

BANKA KRİZLERİ VE ÖZEL SERMAYELİ TİCARET BANKALARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Hazırlayan: Selçuk DURANLAR

Danışman: Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin İktisat Anabilim Dalı için
öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Edirne

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs, 2007

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Selçuk DURANLAR tarafından hazırlanan bu çalışma, 29. 05. 2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU (Danışman)

Üye Doç. Dr. Fehmi YILDIZ

Üye Yrd. Doç. Dr. Fatma CESUR

TE EKKÜR

Yüksek Lisans eğitimine başladığımdan andan itibaren Tez danışmanlığımlı üstlenerek, her zaman yanımda yer alan ve çalışmam süresince her türlü yardımlarını esirgemeyen ve çalışmamın ortaya çıkmasında emeği geçen hocam Prof.Dr.İ.Sadi UZUNOĞLU'na teşekkür ederim.

Ayrıca en başından beri beni destekleyen ve daima yanımda olan sevgili eşime ve çocuklarıma sonsuz teşekkürler.

ÖZET

Kriz kavramı ekonomi literatüründe farklı açılardan tanımlanmaktadır. Ekonomide “aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması” olarak da tanımlanan ekonomik krizin, finansal kriz ile farklı ele alınması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

1970 yılı öncesi ortaya çıkan krizlerin daha çok arz ve/veya talep dengesizliğinden kaynaklandığı bilinmektedir. Ancak özellikle 1944 yılında Bretton Woods anlaşması ile kurulan sabit kur sisteminin 1970’li yılların başında çökmesi, dünyayı kur ve faiz riski başta olmak üzere farklı nitelikteki risklerle daha fazla karşılaşır hale getirmiştir. Dolayısıyla yeni nesil krizler daha çok finansal kriz biçiminde ortaya çıkmıştır.

1980’li yılların başından bu yana gerek gelişmiş ülkelerde, gerekse geliştirmekte olan ülkelere bir çok bankacılık krizi yaşanmış, globalleşmenin etkisiyle bu krizler bir biri ardına bir çok ülkeye sıçramış ve her ülkede ortak ve/veya farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bütün ülkelerdeki bu krizleri açıklayacak tek bir neden bulmak mümkün olmamıştır. Gerçekten tek tek ülkeler analiz edildiğinde finansal krizleri tetikleyen, ülkelere özgü, çok farklı iç ve dış şok ve sorunlar bulunmaktadır. Örneğin siyasal istikrarsızlıklar, kurumsal yapılardaki yetersizlikler, finansal yapıdaki sığılıklar gibi ülkeler arasında çok farklı yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar dış şoklara olan direnci de önemli ölçüde etkilemektedir.

Hiç kuşkusuz finansal sistemi etkileyen tek değişim, yaşanan finansal krizler değildir. Dünya bankacılığında özellikle son 20 yıldan beri giderek belirginleşen bir yapısal değişim yaşanmaktadır. Bu değişim; teknolojik gelişmeler, uluslararası para ve sermaye piyasalarındaki gelişmeler, mali serbestleşme ve finansal liberalizasyon akımları, banka dışı finansal kuruluşların rekabeti gibi çok farklı alanlara yayılmıştır.

Bir taraftan uluslararası bankacılık sisteminde yaşanan yapısal değişimler, diğer taraftan son yıllarda yaşanan finansal krizlerin bankacılık sistemi üzerindeki etkileri ciddi biçimde hissedilmiştir.

Amacımız, özellikle liberalleşme eğilimlerinin başladığı 1980 döneminden başlayarak; gerek ekonomiyi gerekse bankacılık sistemini etkileyen temel eğilim ve uygulamaları ortaya koymak, çeşitli kriz modelleri çerçevesinde Kasım 2000’de başlayıp Şubat 2001’de devalüasyon ile sonuçlanan finansal krizin analizini yapmaktır. Ancak bu kriz analizi; “en çok etkilenen” kesime yani Türkiye’de faaliyet gösteren özel sermayeli ticaret bankaları çerçevesinde yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Banka, Kriz, Özel Sermayeli Ticaret Bankaları, Türk Bankacılık Sektörü

ABSTRACT

The concept of the crisis is defined in many aspects in economy literature. The economic crisis which is described as “sudden and unpredictable events effecting the national economy in a macroeconomic way and effecting the companies seriously in a microeconomic way” should be discussed in a different way from a financial crisis.

It is known that the crises before 1970s were mostly caused by the instability of supply and/or demand. However, since the collapse of Breton Woods agreement of the fixed exchange rate system in the beginning of 1970s made the world come across with different kinds of risks primarily the rate of exchange and interest risks. Therefore, new generation crises have generally arisen in the form of financial crisis.

Many banking crises have occurred both in developed and developing countries since the beginning of 1980s, with the effect of globalization they have spread to other countries one by one, and they have revealed common and/or different consequences in each of them. However it has not been possible to give an exact cause to explain these crises in these countries. Actually, when these countries have been analyzed one by one, many domestic and foreign shocks and problems peculiar to these countries that have triggered financial crises have been found out. There have been various constitutions amongst the countries for instance; political instabilities, deficiencies in institutional structures and the shallowness in financial structure. These structures may significantly effect the resistance to foreign shocks.

The only change that effect the financial system is definitely not the financial crises. In world banking, there has been an obvious structural change since the last two decades. This change has spread over different areas such as technological developments, changes in international money and capital market, fiscal liberalization and financial liberalization movements, and the competition of the non-banking financial foundations.

Both the structural changes in international banking system and the effects of the previous financial crises in the recent years on the banking system have been realized seriously.

Our goal is to introduce the main trends and applications that effect both economy and banking system especially beginning from the liberalization trends since 1980s, and to analyze the financial crisis resulted in devaluation from November 2000 to February 2001 in terms of the various crisis models. However this crisis analysis has been administered to the most effected sector in other words to the private commercial banks which operate in Turkey.

Key Words: Bank, Crisis, Private Capital Banks, Turkish Banking Sector

Ç İNDEK İLER	SAYFA
TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
PROBLEM.....	2
AMAÇ.....	2
ÖNEM.....	2
SAYILTIAR.....	3
SINIRLILIKLAR.....	3
TANIMLAR.....	4
KISALTMALAR.....	4
İLGİLİ ALAN YAZIN.....	5
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KRİZ OLGUSUNA BİR BAKIŞ

1.1. Kriz Tanımı.....	6
1.1.1. Genel Kriz Tanımları.....	6
1.2. Finansal Krizler ve Nedenleri Üzerine Yapılan Tartışmalar.....	8
1.2.1. Geleneksel Açıklamalar.....	8
1.2.1.1. Aşırı Borç Birikimi.....	9
1.2.1.2. Bankacılıkta Yaşanan Panik.....	9
1.2.1.3. Rasyonel Bekleyişler Teorisi.....	10
1.2.1.4. Belirsizlik Teorisi.....	10
1.2.1.5. Kredi Tayınlaması Teorisi.....	10
1.2.1.6. Asimetrik Bilgi ve Acenta Giderleri Teorisi.....	11
1.2.1.7. Dealer Piyasalarının Hassaslığı Teorisi.....	12
1.2.1.8. Finansal Piyasa Yapısı Teorisi.....	12

1.2.2.	Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Modeller.....	12
1.2.2.1.	Birinci Nesil Kriz Modelleri.....	13
1.2.2.2.	İkinci Nesil Kriz Modelleri.....	15
1.3.	Yeni Finansal Krizlerin Önlenmesine Yönelik Öneriler.....	18
1.4.	Bankacılık Krizleri.....	20
1.4.1.	Bankacılık Krizleri Çeşitleri.....	20
1.4.2.	Bankacılık Krizlerinin Nedenleri.....	23
1.4.2.1.	Makro Ekonomik Göstergelere Bağlanan Nedenler.....	23
1.4.2.1.1.	Arz ve Talepteki Değişmeler.....	23
1.4.2.1.2.	Faiz Oranlarındaki Değişim.....	23
1.4.2.1.3.	Enflasyonist Baskılar.....	24
1.4.2.1.4.	Ekonomik Büyüme.....	25
1.4.2.1.5.	Kurlardaki Değişim.....	25
1.4.2.1.6.	Dış Ticarete Değişim.....	26
1.4.2.2.	Finansal Faktörler.....	26
1.4.2.2.1.	Finansal Serbestleşme.....	27
1.4.2.2.2.	Sermaye Hareketlerindeki Değişim.....	27
1.4.2.2.3.	Aşırı Kredi Büyümesi.....	28
1.4.2.2.4.	Bankaların Likiditesi.....	28
1.4.2.3.	Kurumsal Faktörler.....	29
1.4.2.3.1.	Kanuni Yetersizlikler.....	29
1.4.2.3.2.	Mevduat Sigortasının Yan Etkileri.....	29
1.4.2.3.3.	IMF'ye Göre Bankacılık Krizlerinin Nedenleri.....	30
1.4.3.	Bankacılık Krizlerinin Sonuçları.....	32
1.5.	Bankacılık Krizlerinin Etkileri.....	34
1.5.1.	Bankacılık Krizlerine Karşı Politikalar.....	35
1.6.	Bankaları Krizle Karşıya Getiren Temel Riskler.....	38
1.6.1.	Bankaların Karşılaştığı Riskler.....	38
1.6.1.1.	Aktif Kalitesini Yitirme Riski.....	39
1.6.1.2.	Faiz Oranı Riski.....	39
1.6.1.3.	Kredi Riski.....	40
1.6.1.4.	Likidite Riski.....	41

1.6.1.5.	Döviz Kuru Riski.....	41
1.6.1.6.	Mevzuata Uyulmama Riski.....	42
1.6.1.7.	Operasyonel Risk.....	42
1.6.1.8.	Sermayenin Yetersiz Hale Gelme Riski.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VE FİNANS KRİZİNİN ETKİLERİ

2.1.	Türkiye Ekonomisi ve Kriz Sürecinin Tanımlanması.....	46
2.1.1.	Finansal Serbestleşme ve 1994 Krizi.....	46
2.1.2.	Yeni Krize Giden Yol ve İstikrar Arayışları.....	48
2.2.	Türk Bankacılık Sektörü.....	50
2.2.1.	Global Eğilimler ve Bankacılık Sektöründe Yaşanan Çöküş.....	50
2.2.2.	Kriz Sonrası Dönemde Bankacılık Sektörü.....	53
2.3.	Türk Bankacılık Sisteminin Kriz Sonrasında Reform Çabaları.....	58
2.3.1.	Türk Bankacılık Sektöründe Reform Çalışmalarının Başlangıcı.....	59
2.3.2.	Bankalar Kanunu ve Reform Uygulamaları.....	61
2.3.2.1.	Banka Gözetim ve Denetim Yapısının Değiştirilmesi...	62
2.3.2.2.	Risk Tanımlaması ve Risklerin İzlenme ve Yönetim Anlayışındaki Değişiklikler.....	62
2.3.2.3.	Bankalar Kanundaki Temel Değişiklikler.....	64
2.3.2.4.	Kamu Bankaları Reformu.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL KRİZİN ÖZEL SERMAYELİ TİCARET BANKALARINA ETKİSİ

3.1.	Genel Eğilimler.....	69
3.2.	Bilanço Büyüklüğü.....	70
3.3.	Sektör Payları.....	71
3.4.	Bankacılıkta Yoğunlaşma.....	72
3.5.	Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Mali Tabloları ve Finansal Kriz Etkisi	73

3.5.1.	Yöntem.....	75
3.5.2.	Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Sermaye Yeterliliğinin Gelişimi.....	76
3.5.3.	Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Aktif Kalitesinin Gelişimi.....	78
3.5.4.	Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Yönetim Kalitesindeki Gelişmeler.....	81
3.5.5.	Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Karlılığındaki Gelişmeler.....	84
3.5.6.	Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Likidite Riskleri.....	85
3.5.7.	Finansal Krizlerin Özel Sermayeli Mali Tablolarına Etkisinin Değerlendirilmesi.....	87
	SONUÇ.....	90
	KAYNAKÇA.....	95

EK LER L STES

SAYFA

Şekil 1: Bankacılık Krizi; Döviz Krizi İlişkisi..... 31

TABLolar L STES	SAYFA
Tablo 1 : Bankacılık Krizlerinin Göstergeleri ve Sonuçları.....	32
Tablo 2 : Bankalar ve TCMB'nın Döviz Pozisyonları.....	54
Tablo 3 : Bankaların Net Çalışma Sermayesi.....	55
Tablo 4 : Fona Alınan Bankaların Tarihsel Süreci.....	56
Tablo 5 : Sistematik Bankacılık Krizleri ve Maliyeti.....	58
Tablo 6 : Programın Ana Unsurları.....	60
Tablo 7 : Türk Bankacılık Sistemi.....	70
Tablo 8 : Grupların Sektör Payları.....	71
Tablo 9 : Bankacılık Sisteminde Yoğunlaşma.....	73
Tablo 10 : Toplam Aktif Büyüklüğüne Göre Banka Sayısı.....	73
Tablo 11 : Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Sermaye Yeterliliği.....	77
Tablo 12 : Fon Bünyesindeki Bankaların Sermaye Yeterliliği.....	78
Tablo 13 : Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Aktif Kalitesindeki Gelişim.....	79
Tablo 14 : Fon Bünyesindeki Bankaların Aktif Kalitesindeki Gelişim.....	81
Tablo 15 : Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Etkinlik ve Verimlilik Gelişmeleri..	82
Tablo 16 : Fon Bünyesindeki Bankaların Etkinlik ve Verimlilik Gelişmeleri.....	83
Tablo 17 : Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Performans (Karlılık) Gelişmeleri...	85
Tablo 18 : Fon Bünyesindeki Bankaların Performans (Karlılık) Gelişmeleri.....	85
Tablo 19 : Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Likidite Göstergeleri.....	86
Tablo 20 : Fon Bünyesindeki Bankaların Likidite Göstergeleri.....	87

GİRİŞ

Bankalar kısa vadeli fon toplayarak bunları uzun vadeli olarak ekonomiye fon veren kurumlar olarak, vade ve faiz riski taşımaktadırlar. Mevduat sahiplerinin paralarını her an vadelerinde geri alma olasılığı varken, bankaların aktiflerinde yer alan kıymetleri ise hangi süreç içerisinde ve hangi değerle geri alacağı belirsizlik taşımaktadır. Diğer taraftan bankaların kalitesinde ortaya çıkabilecek olumsuzluklar da vade riskine ek olarak, likidite riskini de beraberinde getirmektedir. Bir taraftan vade (faiz), diğer taraftan likidite riski, bankaları tehdit eden en önemli riskler olarak karşımıza çıkmakta ve özellikle likidite yetersizliği banka iflaslarına neden olmaktadır. Ortaya çıkan banka iflasları, sistemde sağlıklı bankaları da iflasa sürükleyerek ekonomik krize dönüşebilmektedir. Özellikle finansal serbestleşmenin olduğu ekonomilerde likidite krizi, ülke içinden sermaye kaçıışı ile sonuçlanmaktadır. Böylece yalnızca finansal kesim değil reel kesim de oluşan finansal krizden ciddi biçimde etkilenmektedir.

Finansal krizlerin, genellikle bankacılık sektöründen kaynaklanıyor olması, sistemin derinden etkilenmesi, yatırımların finansmanını da iflas etmesine; iç finansal kurumlara olan güvenin sarsılması nedeniyle tasarrufların azalmasına ve dışarıya sermaye kaçışına neden olmaktadır. Sermaye kaçışları beraberinde spekülasyon saldırılarına neden olurken, finansal sistemin çökmesine neden olmaktadır. Sonuçta bankacılık krizleri para politikalarının etkisini azaltmakta ve ekonomik resesyona derinleştirmektedir. Bu çerçeveye bağlı olarak; birinci bölümde kriz tanımları, çeşitli görüşleri temel alan kriz teorileri ve nedenleri, banka kriz çeşitleri, göstergeleri ve bunlarla ilgili çalışmalar açıklanmıştır. İkinci bölümde Türkiye’de Kasım 2000 yılında başlayan krizi hazırlayan ekonomik ortam, IMF ile uygulanmaya başlayan ekonomik program ve bankacılık sistemi analiz edilmiştir. Yine ikinci bölümde 2001 Şubat ayında devalüasyonla sonuçlanan finansal krizin bankacılık sistemi üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Üçüncü bölüm de ise yaşanan finansal krizin ticaret bankalarının mali tablolarına yansımaları analiz edilmektedir. Sonuç bölümünde ise yaşanan finansal krizden çıkarılacak “dersler” ve öneriler yer almaktadır.

PROBLEM

Bu çalışmada, bankacılık krizlerinin tespiti yapılarak, özel sermayeli ticaret bankalarının bilançolarına etkisi ele alınacaktır. Finansal krizleri yaşayan gelişmekte olan ülkeler öncelikle ekonomilerini dışa açmaya ve finansal sistemlerini serbest hale getirmeye başlamaktadırlar. Sağlıklı bir yapıda denetim mekanizması kuramayan bu bankalar, finansal liberalizasyon ile birlikte sorunlu bir bankacılık sistemini ortaya çıkarmaktadır. Bunda devlet politikalarının önemli rolü olduğu da bir gerçektir. Finansal krizlerinin görülmesinde bankacılık sisteminin çok iyi takip edilerek risk varlıklarının doğru saptanması gereği ortaya çıkmaktadır.

AMAÇ

Bu çalışmanın amacını aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

- Kriz tanımlaması yapılarak, bankacılık krizlerinin belirlenmesi
- Uluslararası finansal kriz deneyimlerinin gözden geçirilmesi,
- Türkiye’de yaşanan 2001 finansal krizinin bankacılık sektöründe, özel sermayeli ticaret bankalarına etkisinin tespit edilmesi,
- Finansal krizlerin nedenlerinin saptanması ve korunmaya yönelik önlemleri ortaya koymaktır.

ÖNEM

Son çeyrek yüzyılda yaşanan finansal krizlerden kaçınmak için ortaya atılan metodlar vardır ve bunların topluma maliyetleri olmuştur. Bu nedenle de finansal krizlerin ve özellikle ülkemizde yaşanan sonuçlarının ele alınması gerekmektedir. Bu çerçevede çalışmamızda özel sermayeli ticaret bankaları ele alınmıştır. Çünkü kamu bankalarının siyaset ile ilişkisinin mümkün olduğunca ortadan kaldırılması zaten bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu

bankalarının özelleştirme süreci de dikkate alındığında gelecekte önemli olan özel ticaret bankalarının yapısı ve finansal krizler karşısındaki istikrar ve göstergeleridir. Bu nedenle özellikle özel ticaret bankalarının mali tablolarındaki değişim ele alınmış ve buradan dersler çıkarılması gerekliliği ortaya konmuştur.

SAYILTILAR

Bankacılık sektörünün kamunun etkisi altında olduğu dolayısıyla kamu bankalarının etkin bir biçimde çalışmadığı varsayılacaktır.

Bütün ülkelerdeki krizleri açıklayacak tek bir nedene bağlanamayacağı varsayılacaktır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal krizden etkilenme derecesi birbirinden farklı olmuştur. Ülkemizdeki özel sermayeli ticaret bankalarının sektör içindeki payı diğerlerine göre yüksek olması nedeniyle CAMELS tekniği uygulanacaktır.

Bankacılık sektörünün yeni bankalar kanunları ile aktif hale getirilse de risk çeşitlerinin varlığı sektörü etkileyeceği varsayılacaktır.

SINIRLILIKLAR

Türkiye’de 2001 yılında yaşanan finansal kriz ve sonuçları bankacılık sistemi açısından ele alınmış, ancak çalışma özel sermayeli ticaret bankaları çerçevesinde yoğunlaştırılmıştır. Bunun nedeni, gelecekte kamu bankalarının özelleştirilmesi ve/ veya piyasa koşullarında çalışmaları zorunluluğudur. Dolayısıyla çalışmamız özel sermayeli ticaret bankalarını kapsamıştır.

Diğer taraftan kalkınma ve yatırım bankalarının çok küçük ve faaliyetlerinin oldukça kısıtlı olması, yabancı bankalarının ise marjinal kalması ve geneli yansıtmaması, çalışmanın özel sermayeli ticaret bankaları ile sınırlanması zorunluluğunu karşımıza çıkarmaktadır.

TANIMLAR

Finansal kriz; Ters seçim ve ahlaki çöküntünün en olumsuz şekilde ortaya çıktığı ve bu nedenle piyasaların en etkin şekilde yatırıma dönüşme sürecinde etkisiz kaldığı durumdur.

Risk; kayıp ya da zarar olasılığıdır. Bununla birlikte kavramların geniş kapsamlı tanımlarına diğer bölümlerde yer verilmiştir.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	: Uluslararası Ödemeler Bankası
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
ÖFK	: Özel Finans Kurumları
IMF	: Uluslararası Para Fonu
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TP	: Türk Parası
YP	: Yabancı Para

İLGİLİ ALAN YAZIN

Türk Bankacılık Sisteminde, 1999 yılında kabul edilen 4389 sayılı Kanun ile 2005 tarihinde kabul edilen 5411 sayılı Bankalar Kanunu çerçevesinde Bankaların mevzuata uyumlaştırma çalışmaları ve bunların sonuçlarına yer verilmiştir.

Basel yaklaşımı gibi uluslararası düzenlemeler öncesinde de bankaların güvenilirlik ve sağlamlığını ölçmeye yönelik yaklaşımlar bulunmaktadır. Tüm çağdaş bankacılık sistemine sahip ülkelerde; ticaret bankalarının güvenilirlik ve sağlamlığı konularındaki çalışmalarda aşağıdaki etkenler göz önünde bulundurulmaktadır. Her bir harf ayrı bir denetim unsurunu göstermektedir: Capital Adequancy (Sermaye Yeterliliği), Asset Quality (Aktif Kalitesi), Management Quality (Yönetim Kalitesi), Earnings (getiriler), Liquidity (Likidite) ve Sensitivity (Piyasa riskine karşı bankanın duyarlılığı)dır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmanın temelini ana kaynakların taranması oluşturacaktır. Bankacılık krizleri kavramının ayrıntılarıyla anlaşılabilmesi için geniş bir literatür taraması yapılacaktır. Araştırmanın evreninde, Dünyada finansal krizler ve bankacılık krizleri yer almaktadır. Türkiye'deki özel sermayeli ticaret bankaları çerçevesinde sözkonusu ilişki ayrıntılarıyla incelenecektir.

Çalışma alanları ile ilgili veriler, gerek elektronik ortamdaki, gerekse geleneksel bilgi kaynaklarına ulaşım sağlanarak elde edilen bulgular değerlendirilecektir. Literatür taraması yapılırken her türlü yazılı, bilgi ve belge kaynaklarına ulaşılmaya çalışılacaktır.

Gerekli durumlarda konunun uzmanlarına da başvuracaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KRİZ OLGUSUNA BİR BAKIŞ

1.1. Kriz Tanımı

Kriz kavramı, iktisat literatüründe, konjonktürdeki yön değiştirmeyi, yani genişleme ya da sürekli bir ilerleme döneminden uzun ya da kısa bir bunalım veya daralma evresine geçişi ifade etmektedir. İktisadi kriz kuramcıları ve kriz konusunda yayın yapanlar da kriz kavramını çoğunlukla bu anlamda ele almışlardır.

Sözlükte kriz, bunalım, buhran anlamlarına gelmektedir. Kriz, bir toplumun, bir kuruluşun yada bir kimsenin yaşamında görülen güç dönem, bunalım ya da buhran olarak tanımlanabilir (TDK, 1994: 479). Kriz, arzu edilmeyen bir sonucu olan, planlanmamış bir olay, durum veya olaylar dizisi olarak tanımlanabilir.

Kriz; anormal ve devamlı siyasi istikrarsızlık, döviz rezervlerinin istenilen düzeyinin çok altına düşmesi ve borçlanamama durumu, hiper enflasyon durumu ve önüne geçilememiş olması, ülke genelinde aşırı gelir/ücret dengesizliğinin oluşması, ülke içinde işsizliğin had safhalara ulaşması, aşırı resesyon (ekonomik ve ticari durgunluk), globalleşmenin doğurduğu olayların sonuçlarıdır.

1.1.1. Genel Kriz Tanımları

Etimolojik kökeni Latince ve Yunanca'ya dayanan "krisis" kelimesine dayalı olan kriz sözcüğü, sosyal bilimler alanında, buhran ve bunalım gibi kavramlarla eş anlamlı olarak

kullanılmaktadır. Kriz, beklenmedik bir sosyal, ekonomik veya psikolojik gelişme karşısında normal ilişkilerin ciddi olarak sarsılması, karşılaşılan sorunun halledilmesinde, mevcut çözüm yollarının yetersiz kalması sonucu ortaya çıkan durumları ifade için kullanılır (Aktan ve Şen 2001 : 1225-1230).

Örneğin ekonomik kriz, “ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması anlamına gelir” biçiminde açık olarak tanımlanmıştır (Aktan ve Şen, 2001: 1226). Kriz, devamlı, genel olarak herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmaları ifade etmektedir. (Kibritçioğlu, 2001: 175).

Yine bu konuda çeşitli tanımlar sözkonusudur; “Kindleberger (1978) krizi, mania, panik, çökme olarak aynı sürecin üç aşaması olarak görmüştür. Mania sırasında yatırımcılar paradan reel veya finansal varlıklara kayarlar. Panik sırasında ise reel veya finansal varlıklardan paraya geçmeye çalışırlar. Çöküş ise, mania sırasında büyük bir istekle alınan ne varsa bunların fiyatlarının baş aşağı gitmesiyle birlikte sürecin sonuçlanmasıdır. Schwartz (1986) ise krizi; mania, panik ve çökmenin serveti azaltacağını ancak paraya kaymanın bankalara yönelik bir hücum biçimine dönüşmedikçe bunların finansal kriz olmadığını söylemektedir. Dornbusch (1991), bir krizin üç önemli unsuru olduğunu söylemektedir: Bunlar sırasıyla duyarlılık, haberdar olma ve endişe ile karışık korkudur” (Karacan, 2000: 31).

Kriz; önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen bazı gelişmelerin makro ve mikro düzeyde ekonomiyi ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır :

- Krizin en önemli özelliği önceden tahmin edilemeyen ya da bilinmeyen bir anda ortaya çıkmasıdır. (Belirsizlik)
- Kişiler ve organizasyonlar için hem bir tehlike ve tehdit oluşturması, hem de yeni fırsatlar yaratmasıdır.
- Krizler, kısa ya da uzun süreli olabilirler.

Bulaşıcı hastalık gibi yayılma etkisi gösterirler (Aktan ve Şen 2001 : 1225-1230).

Kriz, çoğunlukla, konjunktür teorileri içerisinde ele alınmış ve iktisadi dalgaların çöküş evresi olarak incelenmiştir.

Günümüzde krizler tipik olarak 3 safhadan geçmektedir. İlk safhada finansal liberalizasyon yer almakta, liberalizasyon sonucunda artan kredi hacmini hisse senedi ve gayrimenkuller gibi varlık fiyatlarında yaşanan artışlar izlemektedir. Varlık fiyatlarında yaşanan artışlar birkaç ay sürebileceği gibi birkaç yıl da devam edebilmekte ve balon şişmektedir. İkinci safhada, fiyat balonu sönmekte, varlık fiyatlarında birkaç gün sürebileceği gibi aylarca sürebilen olağanüstü düşüşler yaşanmaktadır. Son safhada ise, şişkin fiyatlardan varlık satın almak üzere borçlanma yoluna giden firmalar temerrüde düşmekte, hatta iflasa sürüklenmektedir. Yaşanan temerrütler ile bankacılık ve döviz kuru krizleri reel ekonomiyi de krize sürüklemektedir (Oruç, 2002: 6-7).

1.2. Finansal Krizler ve Nedenleri Üzerine Yapılan Tartışmalar

Finansal krizleri açıklamaya dönük çok çeşitli teoriler bulunmaktadır. Bunlar geleneksel açıklamalar ile birinci nesil ve ikinci nesil modeller olarak incelenmektedir. Bu ayrımı tabii tutulma nedeni konjunktürdeki değişikliklerin yanı sıra finansal liberalizasyon sürecidir.

1.2.1. Geleneksel Açıklamalar

Çeşitli ülkelerde özellikle 1970'li yıllardan itibaren karşılaşılan finansal krizler çeşitli iktisatçılarca farklı tarzlarda açıklanmışlardır. Krizler öncesindeki hükümet davranışları ile piyasaların yapılanmalarındaki özellikler üzerinde duran bu yaklaşımlar temel olarak sekiz başlık altında toplanabilmektedir;(Akdiş, 2000: 92).

1.2.1.1. Aşırı Borç Birikimi

Fisher, Kindleberger, Minsky gibi ekonomistlerin belirttiği üzere, gerek firmaların, gerekse ülkelerin hızlı büyüme dönemlerinde aşırı bir borç birikimi oluşmaktadır. Bu borç birikimi finansal krizin meydana gelmesinde önemli rol oynamaktadır (Akdiş, 2000: 92).

Fisher'e göre konjunktürdeki aşağıya dönüş, iki temel faktör ile açıklanabilir: Aşırı-borçluluk ve deflasyon. Konjunktürde daha önce ortaya çıkan yukarı doğru çıkışa, ekonominin kilit sektörlerinde karlı yatırım fırsatlarına yol açan bir dışsal olay neden olmaktadır. Bu dışsal şok üretim ve fiyat artışlarına yol açarak anılan sektörlerde yeni yatırımları teşvik eder. Karlarla birlikte artan fiyatlar, daha fazla yatırımı teşvik ettiği gibi, sermaye kazançları için spekülasyonu da teşvik eder. Esas itibarıyla banka kredisi ile karşılanan ve bütünüyle borçla finanse edilen bu süreç, mevduatı ve para arzını artırarak fiyatları yükseltir. Devir hızı artar ve bu da genişlemeyi ateşler. Fiyatların artışı nominal borçtaki artışı telafi edip, mevcut borcun reel değerini düşürür ve daha fazla borçlanmayı teşvik eder. Bu süreç genel bir aşırı borçluluk durumuna yani ödeyebilirliği yitirme şansının gereksiz arttığı borçluluk durumuna kadar sürer (Fischer, 1983:45-46).

Kindleberger ise tarihten bazı örnekler vererek Fischer'i izlemektedir.

1.2.1.2. Bankacılıkta Yaşanan Panik

Friedman, Schwartz gibi monetarist iktisatçılar tarafından ileri sürülen bu teoriye göre yüksek enflasyon bankacılık sektöründe paniğe yol açmaktadır. Bu durumda, uygulanan sıkı para politikasının ekonomik aktivite üzerindeki etkisi azalmaktadır (Akdiş, 2000: 92).

Parasalcı görüş, bankacılık panikleri ve bunu izleyen parasal istikrarsızlığı önleyeceği için Merkez Bankası'nın son kredi verme mercii işlevini savunmaktadır. Parasalcı görüşü benimseyenler, servette ani bir düşüşe neden olan, ancak para arzında ani bir düşüşe yol açmayan ve bankacılık için potansiyel bir panik niteliği taşımayan olayları, Merkez Bankası'nın müdahalesini gerektiren reel bir kriz olarak görmemektedir. Bankacılık sektöründe yaşanan

panikler, genelde kısa vadeli borç toplamı, kısa vadeli varlık miktarını aştığı zaman ortaya çıkmaktadır (Radelet ve Sachs, 2000: 365-366).

1.2.1.3. Rasyonel Bekleyişler Teorisi

Flood, Garber, Blanchard, Watson ve Krugman paniğe yol açan en önemli faktör olarak fiyat değişimlerine ilişkin beklentileri görmektedirler. Fiyatı belirleyen temel faktörlerden bağımsız olabilse de, geçmiş dönemdeki fiyat değişimlerine bağlı olan fiyatlardaki değişim beklentisi paniğe neden olabilmektedir (Akdiş, 2000:93).

1.2.1.4. Belirsizlik Teorisi

Geleceğe ilişkin beklentilerin açıklanmadığı durumlarda karar verme üzerine yoğunlaşan bu teori Knight, Keynes, Schumpeter ve daha sonra Meltzer, Guttentag, Herring tarafından tartışılmıştır. Teori, gelecekteki getirilerin, muhtemel dağılımları ile modellenemediği şartlarda karar almanın önemini vurgulamaktadır. Bu ekonomistler, finansal krizlerin tatmin edici bir şekilde açıklanmasında belirsizliği tek faktör olarak ele almamakla birlikte zorunlu bir unsur olarak görmektedirler (Akdiş, 2000: 93).

Fon sağlayanlar asimetrik bilgi dağılımını aşmaya çalışırken belirsizliğin artması, sonuç olarak yatırıma yönelecek olan tasarruf miktarının azalmasına ve ekonomik aktivitenin yavaşlamasına neden olmaktadır.

1.2.1.5. Kredi Tayınlaması Teorisi

Bu teoride, kredi tayınlamasının sıkı kurallara bağlı olduğu bir dönemin ardından, bu kısıtlamalarının hızlı bir şekilde kaldırılmasına bağlı olarak, kredi talebindeki ani ve hızlı artışlar finansal krizlerin sebebi olarak görülmektedir (Akdiş, 2000:93).

Bankaların beklediği getiri, verilen ödünçlerin geri dönme olasılığına bağlı olmaktadır. Bankalar geri alabileceği kredileri vermeyi tercih etmektedir. Fakat bu zordur. Çünkü bankaların kredi verdiği kişileri denetlemesi zordur ve bunu yapabilmek için kredi tayinlamasına gidilmektedir (Stiglitz,1981:10-13).

Eğer faiz oranları yükseldiğinde kredi talep edenler, istedikleri projeyi seçebilseler, başarısız olma olasılığı yüksek olan projeleri seçeceklerdir. Eğer proje başarıya ulaşırsa, borçlanan kimsenin getirisi kredinin maliyetinin üzerinde kalan tüm kısmı olurken, bankanın getirisi, gerçek getirinin faiz ödemesini hangi dereceye kadar aştığına bakılmaksızın, ana para ve faiz olacaktır. Diğer yandan eğer proje başarısız olursa; banka müşteri teminatı düşüldükten sonraki tüm kaybı üstlenirken, borçlu eğer bir teminat gösterdiyse onu kaybedecektir. Bu nedenle, kredi kullanan kimsenin beklenen getirisi projenin riskinin artan bir fonksiyonu iken; bankanın beklenen getirisi bu riskin azalan bir fonksiyonudur (Stiglitz,1981: 10-14).

1.2.1.6. Asimetrik Bilgi ve Acenta Giderleri Teorisi

Stiglitz, Weiss, Mankiw ve Mishkin tarafından geliştirilen bu teoride kredi tayinlamasındaki hızlı ve şiddetli genişleme üzerinde yoğunlaşmakta, ancak bir önceki teoriye göre farklı bir açıklama getirmektedir. Kredi tayinlamasındaki hızlı artış, ödünç verenlerin duyarlı olduğu bir ortamda faiz oranlarındaki ya da piyasa belirsizliğindeki artışa karşı doğal bir tepki olarak görülmektedir (Akdiş, 200:94).

Yani asimetrik bilgi, bazı borçluların almış olduğu ödünçleri geri ödememe olasılığına bağlı olarak kredi tayinlamasına neden olmaktadır. Örneğin, riskli bir yatırım projesini finanse etmek isteyen bir borçlu, faiz oranları yükselince borcunu geri ödemek istemeyecektir. Eğer borç veren kişi, oldukça yüksek bir risk içeren bu yatırım projesini finanse etmek isteyen borçlu hakkında fazla bilgiye sahip değilse, vermiş olduğu ödünç miktarını azaltacaktır. Bu da aşırı bir kredi talebi yaratarak, faiz oranlarını daha da artıracaktır (Mishkin, 1997: 2-5).

1.2.1.7. Dealer Piyasalarının Hassaslığı Teorisi

Asimetrik bilgi artışının sonucu, finans piyasası aracılarının piyasa yapıcılığındaki isteksizliklerinin ters etkileri üzerine yoğunlaşan bu teori Davis, Glosten/Milgrom tarafından ortaya atılmıştır. Milgrom bu tip krizlerin tek bir yönü üzerine, piyasa çöküşü üzerine yoğunlaşmıştır (Akdiş, 2000:93).

1.2.1.8. Finansal Piyasa Yapısı Teorisi

Davis tarafından geliştirilen bu teori, deregülasyondan kaynaklanan piyasaya giriş engellerinin azalması, yeni ürünlerin geliştirilmesi, yeni piyasaların gelişmesi ve diğer faktörler üzerinde durmaktadır (Akdiş, 2000: 93).

Piyasaya giriş engellerinin azaltılması ile birlikte rekabet artışına yol açacak, bu artış ise kredi talebinde bir artışa neden olacaktır. Kredi standartlarına dikkat edilmeden kredi dağılımı ise geri dönmeyen kredilere yol açarken verilen taahhütlerin yerine getirilememesi krizlere sebep olabilmektedir (Akdiş, 2000: 93).

1.2.2. Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Modeller

Krizler, birinci nesil ve ikinci nesil modeller olarak iki başlık altında incelenmektedir. 1990'lardan önce karşılaşılan finansal krizler ile 1990'lardan sonra karşılaşılan finansal krizlerin farklı özellikler olmaları böyle bir ayrımı zorunlu kılmıştır.

1.2.2.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri (Kanonik Kriz Modelleri)

Birinci nesil kriz modelleri, parasal krizleri daha çok reel piyasalardaki krizlere benzer yönleri ile analiz etmişlerdir. Meksika ile Arjantin’de karşılaşılan sorunlara cevap bulmaya çalışmaktadırlar.

ABD Federal Rezerv’in uluslararası finans bölümünde bulunan Stephan Salant tarafından 1970’li yılların ortalarında geliştirilmiştir. Salant’ın ilgi alanı özellikle o yıllarda gündemde olan fiyatların ve resmi altın stoklarının esas alınması ile para krizlerinden çok, reel piyasalarda uygulanan istikrar programlarına odaklanmıştır. Ancak bu tür istikrar programlarının spekülative saldırılarla sarsılabileceğinden endişe edilmektedir. Çünkü spekülâtörler bir malı diğer mallara göre yüksek bir getiri sağlayacağı beklentisi ile ellerinde tutmaktadırlar. Böyle bir malın fiyatı ise en azından faiz oranları ile orantılı olarak artmalıdır (Karabulut, 2002: 86-87).

Fiyatın yükselebileceği değer, talebin daha fazla artmayacağı bir noktaya vardığında durmaktadır. Ancak resmi bir kurulun, sözü edilen malı sabit bir fiyattan alıp satacağını ilan etmesi halinde farklı gelişmeler yaşanacaktır. Fiyatın yükselebileceği en yüksek düzeyden ellerindeki malı satan spekülâtörler hem bunu alma konumundaki kurumun elinde büyük bir stok birikmesine sebep olacaklar hem de piyasada hedeflenen fiyatın üzerinde bir fiyat oluşturacaklardır. Böyle bir gelişme bu malın spekülâtörlerce toplanmasına yol açacaktır. İstikrarı sağlamak isteyen organ, bu aşamada da hala fiyatları kontrol ederek bedelin düşük düzeyde olmasını sağlamaya çalışırsa, stoklarını tüketme durumu ile karşı karşıya kalacaktır (Karabulut, 2002: 86-87).

Krugman, mal piyasalarına istikrar kazandırmaya çalışan mal kurullarındaki mantığın benzerinin, para piyasalarına istikrar kazandırmaya çalışan Merkez Banka’larına da uygulanabileceğini fark etmiş ve bu konudaki öncü makalesinde, sonradan “birinci nesil kriz modelleri” olarak da anılan, “Kanonik Para Kriz Modeli”ni ortaya koymuştur (Krugman, 1997: 311). Bu modelde hükümet bütçe açıklarını kontrolsüz ve sürekli olarak para basarak finanse

etmektedir. Diğer taraftan döviz kurunu sabit tutabilmek için sürekli döviz alım satımı yapmaktadır (Aslantaş ve Odyakmaz, 1998: 3).

Dolayısıyla piyasada açıkları kapamak için para basımından kaynaklanan bir kredi büyümesi bulunmaktadır. Spekülatörler bu durumu anladıklarında, Merkez Bankası'nın rezervlerinin bu durumu korumak için azalacağını düşünerek sabit döviz kurunun kaldırılacağı yönünde bir beklentiye girerler. Çünkü artan para miktarı ülkenin parasının değerini düşürmekte, dolayısıyla sabit döviz kuru üzerinde bir baskı unsuru olmaktadır. Merkez Bankası bu baskıyı ortadan kaldırmak için piyasaya sürekli olarak döviz satar. Merkez Bankası'nın piyasaya döviz satması ve kuru gerçekçi olmaması nedeniyle kontrol altında tutulan cari kurdan kimse işlem yapmamaya başladığında, krizin başlamak üzere olduğu anlaşılır. Bu aşamada cari döviz kurdan sadece Merkez Bankası ulusal para satın almaktadır. Bu nedenle spekülatörler ellerindeki ulusal parayı Merkez Bankası'na vererek karşılığında döviz alırlar.

Merkez Bankası bir noktaya kadar katlanarak ulusal parayı desteklemeye çalışır. Ulusal parayı destekleme ile ulusal paranın döviz karşılığı satılması arasındaki mücadele çoğu zaman Merkez Bankası'nın aleyhine sonuçlanır. Model içerisinde krizin oluşma aşamasında ortaya çıkan sabit kuru kaldırılacağı zamanı belirlemek amacıyla “gölge döviz kuru” adıyla bir terime yer verilmektedir (Krugman, 2000: 4).

Gölge döviz kuru, Merkez Bankası'nın kuru dalgalanmaya bırakması ile birlikte piyasa oyuncularının ellerindeki döviz cinsi varlıkları satmaya razı oldukları kurdur ve dolayısıyla spekülatörlerin kar potansiyeli konusunda da bilgi vermektedir. Gölge fiyatı aynı zamanda para piyasasında dengenin oluşacağı kur seviyesini de göstermektedir (Hacıhasanoğlu, 2005: 10). Bu model Merkez Bankalarının neden bir sabit döviz kurunu sürdürmeyeceğini açıklamaktadır. Modelin varsayımları şunlardır: Modelde yerli ve yabancı mallar arasındaki ikamenin kusursuz, sermaye hareketlerinin serbest ve kapsanmamış faiz paritesinin geçerli olduğu varsayılmaktadır. Diğer varsayımlar ise fiyatların tümüyle esnek olduğu ve ekonomide fiyat düzeyinin satın alma gücü paritesine göre belirlendiğidir .

Bu modelin önemli taraflarından ilkinde göre, pek çok para krizi yurt içi ekonomi politikaları ve döviz kuru sistemi arasındaki tutarsızlıktan kaynaklanmaktadır. İkincisi, model bir günde milyarlarca dolarlık kayıpları doğuran ani para krizlerinin, sadece yatırımcıların veya piyasayı yönlendirenlerin mantıksızlığına bağlı olamayacağını ortaya koymaktadır. Kriz, sadece fiyat istikrarsız hale geldiğinde, artık o parayı elde tutmanın cazip olmayacağı mantığından kaynaklanmaktadır. Fiyat istikrar programının sona ermesi, sermayenin spekülasyon kaçışı ile kendiliğinden gerçekleşmektedir (Krugman, 2000: 4).

Birinci nesil modellere getirilen eleştiriler şunlardır; Birincisi, Merkez Bankası'nın bir spekülasyon atakta döviz açığını kapatabilmesi konusundaki sert tutumudur. Merkez Bankası bir kriz esnasında dışarıdan döviz alabilir, dolayısıyla rezervlerini yüksek tutabilir. İkincisi, bir kriz durumunda sabit kurun kaldırılacağını düşünen spekülasyonörler çok aktif davranırken Merkez Bankası'nın pasif kalmasıdır. Üçüncüsü ise Merkez Bankası'nın dalgalı kura daha yumuşak biçimde geçebileceğidir (Saxena, 2004: 2).

1.2.2.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

1992-1993 yıllarında Avrupa'da ortaya çıkan krizler öncesinde makro ekonomik temellerde bir bozulma olmaması, ortaya çıkan krizin makro ekonomik sorunlara vurgu yapan birinci nesil modellerle açıklanamaması sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle para krizlerinin ortaya çıkışında başka nedenler arayan modeller üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu modeller, hükümetin fayda ve maliyet analizini dikkate alan ve piyasadaki olumsuz bekleyişlerin kendi kendini doğruladığı ikinci nesil kriz modelleridir (Akçağlayan, 2005: 115).

İlk olarak Obstfeld (1986 ve 1994) tarafından geliştirilen bu modellerde, politikaların amaç ve hedefleri arasında yaşanan çelişkiler ve gerilim durumunda veya politika belirsizlikleri ortamında, iktisadi ajanların beklentilerinin, iktisadi sonuçları değiştirecek ölçüde önemli etkileri olduğu ileri sürülmektedir.(Bozkurt ve Dursun, 2006: 263)

Bu modelin üç ana bileşeni bulunmaktadır. Birincisi, hükümetlerin sabit döviz kurunu iptal etmek istemelerinin bir nedeni olmalıdır. İkincisi, hükümetlerin sabit döviz kurunu korumak istemelerinin altında yatan gerçeklerdir. Üçüncüsü, krize yol açan kısır döngünün meydana gelebilmesinin, sabit döviz kurunu koruma maliyetinin, bundan elde edilecek yararları aştığına olan inancın yaygınlaşmasına bağlı olmasıdır(Akdiş, 2000: 97).

Hükümetlerin ulusal para biriminin değer kaybetmesine izin vermeleri ancak yurtiçi piyasalarda bazı düzeltmelere neden duymaları ile mümkündür. Bu düzeltmelerin en önemlisi, büyük miktarlara varan ve sabit kur uygulandığı için bir türlü sona erdirilemeyen iç borçlanmaların tasfiye edilmesi zorunluluğudur. Başka bir neden de ülkenin aşağıya doğru "rijit" bir ücret sistemi sebebiyle yaşadığı işsizlik sorununu çözme kararlılığıdır. Bu sorunları çözebilmek için genişletici para politikaları uygulamak ister, ancak sabit kur rejimi bu uygulamalara engeldir (Akdiş, 2000: 96).

Kamuoyunun beklentileri de sabit kuru korumayı ve sürdürmeyi zorlaştırmaktadır. Bu geniş kapsamlı etkilerin birlikte çalışması ve sabit döviz kurunu sürdürmenin maliyetlerini arttırıcı bir süreç ortaya çıkarması ile ileride devalüasyon yapılması ihtimalini gören spekülörlerin, milli para aleyhine pozisyon alarak olması beklenen devalüasyonu zamanından önce gerçekleştirmeleri söz konusu olacaktır. Sonuç olarak finansal kriz, uzun dönemde sabit kuru sürdürülmesini imkansız hale getiren hükümet politikalarındaki tutarsızlıklardan kaynaklanmaktadır. Finansal krizler, uygulanan ekonomi politikaları ile döviz kuru politikalarının birbiri ile uyumlu olmamasıdır. Finansal piyasalar sadece bu uyumsuzluğun üzerine gitmektedirler, gitmeleri de bu piyasaların yapılarının gereği olmaktadır (Akdiş, 2000: 97).

Obstfeld, 1994 tarihli çalışmasında Krugman'ın modeli ile Avrupa para krizini açıklamanın mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Bütün dünya sermaye piyasalarına erişim olanağı olan Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri için uluslararası rezervlerin yeterli olmaması söz konusu değildir. Krugman'ın modelindeki bu temel varsayım, geçerliliğini yitirmiştir. 1992-1993

krizinde hükümetlerin farklı tepki göstermelerinin nedeni, başka faktörlerdir (yüksek faiz oranları ve büyüyen işsizlik) (Obstfeld,1994:60).

İkinci nesil modellere göre, Avrupa ülkelerinde meydana gelen devalüasyonların nedeni, yetersiz talebe bağlı olarak oluşan işsizliktir. Ülkeler, işsizliğin politik maliyetleri ile devalüasyon yapmanın politik maliyetleri arasında tercih yapmak zorunda kalmışlardır. Hükümetin işsizlik konusundaki endişesi, devalüasyon beklentisini artırarak spekülasyon bir atağı tetikleyebilir. İkinci nesil modellerde krizin politik bir tercihin sonucu ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Obstfeld, 1986 tarihli çalışmasında ödemeler dengesi krizlerinin, sürdürülemez makroekonomik politikaların kaçınılmaz sonucu olmaktan çok, tamamen kendi kendini besleyen olaylar olabileceğini iddia etmiştir (Obstfeld, 1986: 74). Obstfeld, yaptığı çalışmalarda kendi kendini besleyen spekülasyon atakları ve çoklu denge ile ilgili örnekler vermiştir. Bu örnekler, parasal krizlerin sebepleri hakkında yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Çoklu denge, sabit döviz kuru politikasının sürdürülebilirliği ile ilgili şüphe olmadığı halde, piyasa katılımcılarının başarılı bir spekülasyon atağın mevcut politikayı değiştirebileceğine inandıklarında ortaya çıkar. Mevcut makroekonomik büyüklüklerden çok, gelecekteki makroekonomik büyüklükler dikkate alınır. Gelecekteki makroekonomik büyüklüklerin sabit döviz kuru politikası ile uyumsuzluğu yönünde bir beklenti oluşur. Bu durum, kendi kendini besleyen krizlere ortam hazırlar (Eichengreen, Rose, Wyplosz, 1996:20).

Modelin, birinci nesil krizlerden ayrıldığı noktalar şunlardır:

- Model krizin oluşma zamanının belirlenemeyeceğini söylemektedir,
- Modelin sabit döviz kurunu sürdürmek gibi bir amacı yoktur,
- Eğer ülke sabit döviz kurunu kaldırırsa bunun emek ve istihdam üzerinde olumsuz bir etkisi olmaz. Çünkü böyle bir durumda para politikası üzerindeki engeller kalkmış olacak ve kısa vadede gerekli önlemler alınabilecektir.

Ayrıca birinci nesil modellerden ayrılan, ikinci nesil kriz modellerinde aslında şu durumlara vurgu yapılmaktadır (Krugman,1997:311);

- Hükümetin niçin sabit döviz kurunu bırakması gerektiğini açıklar,
- Hükümetin sabit döviz kurunu koruması için bir nedeni olmalıdır,
- İnsanların sabit kurun iptal edileceğine inanmaları hususunda krize yol açan kısır döngünün meydana gelmesi için sabit kuru korumanın maliyeti belli bir düzeye ulaşmalıdır.

İkinci nesil modeller üzerinde yapılan çalışmalarda sonuç hep aynı

izlemektir. Örneğin, Malezya 1997 krizinin ardından sermaye hareketlerini sınırlayarak spekülâtif ataklara karşı kendisini korumaya çalışmıştır.

Döviz piyasalarında istikrara yönelik önerilerin amacı; finansal işlemler alanında spekülâtif unsurların azaltılması veya finansal işlemlerin reel iktisadi etkilerinin asgariye indirilmesidir. Bunlar;

- İşlemlerin vergilendirilmesi,
- Katı döviz kuru uygulanması,
- Uluslararası bankacılık denetiminin arttırılması,
- Sermaye kaçışının engellenmesi,
- Aşırı spekülâtif para akımlarının olduğu zamanlarda piyasaların belirsiz bir süre için kapatılması,
- Ulusal politikalarda artan oranda uluslararası koordinasyona gidilmesi,
- Kurların sabitleştirilmesidir (Akdiş, 2006:24).

Diğer ekonomik alanlarda alınması gereken tedbirler ise şöyledir; Uluslararası uyarıcı sistemin kurulması, IMF kotalarının arttırılması, IMF garantili borçlanma kolaylığı, iktisadi serbestleşmenin sıralamasının doğru belirlenmesi, sermaye hareketlerinin kısıtlanması, uluslararası parasal ve finansal sisteminin yeniden yapılandırılmasıdır.

Bunlara ek olarak özellikle gelişmekte olan ekonomilerin finansal bir krize uğramamaları için yapılması gerekenler şunlardır:

- Mali sistemde saydamlığın ve veri dağılımının geliştirilmesi,
- Gelişmekte olan ülkelere bir hazırlık dönemi desteği sağlanması,
- Ulusal finansal sistemin yapısının güçlendirilmesi
- Özel sektörün, kendi verdiği kredilerin sorumluluğunu sonuna kadar taşınmasıdır.

1.4. Bankacılık Krizleri

1980'li yılların başından itibaren gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke ayırımı yapılmadan pek çok ülkede bankacılık krizi yaşanmış, maliyetleri ise gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek olmuştur. Ülkelerin kurumsal yapısı, banka dışı finansal kurumlardaki gelişmişlik gibi pek çok faktör nedeniyle yaşanan krizler ortak bir nedene bağlanamamıştır.

Bankacılık krizi mali güvenin kaybolması dolayısıyla tasarruf sahiplerinin mevduatlarını geri çekmek için bankalara hücum etmesi durumudur. Bankaların bu talepleri yerine getirmemeleri ile mali panik, krize dönüşmüş olur (Seyidoğlu, 1999:28).

Banka krizleri genellikle kötü kredi politikalarıyla bağlantılıdır. Bu kötü kredi politikalarına; kötü veya agresif banka yönetimi, yolsuzluk, politik baskıların yanında özel bankalarda patron baskısı neden olmaktadır. Banka krizinin beş aşaması vardır; başlama aşaması, yerleşme aşaması, ilk yardım aşaması, kurtarılacak bankaların seçimi yani sermaye aktarılması aşaması, reform ve suçlu aşamasıdır (Parasız, 2000: 42).

Kaminsky ve Reinhart (1999), bankacılık krizlerini olaylarla açıklamaktadır; Bankacılık sisteminde kriz, banka kapatılması, birleşmeleri veya kamu tarafından el konulması ile ortaya çıkar. Krizin, kapanma, birleşme veya devlet tarafından el konmanın olmadığı, ancak en az bir önemli finansal kuruluşa büyük miktarda devlet yardımının yapılması halinde ortaya çıkacağından söz etmektedirler (Kaminsky ve Reinhart, 1999: 473-500).

1.4.1. Bankacılık Krizlerinin Çeşitleri

Bankacılık krizlerini eski ve yeni tip krizler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Eski tip krizler, devalüasyonla ya da döviz rezervlerindeki azalışlara neden olan para krizleridir. 1950 ile 1980 arasında devalüasyonla sonuçlanan ödemeler dengesi krizleri yaşanmıştır. Yeni tip krizler ise 1980'den sonra yaşanmaya başlanan borç ödeme güçlüklerine neden olan borç krizleri ve bankacılık krizleridir. Eski tip krizler, çoğunlukla devlet harcamalarından

kaynaklanan bütçe açıkları ya da dış ödemelerden kaynaklanan ödeme güçlüklerinden dolayı ortaya çıkan krizlerdir. Para krizleri daha sık yaşanmakla beraber, oluşumu bankacılık krizlerine göre daha yavaş olmaktadır. Fakat finans sektörü açısından dışa açılmış ekonomilerde görülen yeni tip krizler, daha uzun sürmekte ve etkisi daha fazla olmaktadır. Yeni tip bankacılık krizleri, özellikle daha fazla üretim kaybına neden olmaları, daha uzun sürmeleri, daha geniş bir kesimi etkilemeleri ve yayılma hızı bakımından eski tip krizlere göre farklılık göstermektedir (Saraç, 2002:3).

Yeni tip krizler genellikle, bankaları yükümlülüklerini yerine getirmeyip ertelemeye zorlayan banka başarısızlıkları ve banka iflasları durumunda, mevduatların kendilerine ödenmeyeceği algı ve korkusu nedeniyle mevduat sahiplerinin bir ya da daha fazla bankadan kaçışları ve/veya panikleri durumunda veya hükümetlerin bu durumu önlemek için kurtarma ve kamulaştırma operasyonlarıyla müdahale ettiği durumlarda veya geniş ölçüde dönmeyen kredilerin varlığı halinde ortaya çıkabilmektedir (Gürkan, 1998: 65).

Yeni tip krizlerde kamu, sabit kur politikasını sürdürmek istemektedir ve izlenen sabit kur politikası nedeniyle katlanılmış bir maliyet olacaktır; bu maliyet de sabit kurdan çıkmayı zorlaştıracaktır. Yeni tip krizlerde, iktisadi birimlerin devalüasyon beklentileri faizleri yükselterek kurun çökmesine neden olabilmektedir. Artan faizler fiyatlar yolu ile öncelikle enflasyona ve kamu bütçelerinin bozulmasına neden olarak, kur politikasının sürdürülmesini engelleyebilmektedir. Yeni tip krizler iki şekilde olmaktadır: Bunlar, döviz krizleri ve bankacılık krizleridir. Döviz krizleri genelde sabit kura dayalı dezenflasyon politikaları sonucunda ortaya çıkar. Döviz kuru çıpasına dayanan bu sistemde, enflasyon konusunda olumlu gelişme ile birlikte, yerli paranın değer kazanması sonucu, cari işlemler dengesindeki açık büyümektedir (Gürkan, 1998 :70).

Bankaların birbiriyle olan ilişkileri nedeniyle herhangi birinde ortaya çıkan problem, çok kısa sürede tüm sisteme dağılabilmekte ve kriz haline dönüşüp tüm sistemi etkileyebilmektedir. Bu nedenle; bankacılık krizlerinin yayılma ve bulaşma etkileri fazladır (Saraç, 2002:5).

Eski tip krizler, genellikle kaynakların sınırlı hale gelip ekonominin küçülmesi ile ortaya çıkar ve bunlara talebin kısılarak veya ticarete sınırlar getirilmesi gibi çözümlerle çare aranır. Bu çözümler uzun vadede çare olmadığında da devalüasyona gidilir. Eski tip krizlerde, ülkede kısa vadeli yabancı sermaye bulunursa ülke içindeki sermaye miktarında geçici süreli bir iyileşme sağlanmasına rağmen, bu sermaye artışı sağlamadan büyümeye yönelirse enflasyon ve devalüasyon süreci yaşanmış olur (Gürkan, 1998:71).

Yeni tip krizler, genelde bilançolardaki kredibilite problemleri ve ülkedeki döviz kuru ile ilgilidir. Yeni tip krizler, bilanço ya da döviz kurundaki istikrarsızlıktan ortaya çıkabilir. Döviz kurundaki istikrarsızlık, ülkeden sermaye kaçışlarına neden olduğunda kriz artmaktadır. Bilançoya bağlı sorunlar çeşitli olmakla beraber, genelde aktif kalitesindeki düşüklük, aktif ve pasif, yani fonlar ve plasmanlar arasındaki vade uyumsuzluğu ve açık pozisyon tutmakla ilgilidir. Bankacılık krizleri, temelde bir ya da bir kaç bankanın borçlarını ödeyememesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bankacılık krizleri, bankaların aktif ve pasifindeki vade uyumsuzluklarından başlamakta, bu durum likidite sorununa neden olmakta, sonuçta devalüasyon olduğu taktirde ülkeden sermaye kaçışı yaşanmaktadır. Ülkeden sermaye çıkışı rezervlerdeki azalmaya neden olmakta bu da nakit sıkışıklığına neden olmaktadır. Buna göre, bankacılık krizleri olarak adlandırılan yeni tip krizlerin, cari açıklara neden olan eski tip krizlere göre etkisi daha büyüktür (Saraç, 2002:4).

Eski tip kriz olarak adlandırılan para krizleri, yeni tip kriz olarak adlandırılan bankacılık krizlerinden farklı olmasına rağmen sabit ve yarı sabit döviz kuru politikalarında birbirini etkilemektedir (Saraç, 2002:5).

Asya krizi özellikle yeni tip krizlere önemli bir örnek teşkil etmektedir (Uzunoğlu, 2005:8)

1.4.2. Bankacılık Krizlerinin Nedenleri

Bankacılık krizlerini makroekonomik, finansal, kurumsal faktörlere bağılı nedenler olarak incelenmiştir.

1.4.2.1. Makro Ekonomik Göstergelere Bağlı Nedenler

1.4.2.1.1. Arz ve Talepteki Değişmeler

Bankalar arz ve talepteki ani değişmelere duyarlıdır. Tasarruf sahiplerinin paralarını bankalarda değerlendirememeye eğiliminin ortaya çıkması sonucu nakit girişlerinin azalması, bankaların kredi kullandırma miktarlarında da bir azalmaya neden olacaktır. Bu gelişme de diğer tüm sektörleri ve dolayısıyla ekonominin bütününe etkileyecektir (Afşar, 2007:4).

Bankalara olan güvenin azalması ya da makro ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle mevduat çekişlerinin yaşanması da benzer bir şekilde bankaları zor durumda bırakacaktır. Bankalar karlarını sürdürebilmek için ellerindeki fonları değerlendirmekte, diğer yandan mevduat sahiplerinin mevduat çekişlerini karşılayabilecek düzeyde likit kalmak durumundadırlar. Ancak bankaların fazla likit olmaları, portföylerinde atıl para olması anlamına gelmektedir. Bu nedenle bankalar karlılığı engellemeyecek ancak mevduat sahiplerinin istedikleri zaman tasarruflarını çekebilecekleri kadar likit kalmalıdır.

Kriz durumunda bir bankanın bu talebi karşılayamaması durumunda tek o bankanın mali durumu kötüleşirken, krizlerin bulaşma ve yayılma etkilerinden dolayı diğer bankalar da ve dolayısıyla bankacılık sektörü de bundan olumsuz etkilenirken riski arttıracaktır.

1.4.2.1.2. Faiz Oranlarındaki Değişim

Bankaların kaynaklarının ve plasmanlarının vade ve likidite özelliklerinde

farklılıklar olması, bankaların faiz riski ile karşılaşmasına neden olur. Bu durumda faiz oranlarındaki herhangi bir değişiklik, varlık ya da yükümlülüklerin daha düşük ya da daha yüksek faiz oranı ile iskonto edilmesine ve dolayısıyla varlık ve yükümlülüklerin şimdiki değerlerinin değişmesine neden olurken, vade uyumsuzluğu ne kadar büyük ise bankanın faiz riski ile karşı karşıya kalması o kadar kolay olmaktadır (Uzunoğlu, 2005:11).

Bankanın varlıklarının daha uzun, yükümlülüklerinin ise daha kısa vadeli olması, yeniden finansman riskini doğurur. Bu risk bankanın uzun vadeli varlıklarını finanse etmek amacıyla kısa vadeli borçlarını yenilemek ya da var olan borçlarını uzatmak için katlanmak zorunda kalabileceği maliyet riskini ifade etmektedir (Erçel, 2000: 67).

1.4.2.1.3. Enflasyonist Baskılar

Bankalar yüksek faiz nedeniyle kredi arz ve talebini daraltmaktadırlar. Reel sektör istikrarsızlık nedeniyle yatırım yapmak yerine parasını alternatif alanlarda değerlendirerek kredi talebini azaltır. Faizlerin yüksekliği kredinin geri dönmeme riskini yükselteceğinden bu durum bankaları daha temkinli davranışa iter.

Kamunun kaynak ihtiyacı için yüksek getirisi ve risksiz olması nedeniyle devlet iç borçlanma senetlerine plase edilen banka kaynakları bankaları asıl işlevlerinden uzaklaştırmaktadır. Yüksek enflasyonun sermaye yapıları üzerindeki bozucu etkisi diğer bir sorundur. Özkaynaklar, yeniden değerlendirme artış fonu sayesinde yapay olarak artar ve içindeki dağılımı bozulur.

Düşen faizler kredi hacmini arttırırken daha önceden yüksek getiri nedeniyle artan karlar eskiye göre azalacak, diğer yandan bankalararası rekabet artacaktır. Düşük enflasyonda faiz oranlarının düşmesi, kamunun kaynak talebinin azalması, bankaların menkul değerler cüzdanındaki kamu kağıtlarının payını azaltmaktadır.

1.4.2.1.4. Ekonomik Büyüme

Büyüme dönemlerinde banka kredileri artarken, daralma dönemlerinde banka kredileri azalmaktadır. Kriz dönemlerinde kredilerin, büyümedeki gerilemeye göre daha çok azaldığı görülmektedir.

Büyüme dönemlerinde firmaların kredi taleplerinin yoğun olabileceği, bankaların ise firmalara aşırı miktarda kredi vermeme konusunda dikkati olmaları gerekir. Bankalar, kredilerini zamanında tahsil edememesi durumunda taahhütlerini yerine getirmeyecekler, daha yüksek faizlerden mevduat toplamak zorunda kalacaklardır.

1.4.2.1.5. Kurlardaki Değişim

Döviz kuru riski özellikle 1970’li yılların başında Bretton Woods sisteminin çöküşü ve sabit kur sisteminin terk edilmesi ile bankaları tehdit etmeye başlamıştır. 1980’li yıllarla birlikte globalleşme ve sermaye hareketlerindeki sınırlamaların kalkması, yabancı para cinsinden işlemlerin artmasına neden olmuştur.

Döviz kuru rejimleri, spekülatif ataklara karşı bankaların duyarlılığını arttırabilmekte, bankaların aktif ve pasiflerinin gerçek değerlerini değiştirebilmekte, Merkez Bankalarının zor durumdaki bankalara karşı nihai borç verme rolünü etkileyebilmektedir.

Kırılgan bir bankacılık sektörüne sahip, kısa vadeli ya da döviz cinsinden yüksek boyutlarda borçlanmış olan ülkelerde, sabit döviz kuru rejimleri ekonomide ciddi sorunlara yol açabilmektedir.

Sabit kur rejimleri, Merkez Bankası’nın yeterli döviz rezervlerine sahip olmaması halinde, faizlerde ve borçlanma gereğinde ciddi artışlara neden olabilmekte, firmaların ve bankaların mali yapılarını zora sokarak gelişmekte olan bir ülkeyi büyük ölçekli kriz ile

karşı karşıya bırakabilmektedir.

1.4.2.1.6. Dış Ticarete Değişim

Ticaret hadlerinde meydana gelen ülke aleyhindeki değişimler, dış ticaretle uğraşan firmaları kredilendiren bankaları da yakından ilgilendirmektedir. Üçüncü bir ülkedeki devalüasyon gibi sebeplerle mukayeseli üstünlüğün bir başka ülkenin lehine geçmesi, ihracat yapan sektörleri kredilendiren bankaları olumsuz etkileyecektir. Özellikle ticarete ürün çeşitliliği az olan ülkelerde bu durum daha büyük bir tehlike arz etmektedir.

Caprio-Klingebiel (1996) çalışmalarında yer alan bankacılık krizlerinin yaşandığı gelişmiş ülkelerden yüzde 75'inin kriz öncesi en az yüzde 10 oranında olmak üzere ticaret hadlerinde bir azalışla karşı karşıya kaldıklarını belirtmektedir. Aynı şekilde Kaminsky-Reinhart (1995) küçük sanayileşmiş ülkeler ile gelişen piyasalardaki bankacılık krizlerinin gerisinde yatan temel faktörlerden birisi olarak ticaret hadlerinin bozulmasını belirlemişlerdir (İpeker, 2002: 54).

1.4.2.2. Finansal Faktörler

Finansal faktörler, finansal liberazliasyon, sermaye hareketlerindeki değişim, aşırı kredi büyümesi, bankaların likiditesi, bankalardaki araçlar üzerindeki talep değişimlerinin faaliyetlerine etkisidir.

Bu etkenler, banka bilançolarına olumsuz şekilde yansırken bankaların aktif yapılarını azaltarak etkin olmayan bir bankacılık sistemine neden olur ki bu da reel sektör için olumsuzluktur.

1.4.2.2.1. Finansal Serbestleşme

Gelişmekte olan ülkeler için finansal liberalizasyon uzun vadede yarar sağlamaktadır. Ancak bu reformlar bankalara yeni riskler getirmektedir. Yeterli önlemler alınmazsa bir bankacılık krizi tehlikesini arttırabilir. Çünkü liberalleşme, bazı kurumların aşırı hızlı büyümesini kolaylaştırmakta ve niteliksiz girişimcilerin mali sektöre girmesine olanak sağlamakta, piyasaya yeni rakiplerin girişi ile bankaların daha riskli faaliyetlere yönelmelerine neden olabilmektedir.

1.4.2.2.2. Sermaye Hareketlerindeki Değişim

Kredi hacminin genişlemesiyle finansal ve reel varlıkların fiyatlarında yaşanan aşırı değerlenme, hele bir de enflasyonun kontrol altına alınmasıyla tüketici fiyatları aynı ölçüde yükselmemiş ise, bankacılık sisteminin içinde bulunduğu sorunları finansal sistemin zaafı fark edilinceye kadar gizleyebilmektedir. Bu yanılgı, aslında ciddi sıkıntılar yaşayan mali sektör dışındaki kurumsal müşterilerine kredi veren bankalar açısından da söz konusu olabilmektedir. Bankaların bu yanılgıları şüphesiz asimetrik bilgi ve ahlaki risk konularıyla da yakından ilgilidir (İpeker, 2002: 57).

Genişleme dönemi ardından, enflasyonu kontrol altına almak, sürdürülemez hale gelen dış ticaret ve kamu kesimi açıklarını azaltmak için bir süre sonra kaçınılmaz olarak sıkı para ve maliye politikalarının uygulamalarına geçilmektedir. Ekonomi genelindeki bu genel daralma döneminde ise daha önceki gelişimler bir anda tersine çevrilmekte ve büyük sorunlar yaşanmaktadır. Ekonominin büyüme hızının ve ihracatın yavaşlaması, reel sektör üretiminin azalması, banka kredilerine karşılık teminat olarak kabul edilen kıymetlerin değerlerinde önemli düşüşler gibi gelişmeler bankacılık sektörünün mali yapısını zayıflatmaktadır. Böylece bir taraftan problemlili kredilerin artması, diğer taraftan da azalan varlık fiyatlarından dolayı teminatlarının, iştiraklerinin ve yatırım portföylerinin değer kaybına uğraması bankaların aktif kalitesini ciddi ölçüde bozmaktadır (İpeker, 2002: 57).

Ekonomilerin büyüme safhalarında ortaya çıkan kredi hacminin aşırı büyümesi gibi çeşitli sağlıksız bankacılık işlemlerinin bankacılık krizlerinin yaşanmasında etkili olduğu, söz konusu geçici ve istikrarsız büyümelerin bir yerde sona ereceği ve krizleri ateşleyeceği görüşü oldukça yaygın olarak dile getirilmektedir (İpeker, 2002: 57).

1.4.2.2.3 Aşırı Kredi Büyümesi

Bir ekonomide kredilerin artmasından çok, önemli olan kredilerin kalitesi, kullandırıldığı sektörler ve kredilerin geri dönme olasılığıdır. Özellikle yükselen piyasalarda kullandırılan krediler ve diğer tüketici kredilerinin artması, kredileri şişiren etkenlerdendir. Belli bir sektör üzerinde yoğunlaşma, bankacılık sektöründe kırılganlığa neden olabileceği gibi, verilen kredilerin yabancı para cinsinden olması, kur artışı nedeniyle zamanında geri dönmemesine neden olur ki bu da bankaları bankacılık yönünden istenmeyen bir durum ile karşı karşıya bırakacaktır.

1.4.2.2.4. Bankaların Likiditesi

Bankanın borcunu ödemeyip ödeyememesi, bankanın likiditesi ile birebir ilişki halindedir. Merkez Bankası'nın, kullanılan kredilerin bankaların yükümlülüklerine oranı artıyorsa likidite sorunu vardır. İnterbank piyasasında bankalar birbirlerini görmediklerinden dolayı riskli bankalara karşı alınabilecek olumsuz bir tavır faizleri yükseltebilmektedir. Bu gelişme bazı bankalara kredi verilmemesi ya da likiditesini düzeltmek amacıyla borç verilmemesi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca kredi mevduat oranı, bankaların riskli alanlara kredi vermesi ya da teminatların riskli hale gelmesi, sektörün likiditesi yönünden önemlidir. Vade uyumsuzluğu ise likiditeyi etkileyen diğer önemli faktördür.

1.4.2.3. Kurumsal Faktörler

Kurumsal faktörler, mevzuattaki eksikler ve mevduat sigortasının ya bulunmasından ya da bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Bankacılık sisteminin faaliyetlerini tam olarak sürdürebilmesi açısından önemlidir.

1.4.2.3.1. Kanuni Yetersizlikler

Risklere karşı güvence oluşturulması açısından yeterli sermaye şartlarının olmaması, mali sektörün üzerinde yeterli denetim olmaması, finansal riskleri değerlendirecek erken uyarı mekanizmalardan yoksun olunması, şeffaf olmayan finansal sistem, bankaların kredi açmada ve kriz yönetiminde deneyimsiz olmaları, profesyonel olmayan bir yönetim, kamu bankalarının verdikleri kredilerin hükümetler tarafından yönetilmesinin engellenmemesi, bankaların iştiraklerine ya da sahip oldukları firmalara kolaylıkla ve yüksek miktarlarda kredi kullandırmaya göz yumulması, eksikliklerin başında gelmektedir (Uyar 200: 57).

1.4.2.3.2. Mevduat Sigortasının Yan Etkileri

Mevduat sigorta sisteminin bulunmaması, güvensizlik yaratabilirken tam güvence ise mevduat sahiplerinin banka seçiminde özensiz davranmalarına neden olabilecektir.

Mevduat sigortasının varlığı, banka yöneticilerini kaynak toplamada riske sokmazken, bir yandan piyasada bankalara oluşacak hücumu önlemeyi ve sisteme olan güveni sağlamakla, "ahlaki risk" sonucu ortaya çıkan olumsuzluklar kontrol altına alınamadığından, sağladığı yarardan çok sistemin tümüne yayılan olumsuzluklara neden olabilecektir. Uzun süre devam edildiğinde mevduat sahipleri bütün mevduatlarının devlet garantisinde olduğunu bilmenin rahatlığıyla mevduatlarını yüksek faiz veren bankalara yatırırken, banka sahipleri topladıkları fonları yüksek getiri elde edeceklerine inandıkları riskli yatırımlara plase edeceklerdir. Sistemi korumak için getirilen uygulama, mali yapıyı

daha kırılgan hale getirmesinin yanı sıra, iflas oranlarını arttırmaktadır. Sigortanın uygulanması ile beraber, bankalardaki öz kaynaklar azalmakta, her ne kadar ahlaki rizikonun getirdiği sakıncaların sıkı ve etkin yasal düzenleme ve denetlemeler neticesinde kontrol altına alınabileceği düşünülse de; finansal liberalizasyonun etkisiyle bankacılık işlemlerinde ortaya çıkan çeşitlilik, risklerin tespitini ve değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır (Uyar 200:61).

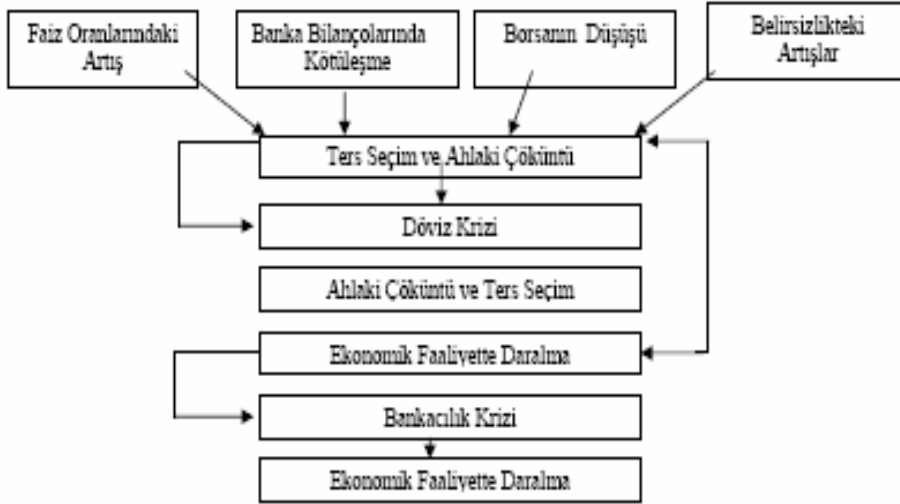
1.4.2.4. IMF'ye Göre Bankacılık Krizlerinin Nedenleri

IMF tarafından özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bankacılık sistemine ilişkin problemler şöyle sıralanmaktadır;

- Kötü ve yetersiz yönetimin bankaları makro ekonomik şoklara karşı zayıf duruma getirmesi,
- Finansal serbestlik,
- Rekabet ve yeni finansal teknikler,
- Bankaların kontrol edebileceklerinden daha yüksek risk almasına sebep olması,
- Yetersiz ve etkin olmayan yasal düzenlemeler,
- Denetleme mekanizmasını oluşturmadan finansal liberalizasyona geçilmesi,
- Mali bünyesi zayıflamış finansal kurumların sistem dışına çıkarılmaması sonucu sistemin zaafiyete uğramasıdır. (Özdemir ve Özdemir,1999: 2).

Mishkin(1997), yükselen ekonomilerde finansal istikrarsızlığın ortaya çıkışını ve yayılmasını şekildeki gibi kategorize etmiştir:

Şekil 1: Bankacılık Krizi, Döviz Krizi İlişkisi

Kaynak: Mishkin, Frederic S. (1997): The Causes and Propagation of Financial Instability: Lessons for Policy Makers “ Mainting Financial Stability in a Global Economy FED, Kansas City, 4

Mishkin yaptığı bu çalışma ile gelişmekte olan ülkelerde banka bilançolarındaki bozulmaların finansal krizin habercisi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Mishkin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansal krizlerin ortaya çıkış sebepleri ile yayılma şekillerinin birbirine benzediğini belirtmiştir. Dünyada yaşanan finansal istikrarsızlığın temelini, Mishkin, yaptığı çalışmada dört nedene bağlamıştır. Bunlar, faiz oranlarındaki artış, banka bilançolarının bozulması, Menkul Kıymet Borsalarının çöküşü ve belirsizliklerdeki artıştır. Finansal krizlerin ortaya çıkmasında rol oynayan bu durumlar ters seçim ve ahlaki bozulma sorunlarını da birlikte getirmektedir (Mishkin, 1997: 75).

1.4.3. Bankacılık Krizlerinin Sonuçları

Kaminsky, 1999 yılında yaptığı çalışmasının sonunda bankacılık krizlerinin tahmininin para krizlerinin tahmininden daha zor olduğunu söylemiştir. Sermaye hareketlerinin ve ulusal finans sektörünün liberalleşmesi ile ilgili göstergelerin, banka problemlerini tahmin etmede en iyi göstergeler olduğu vurgulanmaktadır (Aloğlu, 2005:60-61).

Tablo 1 : Bankacılık Krizlerinin Göstergeleri ve Sonuçları

Bulgular	Göstergeler	Hareketi	Yorumlar
Aşırı Borçlanma Dönemleri	M2 çoğaltarı Yurtdışı Krediler/GSYİH Finansal Liberalizasyon	↑ ↑	Bankacılık krizleri ve ödemeler dengesi krizleri (para krizleri) ile hızlı kredi büyümesi arasında finansal sistemin liberalizasyonu ve sermaye hareketlerindeki sınırlamaların kaldırılması sonrasında bir ilişki vardır.
Banka iflasları	Banka Mevduatları	↓	Banka iflaslarından sonra bankacılık ve ödemeler dengesi krizleri ortaya çıkabilmektedir. (Goldfajn Valdes, 1995)
Para Politikaları	Aşırı M1 Büyüklüğü	↑	Gevşek para politikaları ödemeler dengesi krizlerine zemin hazırlayabilir. Devalüasyon bankacılık sektörünü bozduğu ölçüde bankacılık krizlerini de başlatabilir.

Cari İşlemler Dengesi Sorunu	İhracat İthalat Ticaret Hadleri Reel Döviz Kurları	↓ ↑ ↓ ↓	Reel döviz kurunun aşırı derecede değerlenmesi ve ticaretin zayıf olması ödemeler dengesi krizlerinin bir parçasıdır. Bu etkenler dış piyasalarda rekabet gücünü azaltıp dış ticaretin durgunluğa, reel sektör şirketlerinin iflaslarına ve kredi kalitesinin bozulmasına neden olabilmelerinden dolayı bankacılık sektörüne kırılganlık getireceklerdir. Bu bağlamda, ihracat, ticaret hadleri ve reel döviz kuru üzerinde negatif şoklar ile ithalattaki pozitif şoklar finansal krizlerin göstergeleri olarak yorumlanabilir.
Sermaye Hareketleri Sorunu	Rezervler M2/Rezervler Reel Faiz Oranı Farkı (yurtiçi-yurtdışı) Yurtdışı Reel Faiz Oranları Dış Borç Sermaye Çıktıları Kısa Vadeli Dış Borçlar	↓ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑	Uluslararası faiz oranlarının yüksek olması sermaye çıkışlarına neden olacağı için ödemeler dengesi krizlerine zemin hazırlayabilir. Ülkelerin dış borç stoklarının yüksek olduğu durumlarda ve sermaye çıkışlarının artması durumunda yani borçların ödenebilirliği konusunda kesinlik yoksa, sermaye hesaplarındaki sorunlar daha şiddetli olmaktadır. Dış borçların kısa vadede yoğunlaşması ülkelerin dışsal şoklara olan kırılganlığını artıracaktır. Kamisky ve Reinhart'ın 1996 yılında yapmış oldukları çalışmada da görüldüğü gibi ödemeler dengesi krizleri bankacılık krizlerini derinleştirebilmektedir.

Büyümenin Yavaşlaması	Üretim	↓	Durgunluk ya da aktiflerdeki balon şişkinliğinin inmesinin ardından finansal krizler gelmektedir. Yüksek reel faiz oranları ekonomik daralmaya ve bankacılığın kırılma olmasına yol açan likidite krizlerinin bir göstergesi olabileceğini, riskli alanlara (gayrimenkul, kredi kartları ve tüketici kredileri gibi) kredi verilmesi veya teminatlarının riskli olması nedeniyle kredi/mevduat oranlarındaki artış ise kredi kalitesinde bozulma olabileceğini gösterebilir.
	Yurtiçi Reel Faiz Oranları	↑	
	Kredi Mevduat Oranı	↑	
	Hisse Senetleri Fiyatı	↓	

Kaynak: Kaminsky Graciela L. (1999): "Currency and Banking Crises: The Early Warnings of Distress," IMF Working Paper, pp.178.

Kredi ve borsa hareketlerini yansıtabilecek olan M2 para çoğaltımı, yurtiçi krediler/GSYİH oranı, hisse senetleri fiyatları, finansal liberalizasyonun boyutu ve yurtiçi faiz oranları gibi göstergelerin banka krizlerini tahmin etmede daha etkili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, banka krizleri para krizlerini de arkasından getirdiği için, bu durumda tüm değişkenlerin ikiz kriz tahminlerinde kullanılması faydalı olacaktır. Ayrıca, beklenenin tersine mevduat sigortası olsun veya olmasın, mevduat çekilişlerinin banka krizlerini tahmin etmede iyi bir gösterge olmadığı sonucuna varılmaktadır (Kaminsky, 1999:12).

1.5. Bankacılık Krizlerinin Etkileri

Mevduatlarını çekmek üzere çok sayıda mevduat sahibinin aynı anda bir ya da birkaç bankaya başvurması, çok sayıda bankada sistematik risk yaratabilir. Bankalar ellerindeki nakit rezervlerini aşan mevduat çekilişlerini ellerindeki kazanç getiren varlıkları satarak karşılayabilirler. Paralarını çeken mevduat sahipleri için çeşitli alternatifler vardır. Güvenli olduğu kabul edilen diğer bankalara yeniden mevduat şeklinde yatırmak, daha güvenli olduğu

kabul edilen menkul kıymetleri satın almak ya da bankacılık sistemi dışına çıkararak elde nakit tutmaktır. Bankalara olan güven, kalmaması ve mevduat sahiplerinin bankalardaki nakit çekişlerinin yoğunlaşması, para arzında daralmaya yol açarak ekonominin tümünü ekiler. Bankalar ise bu durumda kriz sırasında yüksek riskli borçlulara açılan kredileri azaltıp, güvenli menkul kıymetlere yönelerek risklerini en aza indirirler.

Bankacılık sektöründeki iflaslar bankacılık sektörünün dışına çeşitli kanallarla yayılır. Banka iflaslarının etkileri, mevduatı ve para arzının en önemli unsuru olduğu ve ekonominin bütün sektörlerini etkilediği için Merkez Bankası uygulamaları ile telafi edilmezse, banka iflasları sorunu mevduat miktarındaki azalmalar, sektörlerin ve makroekonominin refahını doğrudan azaltır (Karacan, 2000: 76).

Banka iflasları, süregelen kredi ilişkilerini hem doğrudan kestiği gibi hem de sistem içinde olan bankaların riskli kredi açmadaki isteksizliklerini arttırarak dolaylı olarak da kesebilir. Bu da reel geliri düşürür. Bankaların ödeyebilme gücünü yitirmesi ve iflasları ülkenin ödemeler sistemini kesintiye uğratar. Sistemdeki katılımcılara zarar yükler ve toplam ticaret hacmini daraltır (Karacan, 2000: 76).

1.5.1. Bankacılık Krizlerine Karşı Politikalar

Krizlerin etkilerinin değişik biçimde oluşması, nedeniyle üretilecek karşı politikalarda farklılıklar vardır.

Sundararajan –Balino (1991), bankacılık krizlerine karşı uygulanacak politikalar ve araçlar konusunda bir çerçeve vermektedir. Amaçlar;

- Mevduat sahiplerinin güvenini yeniden sağlamak ve bütün mevduat sahiplerini veya bazı mevduat sahiplerini korumak,
- Varlıkların telaşla likit hale gelmesini önlemek,
- Aşırı parasal dalgalanmalardan kaçınmak,

- Ahlaki rizikoyu önlemek,
- Ödeyebilirliğini yitiren bankaları ve alacaklarını korumak,
- Ödeme sistemini korumak,
- Devlet bütçesine veya sigorta kurumuna yüklenecek maliyetleri minimize etmek,
- Zararların adaletli olarak dağıtılmasını sağlamaktır (Karacan, 2000: 105).

Goldstein ve Turner(1996)'a göre bankacılık krizlerine karşı sistemi güçlendirmek için politika seçenekleri :

- Oynaklığı azaltmak ya da onunla yaşamak,
- Kredi patlamalarına, varlık fiyatlarında çöküşe ve özel sermaye akımlarındaki ani dalgalanmalara karşı savunma yapmak,
- Likidite/vade/para uyumsuzluklarını azaltmak,
- Finansal serbestleşmeye daha iyi hazırlanmak,
- Hükümet müdahalelerini ve ilişkili kredilendirmeyi azaltmak,
- Muhasebe, kamuya açıklama ve yasal çerçeveyi güçlendirmek,
- Kambiyo sistemini bozucu etkisini önlemektir (Goldstein ve Turner, 1996: 32-56).

Karabulut (2002), bankacılık krizlerine karşı alınabilecek önlemleri şu başlıklar altında toplamaktadır:

- Mevduat sigortası,
- Regülasyon,
- Dar bankacılık,
- Serbest bankacılık.

Bankacılık krizlerini önlemede kullanılacak araçlar krizlerin boyutuna göre değişmektedir (Karabulut, 2002: 58-81).

Karacan(1997), krizlere karşı kullanılacak araçları da şu şekilde sıralamaktadır:

- Mevduat sigortası,
- Yasal düzenlemeler,
- Derecelendirme,
- Erken uyarı sistemleri.

Bu araçlar krizlerin ortaya çıkmasının veya yayılmasının önlenmesine yönelik olarak alınabilecek tedbirleri ifade etmektedir (Karacan, 1997: 167).

IMF'nin, krizlerle karşılaşan ülkelere önerdiği standart kriz önleyici politikalar ise şöyledir:

- Sıkı para politikası,
- Sıkı maliye politikası,
- Esnek döviz kuru sistemi ve yapısal reformlardır (Özdemir ve Özdemir,1999: 9).

Merkez Bankası'nın ne zaman bir müdahalede bulunacağı ve kullandığı kredi ve yardımın fiyatlamaının nasıl yapılacağı konusunda çok hassas davranılmasının yanı sıra, müdahalelerin zamanlanması da çok iyi olması gerekir.

Denetim ve düzenlemenin amacı, banka iflaslarının mevduat sahiplerine, finansal sisteme ve reel ekonomiye zarar vermesini önlemektir. Kamunun aydınlatılması ilkesinin işleminde önemli bir rolü olan derecelendirme, piyasada güvenin oluşmasında etkili olmaktadır. Ancak derecelendirme işleminin güvenilir olması ve tarafsız bir yaklaşımla yapılması gerekir. Bu dereceler bir ülkenin veya kuruluşun borç ödeme gücünü ve dolayısıyla pazar kaybetme olasılığını yansıtması nedeniyle önemlidir.

1.6. Bankaları Krizle Karşı Karşıya Getiren Temel Riskler

Risk kavramı, bir olayın veya olaylar setinin ortaya çıkma olasılığıdır. Risk sözcüğü, genel olarak negatif veya istenmeyen bir duruma karşılık gelmektedir. Risk kavramını karlılık ile ilişkilendirenler, riski, birçok kaynağın karlılık üzerindeki olumsuz etkisi olarak tanımlamaktadırlar (Babuşçu, 2005: 10).

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun düzenlediği "Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelik" ise riski, bir işleme ilişkin parasal kaybın ortaya çıkması veya giderin ya da zararın ortaya çıkmasıyla ekonomik yararın azalması olasılığı olarak tanımlamaktadır (BDDK, 2001:1).

Bankacılık sektöründe rekabetin artması, çeşitli enstrümanlar kullanılmaya başlanması, mali piyasalardaki hızlı gelişme ve piyasalardaki değişim ve bunun sonucunda da ortaya çıkan belirsizlikler risklerin ana nedenlerinden sayılabilir (Babuşçu, 2005:16).

Risk yönetimi ise hangi işlerin önemli olduğunun belirlendiği ve bu riskleri bertaraf edebilmek için strateji ve planların geliştirildiği süreçtir. En basit tanımıyla risk; yönetiminde riskler tanımlanır. Önleyici tedbirler alınır, büyüklüğü sayısallaştırılır ve kabul edilebilir risk düzeyi belirlenir (Babuşçu, 2005:16).

1.6.1. Bankaların Karşılaştığı Riskler

Bankaların karşılaştıkları riskleri genel olarak piyasa, kredi ve operasyonel risk başlıkları altında toplamak mümkündür. Diğer riskler ise BDDK tarafından çıkarılan Bankaların İç Denetim Risk Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelikte belirtilmiştir. Bunlar;

- Aktif Kalitesini Yitirme Riski,
- Faiz Oranı Riski,
- Kredi Riski,

- Likidite Riski,
- Döviz Kuru Riski
- Mevzuata Uyulmama Riski,
- Operasyonel Risk,
- Sermayenin Yetersiz Hale Gelmesi Riskidir (BDDK, 2001:1).

1.6.1.1. Aktif Kalitesini Yitirme Riski

Aktif kalitesini yitirme iki şekilde görülmektedir. İlki, plase edilen kaynaklardan geri dönmeyen miktarlardaki artış, ikincisi ise donuk olarak adlandırılan sabit kıymetler ve diğerlerinin aktiften daha fazla pay almasıdır(Babuşçu, 2005:16).

Aktifte geri dönmeyen alacaklardaki miktarın artması, bankaların likidite riskini artırıcı etki yapacaktır. Likidite dışındaki etkileri ise şöyledir; Gelir elde etme olanağı kalmadığı ve karşılık ayrılmasını gerektirdiği için karlılığı olumsuz etkilemesidir. Donuk aktifler ise, bankanın faiz gibi getiri beklentisi olmadan, uzun dönemli, daha çok şirket değerliliğine katkı ve çapraz satış olanaklarından yararlanabilmek amacıyla gönüllü olarak yaptıkları iştirak yatırımları, banka faaliyetlerini sürdürmeleri için yaptıkları iştirak yatırımları, banka faaliyetlerini sürdürmeleri için yaptıkları sabit kıymet yatırımları ile geri dönmeyen alacakları nedeniyle edinmek zorunda kaldıkları iştirakler ve sabit kıymetlerdir (Babuşçu, 2005: 54).

1.6.1.2. Faiz Oranı Riski

Faiz riski, faiz oranlarında oluşan ters yönlü hareketlerin, bir bankanın mali yapısında yarattığı etki olarak tanımlanmaktadır. Faiz oranlarındaki hareketler nedeniyle, bankanın pozisyon durumuna bağlı olarak maruz kalabileceği durumu ifade eder. Bu tanımdaki ters yönlü hareketler sadece faiz oranlarının artması ya da azalması anlamına gelmemektedir. Faiz riski dendiğinde faiz oranlarındaki hareketler nedeniyle bankanın finansal yani pozisyon durumuna bağlı olarak karşı karşıya olduğu risktir (TBB, 2006: 65)

Bankacılıkta faiz riski, doğal kabul edilmekle beraber bankanın karı artabilir. Ancak aşırı faiz riski, banka gelirleri ve sermaye tabanı için büyük bir tehdit oluşturabilir. Bu tehlike faiz oranlarındaki değişmelerin, bankanın faize duyarlı gelirlerini ve faaliyet giderlerini değiştirmesi şeklinde ortaya çıkabilir. Faiz oranlarının değişmesi banka varlıklarını, yükümlülüklerini ve bilanço dışı işlemlerini etkiler. Çünkü faiz oranları değiştikçe, gelecekteki nakit akımlarının bugünkü değeri değişebilmektedir.

Faiz riski; vade farklılıkları nedeniyle riskin yeniden fiyatlandırılması sonucu bilanço kalemlerinin yeniden fiyatlandırılması şeklinde olabileceği gibi, verim eğrisindeki değişmelerden ya da temel faiz riski aynı fiyatlandırma özelliklerine sahip farklı enstrümanlara uygulanan faiz oranlarının ayarlanmasında yapılan hatalı korelasyonlardan da kaynaklanabilir.

1.6.1.3. Kredi Riski

Kredi riskinin çeşitli tanımlamaları yapılmakla beraber en çok kabul gören tanımlardan biri ise şudur: Kredi riski, banka müşterisinin yapılan sözleşme gereklerine uymayarak, yükümlülüğünü kısmen ya da tamamen zamanında yerine getirememesinden dolayı bankanın karşılaştığı durumu ifade eder. Kredi riski, en basit anlamıyla, bir bankanın kredi müşterisinin ya da kendisiyle bir anlaşmaya taraf olanın anlaşma koşullarına uygun biçimde yükümlülüklerini karşılayamama olasılığıdır. Kredi risk yönetiminin amacı, uygun parametreler içinde, bankanın karşı karşıya kalabileceği riskleri yöneterek, bankanın risk ayarlı getirisini maksimize etmektir. Bankalar ayrıca kredi risklerinin diğer risklerle ilişkisini de göz önünde bulundurmalıdır. Kredi riskinin etkin şekilde yönetimi, risk yönetiminde kapsamlı bir yaklaşımın önemli unsurlarından biridir (BDDK, 2001: 6).

Bankalar açısından kredi riskinin nedeni krediler olmakla beraber, bankanın faaliyetlerine bağlı olarak bilanço ve bilanço dışı hesaplardaki diğer etmenler de kredi riskine sebep olabilir. Bu etmenlere İnterbank işlemleri, kabuller, ticaret finansmanı, döviz

işlemleri, swap işlemleri, bonolar, opsiyonlar, vadeli işlemler, garanti ve kefaletler örnek gösterilebilir (TBB, 2001:4).

1.6.1.4. Likidite Riski

Likidite riski, nakit çıkışlarını zamanında ve eksiksiz karşılayacak düzeyde nakit mevcuduna ve nakit yaratabilme kabiliyetine sahip olamaması durumu olarak tanımlanabilir. Piyasaya ilişkin likidite riski, bankanın piyasaya gerektiği gibi girememesi, bazı ürünlerdeki sığ piyasa yapısı ve piyasalarda oluşan engeller nedeniyle pozisyonlarını uygun bir fiyatta, yeterli tutarlarda ve hızlı olarak kapatamaması veya pozisyonlardan çıkamaması durumunda ortaya çıkan zarar etme olasılığı anlaşılır. Fonlamaya ilişkin likidite riski ise nakit giriş ve çıkışlarındaki düzensizlikler ve vadeye bağlı nakit akımı uyumsuzlukları nedeniyle fonlama maliyetini makul bir maliyet ile potansiyel olarak yerine getirememe olasılığını ifade etmektedir (Anderson, 2001:12).

Bankaların karşılaştıkları likidite riskinin iki önemli nedeni vardır. Bankanın bilançosundaki aktif pasif arasında ortaya çıkan uyumsuzluklar veya dengesizlikler likidite riskinin birincil nedenlerinden biridir. Bankanın aktif pasif uyumsuzluğunda esas itibariyle pasif yapısında meydana gelen olumsuz değişimler rol oynamakla beraber, aktif kalemlerde yaşanan ani değişimler. Bankanın piyasalarda yaşanan değişiklikleri ve gelişimleri doğru tahmin edememesi veya sağlıklı izleyememesi sonucunda, bankanın likiditesinde yaşanan olumsuz gelişmeler bankanın geleceği konusunda önemli riskler oluşturur (Ünsal, 2001: 82).

1.6.1.5. Döviz Kuru Riski

Bankanın yabancı para yükümlülükleri yabancı para varlıklarından daha fazla ise, banka açık pozisyonda; tam tersi durumda ise banka kapalı pozisyondadır. Döviz kuru riski, bankalar ve finansal kuruluşlar tarafından doğrudan yabancı yatırımlar ve yabancı portföy yatırımlarının operasyonel ve finansal kar getirdiğinden, bu yatırımlara yoğunlaşması sonucunda döviz kuru

riski ortaya çıkması durumudur. Döviz kuru riskinin ortaya çıkmasının bir başka nedeni ise bankaların portföylerinde bulundurduğu yabancı para cinsinden varlık ve yükümlülüklerini çeşitli enstrümanlara dağıtmamasıdır. Bankanın döviz kuru riski ile karşılaşması sonucunda faiz oranı riski ve geri ödememe riski de ortaya çıkar (Aloğlu, 2005: 68-69).

Döviz kuru riski özellikle 1970'li yılların başında ülkeleri tehdit etmeye başlamış, 1980'lerde mali sistemde yaygınlaşan globalleşme ve sermaye hareketlerindeki sınırın kalkması bankaların yabancı para işlemleri ile olan işlemlerinin artmasına neden olmuştur. Yabancı paraların her birinin değer kazanması ya da değer kaybetmesinin yanında değişkenlerinin de artmasına neden olmuştur (Saraç, 2003:18).

1.6.1.6. Mevzuata Uyulmaması Riski

Yasal risk, kanun, kural, yönetmelik ve öngörülen uygulamaların ihlali veya onlara uymamaktan veya bir işlemin taraflarının yasal hakları ve yükümlülükleri tam olarak belirlenmediğinde ortaya çıkabilir (TBB,1998:8).

Yasal risk, sözleşmelerin uygulanmasındaki belirsizliklere ilişkin risktir. Yetersiz dokümantasyon, sözleşme hükümlerinin ihlal edildiğinin ileri sürülmesi gibi uyuşmazlıklar ile karşı tarafın sözleşme yapma yetkisinin bulunup bulunmadığı, yükümlülüğün yerine getirilmemesi ya da iflas durumlarında sözleşmenin teminat, netleştirme ya da üçüncü tarafların garantörlüğüne ilişkin hükümlerin uygulanması konularındaki belirsizlikler nedeniyle zarara uğranması yasal risk kapsamındadır (Crouhy, Galai, Mark, 200:37).

1.6.1.7. Operasyonel Risk

Banka içi kontrollerdeki aksamalar sonucu hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçmasından, banka yönetimi ve personeli tarafından zaman koşullarına uygun hareket edilememesinden, banka yönetimindeki hatalardan, bilgi teknolojisi sistemlerindeki hata ve

aksamalar ile deprem, yangın, sel gibi felaketlerden kaynaklanabilecek kayıpları ya da zarara uğrama ihtimalini göstermektedir(Teker, 2005: 7).

Operasyonel risk türleri şunlardır: yasal risk, yetersiz ya da yanlış bilgi içeren doküman nedeniyle alacakların değer kaybederek geri dönmesi ya da yükümlülüklerinin beklenenin üzerinde gerçekleşmesi durumlarını ifade eder. Yasal düzenleme risklerinin temelinde yatan sorun, düzenlemelerin sık sık değiştirilerek belirsizlik ve değişkenlik ortamı oluşturmasıdır. Mevcut düzenlemelere göre oluşturulmuş banka portföyleri ve finansman dengeleri, yasal düzenlemelerin değiştirilmesi ile bozulabilir ve bankalar risklere ve zararlara maruz kalabilir (Teker, 2005:7).

Suiistimal riskleri, banka yöneticilerinin, çalışanlarının, müşterilerinin veya üçüncü kişilerin iyi niyet kurallarına aykırı olarak hile, sahtekârlık, içeriden öğrenme, soygun, hırsızlık, dolandırıcılık, bilgi sızdırma, teknoloji çalma gibi yöntemlerle bankaları zarara uğratmalarından kaynaklanan operasyonel risk türüdür (Teker, 2005: 8).

İtibar riski, operasyonel risk türü olmakla beraber, bir bankanın faaliyetlerindeki başarısızlıklar ya da mevcut yasal düzenlemelere uygun davranılmaması neticesinde bankaya duyulan güvenin azalması veya itibarının zedelenmesi ile ortaya çıkabilecek kaybı ifade etmektedir (Teker, 2005: 8).

1.6.1.8. Sermayenin Yetersiz Hale Gelme Riski

Bankalar, yabancı kaynak birikimiyle çalışan kurumlar olmalarına rağmen kanuni zorunluluklar nedeniyle sermayelerini belli bir seviyenin üstünde tutmak zorundadırlar. Bu zorunluluk genelde bankaların öngörülme zararlarını telafi edebilme kabiliyetlerini artırmaları ve kamunun çıkarlarını yakından ilgilendiren bankacılık sektöründe olası krizlerin önüne geçilmesi için öngörülmüştür (Babuşçu, 2005:28).

Özkaynakların yetersiz olmasında sektörde yer alan gerek aktif, gerekse sermaye yönünden, küçük bankaların büyük bankalara göre çoğunluğa sahip olması etkilidir. Bu küçük ölçekli bankalar hem toplam aktifler, hem de öz sermaye büyüklüğü açısından son derece yetersiz olup, bu bankaların fon kaynağı sadece interbank ya da uluslararası finansal piyasalardır. (Parasız, 2000: 128).

Bu risk, bankaların mevcut sermayeleri ile gerçekleşen risklerinden oluşan kayıplarını telafi edebilme gücünü ifade eder. Eğer mevcut sermayesi, söz konusu risklerin sebep olduğu kayıpları karşılamaya yeterliyse, risk düşük demektir. Eğer mevcut sermaye, kayıpları karşılayamayacak durumda ise, risk büyük demektir. Bu durumda gerekli önlemlerin en kısa sürede alınmasını gerekmektedir (Yıldırım 2001:11).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VE FİNANS KRİZİNİN ETKİLERİ

IMF tarafından önerilen “istikrar temelli politikaların” en önemli ayağını “yapısal reformlar” oluşturmaktadır. Yapısal reformlar, Dünya Bankası tarafından da desteklenmekte ve yönlendirilmektedir. Türkiye’nin 2000 yılı başından itibaren IMF ile yaptığı Stand-by anlaşmasında ve devamındaki uygulamalarda yapısal reformlar önemli bir yer tutmuş ve performans kriteri olarak kullanılmıştır.

Yapısal reformlar içinde, finansal kesim ve özelde de bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması ön plana çıkmıştır. Bunun nedenlerinden biri, uzun yıllardır Türk Bankacılık Sektörünün içinde bulunduğu sorunlar, diğeri ise özellikle dünyada sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden sonra finansal krizlerin öncelikle finansal sistemden hareketle likidite krizine dönüşmesi ve bunun ardından ekonominin tümünü içine almasıdır. Dünyada 1997 yılında Asya’da başlayan kriz ve bu krizin yaygınlaşması, özellikle bankacılık sistemindeki yapısal değişim ve yeniden yapılanmayı zorunlu hale getirmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunları; sermaye yetersizliği, ekonomideki kaynakların etkin olmayan biçimde kullanılması, yetersiz banka kaynaklarının politik yönlendirmelere maruz kalması, ahlaki tehlike (moral hazard) gibi bankacılık sisteminin temel sorunlarını oluşturan faktörler, Türk finans ve bankacılık sisteminin karşı karşıya kaldığı sorunlardır.

Özellikle 2000 yılından sonra Türk bankacılık sisteminde yapısal değişim çarpıcı biçimde yaşanmaktadır. 2000 yılı başından itibaren yapısal reform uygulamaları çerçevesinde; birçok yasal ve kurumsal değişiklik ortaya çıkmıştır. BDDK, yapısal değişimi yönlendiren kurum olarak 2000 yılında kurulmuştur.

Kurulun en önemli görevi; düzenlemek ve denetlemekle görevli olduğu sektör ile ilgili uluslararası ilke ve standartlarla uyumlu ikincil düzenlemeleri yapmak ve kararlar almaktır. Bu çerçevede Türk bankacılık sistemiyle ilgili yasal mevzuat AB ile uyumlu hale getirilmiş ve özellikle Basel II ile uyumlu çalışmalarla bankacılık sisteminin karşı karşıya kaldığı risk ölçümlenmeleri ve buna bağlı olarak gereken öz sermayenin bulundurulması konusunda uluslararası kriterlere uyum sağlanmıştır.

Yapısal değişim, dağınık görünümdeki bankacılık sistemini önemli ölçüde düzenlemiş, 2001 yılında yaşanan finansal krizin ardından bozulan ve daha öncesinde de sorun olan mali yapıdaki sorunlar büyük ölçüde iyileştirilmiştir. Bankacılık sistemi Basel II düzenlemeleri çerçevesinde krizlere karşı daha güçlü hale getirilmiştir. Bu arada Türkiye'deki bankacılık sistemine yabancı yatırımcıların ilgisinin artması dikkat çekicidir. Yabancı bankaların Türk banka sistemi içindeki payı; satın almalar ve birleşmeler sonucunda yüzde 30'a yükselmiştir ve bu oranın yüzde 40'lara ulaşması beklenmektedir.

Bu bölümde amacımız 1980 sonrası dönemde Türk Bankacılık Sistemindeki yapısal değişimi reform uygulamaları çerçevesinde ele almak, yasal ve kurumsal değişimin sonuçlarını ve beklentileri ortaya koymaktır. Hiç kuşkusuz reform, devam eden bir süreç olarak algılanmalıdır.

2.1. Türkiye Ekonomisi ve Kriz Sürecinin Tanımlanması

2.1.1. Finansal Serbestleşme ve 1994 Krizi

Dünya ekonomisinde 1980'li yıllardan itibaren güçlenen liberal iktisat politikaları, küreselleşme adı verilen süreci hızlandırmıştır. Bu süreçte ülkeler arasında ticari ve finansal engellerin kaldırılması bütün ülke ekonomileri etkilemiş, bunun yanı sıra eklemelenmeyi ve birbirleri arasındaki etkileşimi güçlendirmiştir. Türkiye bu sürece 1980 yılından itibaren öncelikle

ticareti serbestleştirerek girmiştir. Daha sonra da 1989 yılında 32 Sayılı Karar ile finansal serbestleşme gerçekleştirilmiş ve 1990 yılının Ağustos ayında Türk Lirası konvertibl hale gelmiştir. Bu çerçevede; Türkiye’de 1979 yılında dışa açıklık oranı yüzde 8,3 iken, 1980-82’de yüzde 19,2’ye, 1987–1989 da yüzde 27,5’e ve 1999-2000’de ise yüzde 42,9’a yükselmiştir(Diboğlu ve Kibritçioğlu, 2004: 58). Finansal serbestleşme ve dünya ekonomisi ile tam eklemlenme ile birlikte Türkiye ekonomisi krizlere de açık hale gelmiştir. Finansal serbestleşmeye uyum sağlamaya çalışan Türkiye ekonomisi bu süreçteki birinci krizini 1994 yılında yaşamıştır.

Türkiye ekonomisi uzun yıllardır kronik enflasyon ve bütçe açıkları ile, bunun sonucunda hızla artan borç sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Popülist politikalar sosyal güvenlik sisteminin açık vermesine neden olurken, tarım desteklemeleri tarımda sanayileşme veya yapısal dönüşümü sağlamaktan öte “oy” üretmeye yönelik olarak uygulanmıştır. Sermayesi zaten yetersiz olan ekonomi, kaynaklarını büyük ölçüde gayrimenkul, verimsiz kamu alanlarına yönlendirmiştir. Diğer taraftan tasarruf tercihleri, uzun yıllar devam eden yüksek enflasyondan etkilenmiş, özellikle finansal serbestleşmeden sonra ciddi bir para ikamesinin yaşanmasına neden olmuştur.

Finansal kesim ve özellikle bankacılık sistemi 1990 yılından itibaren dış kaynak kullanımını artırmış ve “short pozisyon” olarak ciddi bir kur riski ile karşı karşıya kalmıştır. Yüksek TL faizi ve düşük kur, açık pozisyonun karını artırdıkça finansal kesim dışındaki ekonomik birimler de döviz borçlanıp ulusal paraya dönerek pozisyon risklerini artırmıştır.

Bankacılık sektörünün riskini artıran diğer bir faktör ise yüksek mevduat munzam karşılığı ve dispoñibilite nedeniyle bankaların mevduat dışındaki kaynaklara yönelmesidir. Bankaların repo, varlığa dayalı menkul kıymet, off-shore gibi kaynaklara kayması mevduatın pasif içindeki payını yüzde 35’in altına çekmiştir. Bu durum bankaları ileride bazı bankaların mevduat dışı kaynaklara yöneldiği için karşılık tutmaması nedeniyle gelen mevduat çekilişini Merkez Bankası’ndaki karşılıklarına başvurarak karşılama olanağından yoksun bırakacaktır.

1992 ve 1993 yıllarında hızla artan kamu açıkları ve iç talebe yönelik büyüme nedeniyle ortaya çıkan tasarruf yetersizliği, dış açığın hızla büyümesine neden olmuştur (Ertuğrul ve Selçuk, 2001: 67). Bu süreçte kamu, artan borç gereksinimini Merkez Bankası'ndan ve piyasadan sağlamayı tercih etmiş, bu arada dış borçlanmada da önemli sıçramalar olmuştur. Artan borçlanma gereksinimine karşın, 1993 yılının sonunda ekonomi yönetiminin hem döviz kurunu hem de faiz oranlarını birlikte kontrol etmeye yönelik uygulamaları, piyasayı büyük ölçüde döviz talep etmeye yönlendirmiştir. Artan cari açık döviz talebini daha da artırmış, ekonomi yönetiminin 1993 yılının son ayında döviz talebini kırmaya yönelik olarak faiz oranlarını yükseltmesi döviz talebini durdurmaya yetmemiş ve 1994 yılının Ocak ayında ekonomi yönetimi devalüasyon yapmak zorunda kalmıştır. Ancak piyasanın bu ayarlamayı yeterli görmemesi nedeniyle döviz talebi devam etmiş ve sonunda 1994 yılının Nisan ayında büyük çaplı devalüasyon gerçekleştirilmiştir. Bu süreç, likidite krizini de beraberinde getirmiş, bankacılık sistemine olan güvensizlik nedeniyle 1994 yılının başından itibaren bankacılık sisteminden mevduat çıkışının devam etmesi, üç bankanın tasfiye edilmesine neden olmuştur. Bu süreç, ekonomi yönetimini 5 Nisan Kararları olarak bilinen ve bankacılık sistemini ileride büyük ölçüde etkileyecek düzenlemeler ile sonuçlanmıştır.

“5 Nisan Kararları” olarak bilinen ve bankacılık sistemini en fazla etkileyen iki karar göze çarpmıştır:

- Mevduatla sınırlı olan karşılık yükümlülüğünün tüm yükümlülükleri kapsayacak biçimde genişletilmesi,
- Mevduata tam güvence verilmesidir.

2.1.2. Yeni Krize Giden Yol ve İstikrar Arayışları

Türkiye ekonomisi 1994 yılı krizi ile birlikte 5 Nisan Kararları olarak bilinen istikrar programı uygulamaya başlanmıştır. Gerçekleşen kur artışı ve iç talebin ciddi biçimde daralması ve kısmen kamu harcamalarına yönelik çabalar, cari açığın 1994 yılı sonunda cari fazlaya dönüşmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda 1994 yılında Türkiye net dış borç ödemesi

gerçekleştirmiştir. Ancak 1995, 1996 ve 1997 yıllarında ortalama 2,5 milyar dolarlık cari açık yeniden ortaya çıkmış, iç talebe yönelik büyüme yeniden başlamıştır. Türkiye yeniden net dış borç alan ve “sıcak para politikası” ile ülkeye döviz çekmeye çalışan bir ülke konumuna gelmiştir. Hiç kuşkusuz bu süreçte yapısal reformlar gündeme gelmemiş, istikrar uygulamalarıyla ekonomide dengeler sağlanmaya çalışılmıştır.

1995 yılından itibaren yakalanan büyüme süreci 1997 yılı ortalarında oluşan Asya ve 1998 yılı Ağustos ayında ortaya çıkan Rusya krizleri sonucunda önemli darbe yemiştir, 1999 yılındaki depremle birlikte yüzde 5 oranında küçülmüştür. Ayrıca bütçe açıkları artmış ve Kamu Borçlarının GSMH' ya oranı bir yıl içinde yüzde 44,5'ten yüzde 61'e yükselmiştir (Rıvlin, 2003: 217). Bu durum yeni önlemler alınmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nedenle IMF desteği sağlanarak 3 yıllık yeni bir Stand by Antlaşması 1999 yılı sonunda imzalanmıştır. Yeni anlaşma ile Türkiye en kapsamlı programını oluştururken, aynı zamanda oldukça iddialı ekonomik hedefleri de devreye sokmuştur. Bu programın temel amacının hızla artmakta olan Kamu Borcunun GSMH 'ya oranının aşağı çekilmesi ve kronik hale gelen enflasyonla mücadele olduğu açıklanmıştır (Uzunoğlu, 2005: 25).

Programın iki ayağı bulunmaktadır. Birincisi para, maliye ve gelirler politikasından oluşan istikrar önlemleri, ikincisi ise kayıt dışı ekonominin kayda alınması, vergi reformu, kamu idaresi reformu, KİT'lerin piyasa koşullarında çalışmasının sağlanması ve süreçte özelleştirilmesi, tekeli piyasaların rekabete açılması, sosyal güvenlik reformu, tarım reformu ve finansal kesim reformundan oluşan yapısal önlemlerdir.

Fakat yeni program da Türkiye'nin yeni bir krize girmesini önleyememiştir. 2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında yaşanan krizler, Türkiye ekonomisini tarihinin en büyük çöküntüsü ile karşı karşıya bırakmıştır. 2001 yılı Şubat krizinde borsa 2 gün içerisinde yüzde 63 oranında değer kaybederken, faiz oranları yüzde 7.500 seviyelerine ulaşmıştır. Bu durum 1999 yılında itibaren uygulanan sabit kur benzeri döviz çıpasının (crawling peg) terk edilmesini beraberinde getirirken, IMF ile yeni bir stand- by anlaşması da hemen devreye sokulmuştur. Bu anlaşma ile büyük bir finansal destek sağlayan Türkiye, yeni bir ekonomik programı da uygulamaya başlamıştır. Yeni oluşturulan programda da 1999 yılında uygulanmaya başlayan

programın büyük ölçüde izlerini görmek mümkündür. Ancak finansal kriz nedeniyle özellikle finans kesiminde ortaya çıkan yıkıntıyı ortadan kaldırmak ve finansal sistemi yeniden güçlendirerek yapılandırmaya yönelik adımlar kendisini daha fazla hissettirmiştir.

Türkiye ekonomisi 2002 yılı başında IMF'den sağladığı yaklaşık 16 milyar dolarlık destek ile birlikte yeni bir sürece girmiştir. 2002 yılından itibaren ekonomide yeniden büyüme süreci başlamış, kamu harcamalarının kısılması ve yeni vergiler koyarak kamu gelirlerinin artırılması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu arada KİT'lerin özelleştirilmesine yönelik uygulamalar başlamış, 2003 yılından itibaren ekonomideki canlanma, uluslararası piyasalardaki likidite bolluğunun etkisiyle başlamış, Türkiye ekonomisi ciddi bir dış kaynak girişi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu arada yurtdışı kredilerdeki hızlı artış bu süreci desteklemiştir. Türkiye kamu kesimi dengesini sağlamaya yönelik çabalara büyük önem vermiş ve yüzde 6,5 oranında faiz dışı fazla yaratarak kamu dengesinde nispi bir iyileşme sağlamıştır. Buna karşın, hızla artan iç talep cari açığın hızla artmasına neden olmuş ancak gerek portföy, gerekse doğrudan yabancı sermaye girişlerinin etkisi ile birlikte artan cari açık finanse edilebilmiştir. Bu süreç AB ve IMF çıpası ile desteklenmiştir.

2.2. Türk Bankacılık Sektörü

Türkiye'de "24 Ocak 1980 kararları" sonrası artan piyasalaşma süreciyle birlikte fiyatlar genel düzeyi ve döviz kurları hızlı bir artış eğilimine girmiş, faiz oranları yüksek düzeyde seyretmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda yüksek boyutlara varan kamu açıklarının borçlanmayla finansmanı faiz oranlarını artırmış, artan faiz oranları kamunun faiz ödemelerini, faiz ödemeleri de kamu açıklarını tekrar artırmıştır (Toprak ve Demir 2001 :2).

2.2.1. Global Eğilimler ve Bankacılık Sektöründe Yaşanan Çöküş

Bankacılık sektörü tüm ekonomilerde özel bir öneme sahiptir. Çünkü bu sektörde meydana gelebilecek herhangi bir sorunun ekonominin tamamını etkileyebilmesi gibi bir risk söz

konusudur. Özellikle sermaye hareketlerinin serbestleştiği ortamlarda krizlerin genelde finansal kesim kaynaklı olduğu ve likidite krizi ile sonuçlandığı bilinen bir gerçektir (Kaminsky ve Reinhart, 1999: 473). Ayrıca bankacılık sektörü reel sektör firmalarıyla karşılaştırıldığında çok farklı özelliklere sahiptir. Bu farklılık bankaların;

- Vade dönüştürme işleminden dolayı uzun vadeli aktiflere sahip olması,
- Kendilerine yapılan bilgi delegasyonu nedeniyle bilgiye ulaşmada avantajlı olmaları,
- Yüksek finansal kaldırıma sahip olmaları,

gibi unsurlardan kaynaklanmaktadır (Bauer ve Ryser, 2004: 332). Fakat bankacılık sektörüne verilen bu önem, özellikle gelişmekte olan ülkelerde biraz daha farklı bir boyuttadır. Çünkü bu ülkelerde sermaye piyasasının gelişmemiş olması, kalkınmada banka kaynaklı finansman politikası uygulamalarını beraberinde getirmektedir. Bu yüzden söz konusu ülkelerin sermaye piyasasını güçlendirmek yerine, bankacılık sistemini güçlendirme yönünde çalışmalar yaptığını görebilmek mümkündür (Singh ve Weisse, 1998: 618). Kalkınmanın banka kaynaklı finansman ile sağlandığı ülkeler, genellikle geç sanayileşmiş ülkelerdir. Bu ülkelerden olan Türkiye’de de bankacılık sektörü uzun yıllar kalkınmanın finansmanında neredeyse tek seçenek olmuştur.

Dünya ekonomisinde 1980’li yıllar önemli bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu dönemde başlayan liberalleşme dalgasının öncelikle etkilediği gelişmiş ülkeler, kendi kaynak fazlalarını yönelttikleri ülkeleri de kendi standartlarına uymak için zorlamaya başlamışlardır. Bunu en çabuk sağlayan ülkeler ise fon sağlamakta en avantajlı duruma kavuşacaktır (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 214). Bu kurallar öncelikle liberalleşmeyi zorunlu kılmıştır. 1980’de uygulamaya başladığı liberalleşme programıyla bu kurallara uyan Türkiye, ikinci önemli adımında ise finansal serbestleşmeyi devreye sokmuştur. Fakat 1989 yılından itibaren yaşanan finansal serbestleşme süreci, ekonomiyi faiz ve kur riski ile de karşı karşıya bırakmıştır. Bunun yanı sıra çoğu gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye’de de hükümetler ekonomik, sosyal ve politik amaçların teşvik edilmesinde bankacılık kesimini kullanmaya istekli davranmışlardır (Cox, 2004: 236).

Türk Bankacılık sektörü, sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden sonra birinci önemli darbeyi 1994 krizi ile birlikte almış; sermaye yeterliliği ve aktif kalitesi bozulmuştur. Banka

mevduatlarına verilen güvence ile krizin etkisinin azalması, Türkiye'deki banka sayısının hızla artmasına yol açmıştır. Böylelikle ahlaki riziko problemine uygun bir zemin hazırlanmıştır.

Denetimin yetersiz ve/veya etkisiz, aynı zamanda çok başlı olduğu bu dönem, bankalardaki çarpık büyümeyi de beraberinde getirmiştir. Bütün bunlar ahlaki riski (moral hazard) yükseltirken; Merkez Bankası'nın döviz kurunun artışına izin vermemesi ve/veya izin vermeyecek kadar rezervlerinin güçlü olması, mali sistemdeki kur riskini teşvik etmiştir. Orta ve küçük ölçekteki bankalar önderliğinde; yüksek faizler verilerek döviz toplanmış, ancak bu dövizler daha sonra Türk Lirası'na çevrilerek (açık pozisyon) plase edilmiştir. Ağırlıklı da kamu kesimine artan açıkları nedeniyle borç verilmiş, ayrıca bu dönemde liberalleşen ekonomideki artan dolarizasyon da faiz elastikiyetini giderek düşürmüştür. Çünkü dolarizasyon ortamında Türk Lirası'nın kullanımından vazgeçilmemesi için reel faizlerin düşürülebilmesi mümkün olamamıştır (Akat, 2000: 265). Bu durum, bankalara yüksek kar ortamını getirirken, aynı zamanda daha büyük risklerle karşılaşmalarına neden olmuştur.

Asya krizinde olduğu gibi hükümetlerin, bankaları borçlanmada ikinci en iyi politika olarak görmeleri (Barry, 2003: 276), aslında bankacılık sektöründeki zayıf yönetim yapısının bir yansıması olarak da göze çarpmaktadır. Çünkü dünya ekonomisindeki liberalleşme dalgası getirdiği birçok etkinin yanında bankacılık sektöründeki rekabeti de şiddetlendirmiştir. Bu durum bankacılık sektöründe karlılık üzerinde baskı oluşturacağı için banka yöneticilerini arayışa zorlamıştır. Fakat gelişmekte olan ülkelerde kamunun bütçe sorunlarından kaynaklanan sorunları, bankaların arayışını kısa sürede sona erdirmiştir. Böylece bankalar maliye politikasının bir aracı haline gelmişlerdir.

Görüldüğü gibi Türkiye'de kriz öncesi dönemde en önemli sorun makro ekonomik yapı kaynaklıdır. Çünkü, Türkiye ekonomisine uzun yıllar fiyat istikrarsızlığının hakim olması; belirsizliği artırırken, gelir dağılımını da bozmuştur. Bu gelişmeler verimsizlik ve kaynak israfı ile birleşince istikrarsız bir büyümeyi de beraberinde getirmiştir. Türkiye ekonomisinde yatırım tasarruf dengesinin bozulması ve yüksek kamu açıkları, doğal olarak döviz dengesinin de bozulmasına neden olmuştur. Türkiye ekonomisi döviz açıklarını kapatmaya zorlandığı dönemlerde dengesizlikler daha da artmış, faizler hızla yükselme trendine girmiştir.

Sonuç olarak, böyle bir ekonomik ortamda, kamu finansmanı sorununun çözümü bankacılık sektörüne yönelik teşviklerin artırılması haline gelmektedir. Fakat bu durum devlet bankalarında faiz riskinde ve özel bankalarda açık pozisyon riskinde artış şeklinde gelişen, bir risk birikimini de beraberinde getirmiştir (Özatay ve Sak, 2002: 155). Gerçekleşen risk birikimi ise bankacılık sektörü daha kırılgan bir yapıya büründürmüştür. Ayrıca Türkiye’de bankaların hazine kağıtlarını finanse edebilmek için oluşturdukları bu riskli yapı, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sırasında TL’ye karşı yapılan spekülatif saldırılarda önemli bir rol oynamıştır (Akyüz ve Boratav, 2003: 1563). Bütün bu gelişmeler ile söz konusu dönemde kişi başına düşen gelirden yüzde 30’luk bir düşüş meydana gelirken (Derviş, 2005: 83) Türkiye II. Dünya Savaşı’ndan sonra yaşadığı en büyük ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır.

2.2.2. Kriz Sonrası Dönemde Bankacılık Sektörü

Hiç kuşkusuz, yılın başında IMF ile Stand-by anlaşması yapılarak başlayan istikrar programının; 2000 yılı Kasım ayında başlayıp 2001 yılı Şubat ayında devalüasyon ile sonuçlanması, öncelikle bankacılık sektörünü önemli ölçüde etkilemiştir. Kriz sonrasında meydana gelen bu gelişmeleri aşağıdaki başlıklar altında sıralamak mümkündür:

- Mali kesim denince, nerede ise tek akla gelen bankaların aktif olup, bu iki kriz sonrasında ciddi oranda küçülmüştür. 2000 yılı sonu itibariyle yaklaşık 155 milyar dolar olan tüm banka sisteminin aktif büyüklüğü, 2001 yılı Ağustos ayı sonu itibariyle yüzde 27 oranında küçülerek 112 milyar dolara gerilemiştir.
- Kriz dönemlerinde faiz oranlarındaki büyük oranlı artışlar; kısa vadeli kaynak toplayıp bunu uzun vadeli plase eden mali kurumların bilanço ve gelir tablolarını iki şekilde olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle kısa vadeli kaynak yapısı, buna karşın uzun vadeli plasman yüzde 7.500'lere kadar artan faiz ortamında net faiz gelirlerinin hızla küçülmesine, bankaların zarar etmesine neden olmuştur. Kısa vadeli kaynak, orta ve uzun vadeli plasman yapısı, diğer taraftan bankaların değerini önemli ölçüde düşürmüştür.

Çünkü, yükselen faiz ortamında varlıkların bugünkü değeri ve yükümlülüklerin bugünkü değeri düşmüş, ancak vade yapısı nedeniyle varlık değerindeki düşüş, yükümlülüklerin değerinden daha büyük olmuştur. Bu da bankaların “ekonomik sermayelerinin” düşmesi hatta negatife dönmesi sonucunu doğurmuştur.

- Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, 1989 yılından itibaren dövizle borçlanıp TL ile plasman yapmayı (short pozisyon) tercih eden ve ağırlıklı olarak yüksek oranlı kamu kesimi açıkları ve kamu bankalarının görev zararını fonlar durumunda olan bankacılık sistemini 2001 Şubat devalüasyonunun ardından büyük oranda kur farkı zararı ile karşı karşıya bırakmıştır.

Tablo 2 : Bankalar ve TCMB”nin Döviz Pozisyonları (Milyon \$)

Dönem		Bankalar	TCMB
2000	Döviz Alacakları	54.598	26.737
	Döviz Borçları	71.857	25.102
	Fark	-17.259	1.635
2001/9	Döviz alacakları	52.114	24.205
	Döviz Borçları	64.365	33.607
	Fark	-12.251	-9.402

Kaynak: Emre Alp İnan Bankacılık ve Aaştırma Grubu “Kur Rejimi Tercih ve Türkiye”
TBB Şubat 2002, s.13

- Türk bankacılık sisteminde kamu bankalarının yüzde 35'lere ulaşan payı sistemin etkin çalışmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Politik hesaplara kurban edilen kamu bankaları; verimsiz, yüksek maliyetle çalışır hale gelmişler ve büyük ölçüde “Hazine”yi fonlamışlardır. Kriz ve kriz sonrası dönemde ekonomide zaten yetersiz olan tasarrufların büyük ölçüde özel bankalardan çekilerek kamu bankalarına yatırıldığı gözlenmiştir. Özel bankaların likidite sıkıntısını yaratan etkenlerin başında, gerek çekilen gerekse kamu bankalarına kayan mevduat da bulunmaktadır. Hiç kuşkusuz kriz öncesi ve krizin hemen ardından kamu bankalarının özel bankalara olan borçlarını ödememesi ve/veya ödeyememesi de bankaların girdikleri likidite sıkıntısını artıran önemli unsurlardan biri

olmuştur. Özel bankalar ciddi oranda artan likidite sorunlarını çözmek için daha yüksek faiz ile kendilerini fonlamak zorunda kalmış, yeterli finansmanı gerçekleştiremeyen birçok özel banka da TMSF'ye devredilmiştir.

- Krizlerin etkisiyle birlikte bankacılık sisteminin aktifi bir taraftan küçülürken, diğer taraftan aktifleri kalitesiz hale gelmiştir. Oluşan makro ekonomik istikrarsızlık nedeniyle reel ekonomiye sıçrayan kriz, bankaların verdikleri kredilerin geriye dönmelerini de zorlaştırmıştır. Kriz dönemlerinde maliyetin reel kesime yüklenmesi çabaları da kredilerin geri ödenmesini önemli ölçüde engellemiştir. Çünkü kriz, ekonomiyi önemli ölçüde daraltmış ve stoklar artarken, likidite hızla daralmıştır. Bu nedenle reel kesimin kredilerini sağlıklı biçimde ödeme olanağı kalmamıştır.
- Krizlerin etkisiyle gerek faiz riski, gerekse kur riski nedeniyle zarar eden bankacılık sisteminin öz kaynakları hızlı bir biçimde erimeye başlamıştır. Sistem genelde negatif çalışma sermayesi ile faaliyet gösterdiği için sermayedeki erime hızlanmıştır. Sonuçta bankacılık sisteminin mevcut riskleri için tutmak zorunda olduğu sermaye erimeye başlamış ve bankalar sermaye yeterlilik oranını tutturmada zorlanmaya başlamışlardır.

Tablo 3 : Bankaların Net Çalışma Sermayesi (*) (Milyon \$)

	1999	2000
Ticaret Bankaları	-1.527	-3.302
- Kamusal Sermayeli	-744	-1.729
- Özel Sermayeli	3.198	2.192
- Fon Bankaları	-4.515	-4.305
- Yabancı Sermayeli	533	539
Kalkınma ve Yat. Bankaları	762	1.387
Sektör	-766	-1.915

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2000, s:I-45

(*) Net Çalışma Sermayesi = ÖK+Kar – (Tahsili Gecikmiş alacaklar + İştirakler + Sabit Kıymetler + Bağlı Şirketler)

- Sermaye yeterliliği konusunda zorlanan bankacılık sisteminin sermaye artırımına gidememesi, bankaları risklerini daha da azaltma yoluna sevk etmiştir. Bunun sonucunda bankalar reel kesime kullandırdıkları kredileri geri çağırmağa başlamıştır. Ekonomideki daralmanın yanı sıra, bankaların kredileri geri çağırmağı sonucu sistemdeki batık kredi oranı artmıştır.
- Bankaların kredileri geri çağırma döneminin ekonomik daralma dönemine rastlaması, yalnızca firmaları değil, bankaları da güç durumda bırakmıştır. Çünkü bankaların verdikleri kredilerin karşılıklarını gider yazmaları sonucu zarar artmış ve bankaların sermaye yeterlilik oranı daha da olumsuz etkilenmeye başlamıştır. Kısaca bankaların kredileri geri çağırmağı ile bir kısır döngü yaşadıkları açıktır.
- Bankacılık sisteminde kullanılan kredilerin batıklık oranı yüzde 12'ye ulaşmıştır. Hiç kuşkusuz gerçek rakamın boyutları bilinmemektedir. Söz konusu oran daha çok fon bankalarının kullandığı kredilerden kaynaklanmaktadır.

Kriz sonrasında bankaların sermayeleri yetersiz hale gelmiş, aktif kalitesi büyük ölçüde bozulmuş, kur ve faiz riskleri önemli ölçüde bankaların zararlarını artırırken bankalar artan ölçüde likidite riski ile karşı karşıya kalmıştır.

Tablo 4 : Fona Alınan Bankaların 1997-2001 Yılları Arasındaki Tarihsel Süreci

	İlgili Tarih	Banka Grubu	Mevcut Durum	İlgili Tarih
Türk Ticaret Bankası A.Ş.	06.11.1997	Özel Ser. Tic. Bank.	Tasfiyesine karar verilmiştir.	14.08.2002
Bank Expres A.Ş.	12.12.1998	“ “	Tekfen Grubuna satılmıştır.	29.06.2001
Interbank	07.01.1999	“ “	Etibank bünyesinde birleştirilmiştir.	15.06.2001
Sümerbank A.Ş.	22.12.1999	“ “	Oyak grubuna satılmıştır.	09.08.2001
Yurtbank A.Ş.	“ “	“ “	Sümerbank çatısı altında	26.01.2001

			birleştirilmiştir.	
Egebank A.Ş.	“ “	“ “	Sümerbank çatısı altında birleştirilmiştir.	“ “
Eskişehir Bankası T.A.Ş.	“ “	“ “	Etibank bünyesinde birleştirilmiştir.	15.06.2001
Yaşarbank A.Ş.	“ “	“ “	Sümerbank çatısı altında birleştirilmiştir.	26.01.2001
Bank Kapital T.A.Ş.	28.10.2000	“ “	Sümerbank çatısı altında birleştirilmiştir.	“ “
Etibank A.Ş.	“ “	“ “	Tasfiyesine karar verilmiştir.	28.12.2001
Demirbank T.A.Ş.	06.12.2000	“ “	HSBC’ye satışı tamamlanmış ve devir 14.12.2001’de tescil edilmiştir.	30.10.2001
Ulusal Bank T.A.Ş.	28.02.2001	“ “	Sümerbank çatısı altında birleştirilmiştir.	17.04.2001
İktisat Bankası T.A.Ş.	15.03.2001	“ “	Bankacılık izni kaldırılmıştır.	07.12.2001
Sitebank A.Ş.	09.07.2001	“ “	Novabank’a satılmıştır. Hisselerin devri tamamlanmıştır.	11.01.2002

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, TMSF Kapsamında Bankalar: Performans ve Gelişim Süreci, 2001, s:2-4

Ülkemizde 22 banka TMSF’ ye devredilmiş ve devredilen bu 22 bankaya 27,8 milyar doları bulan kaynak aktarılmıştır (1999 yılında banka sayısı 81 iken, 2006 yılı eylül ayında ise bu sayı 47’dir). Gerek büyük oranlı kamu açıkları, gerekse istikrar programının uygulanması ve algılanmasındaki zaafiyetlerin etkisiyle tetiklenen ekonomik kriz, zaten kamu etkisinde bulunan bankacılık sistemini daha fazla kamu etkisi altına sokmuştur.

Tablo 5 : Sistemik Bankacılık Krizleri ve Maliyeti

Ülke	Kriz Dönemi	Toplam Maliyet / GSYİH(%)
Türkiye	2000 - 2001	19,3
-Kamu Bankaları		7,4
-TMSF Bankaları		11,9
İspanya	1977-1985	16,8
Japonya	1990	20
Endonezya	1997	51
Malezya	1997	20,5
Güney Kore	1997	26,5
Meksika	1995	20
Arjantin	1980-82	55,3
Brezilya	1994-96	15-20
Çek Cumhuriyeti	1994-95	12

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu “BDDK ve Faaliyetleri Hakkında Genel Bilgilendirme” Sunumu,

<http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Sunumlar/1975BDDK%20ve%20faaliyetleri-%202019Kas%C4%B1m2002.pdf>, erişim tarihi: 08.03.2003

Kriz sonrası bankacılık sektörünün ekonomiye maliyeti oldukça büyük olmuştur. Tabloda bu maliyetler karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Maliyetin, 2004 yılı GSYİH’ nın yüzde 40’ına ulaştığı tahmin edilmektedir.

2.3. Türk Bankacılık Sisteminin Kriz sonrasında Reform Çabaları

Türkiye’de kriz dönemi oldukça önemli sıkıntılar getirmekle beraber makro ekonomide ve bankacılık sektöründe gerekli olan reformların gerçekleştirilmesi açısından önemli bir fırsatın oluşmasını da sağlamıştır (Chhibberi, 2005: 215).

Gerçekten de kriz sonrası dönemde hızlı bir biçimde bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma, yani reform çalışmaları ve uygulamaları başlamıştır. Bu konuda çalışmalar BDDK’ nın oluşturulması gibi tedbirlerle her ne kadar kriz öncesi dönemde başladıysa da asıl dönüşüm krizin ardından başlamıştır.

2.3.1. Türk Bankacılık Sektöründe Reform Çalışmalarının Başlangıcı

Türk Bankacılık Sektöründe reform uygulamaları fiili olarak BDDK' nın 1999 yılında çıkarılan 4389 sayılı yeni Bankacılık Kanunu ile özerk bir üst kurul şeklinde oluşturulmasıyla başlamıştır. Böylece sistem bu özerk kurum tarafından gözlenecek ve bankalarla ilgili her türlü kararı alıcı ve uygulayıcı/uygulatıcı merci olmuştur. Bu çerçevede bankaların temel fonksiyonlarını yerine getirmek için gerekli ortamın hazırlanması, iç ve dış şoklara karşı kırılganlığın ortadan kaldırılması ve uluslararası rekabete ve bankacılık uygulamalarına uyum sağlayacak biçimde çalışan bankacılık sektörünün yaratılması için bir yeniden yapılandırılma programı oluşturulmuştur. Bu program ile amaç, kamu bankalarını mali sistem içinde bir istikrarsızlık unsuru olmaktan çıkarmak, TMSF bünyesindeki bankaların sorunlarını çözüme kavuşturmak ve özel bankaların sağlıklı bir mali yapıya kavuşturulmalarını sağlamaktır. Tabloda söz konusu programın ana hatlarını ve bu güne kadar program çerçevesinde gerçekleştirilenleri görebilmek mümkündür.

Tablo 6 : Programın Ana Unsurları

	<u>DURUMU</u>
1. Bankacılık Sisteminde Mali Ve Operasyonel Yeniden Yapılandırma	
<u>1.1. Kamu bankaları</u>	
• Kamu bankalarının gecelik borçlanmalarına son verme	√
• Mevduat ve kredi faizlerinin piyasa koşullarında belirlenmesi	√
• Yükümlülüklerin azaltılarak bilançoların küçültülmesi	√
• Görev zararlarını ortadan kaldırmak ve yeniden oluşmasını önlemeye yönelik olarak kanun ve kararnamelerde değişiklik yapılması	√
• Sermaye yapılarını güçlendirmek için ek kaynak aktarılması	√
• Ortak bir profesyonel yönetim kurulu ile yönetim	√
• Emlak Bankası'nın tasfiye edilerek ziraat bankası'na devri	√
• Vakıflar Bankasının uygun bir ortamda özelleştirilmesi	→
• Verimsiz şubelerin kapatılması ve personel azaltılması	√
• 3 yıl içinde Ziraat ve Halk Bankası'nın özelleştirilmesi yapılmadı	↓
<u>1.2. TSMF bankaları</u>	
• Fon bankalarına ortak yönetim ve birleştirme	√
• Merkez Bankasına olan gecelik yükümlülüklerin ortadan kaldırılması ve sınırlandırılması	√
• Sermaye yapısı güçlendirilerek bilançoların düzenlenmesi	√
• Şube ve personel sayısının optimum hale getirilmesi	√
• Mali ve mali olmayan iştirakler ile araç ve taşınır malların satışı	→
• Kötü aktiflerin fon bünyesindeki tahsilat dairesine devri	√
• Alacakların tahsil edilebilirliğinin artırılması	→
<u>1.3. Özel bankalar</u>	
• Sermayeye yeterlilik kriteri çerçevesinde sermaye artırımı veya sermaye benzeri kredi sağlanması (2001 yılı sonu itibariyle 1.8 katrilyon liralık sermaye artışı gerçekleştirildi)	√
• Bu çerçevede; sermaye artırımı, sermaye benzeri kredi sağlanması, birleşme, şube ve personel sayısının rasyonalize edilmesi, maliyetlerin düşürülmesi, yoğunlaşmış kredilerin yeniden yapılandırılması, iştirak ve gayrimenkul satışı, yabancı ortakla birleşme veya devir konularında taahhütlerin yerine getirilmesi	√
2. Yasal ve kurumsal düzenlemeler	
<u>2.1. Bankalar kanununda yapılması gereken değişiklikler</u>	
• Konsolide özkaynak tanımının getirilmesi	√
• 2009 yılına kadar; bankalar mali kurumlar dışındaki bir kuruluşa özkaynaklarının en fazla yüzde 15'i, toplamda da iştiraklerin özkaynakların en fazla yüzde 60'ı kadar olmasının sağlanması (mali olmayan iştirakler öz kaynakların yüzde 15'i ile sınırlandırılmıştır)	√
• Vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin kredi tanımına dahil edilmesi	→
• Özel karşılıkların Kurumlar Vergisi matrahının tesbitinde gider sayılması	√
<u>2.2. BDDK tarafından yapılacak olan düzenlemeler ile:</u>	
• 2002 yılı başında yeni muhasebe yönetmenliğinin uygulanarak reponun bilanço içine alınması, menkul kıymetlerin değerlendirme esaslarının yeniden belirlenmesi	√
• Kredi yoğunlaşmasını önlemek için direkt ve dolaylı kredinin birlikte ele alınmasının sağlanması ve risk grubu tanımının yapılması	√
• 2002 yılı başından itibaren iç denetim ve risk yönetimi sisteminin oluşturulması	√
• Sermaye yeterlilik oranını hesaplanmasında 2002 yılı başından itibaren yeni tanıma uyumun sağlanması	√
• İç ve dış denetimin birlikte yapılması	√
• Off-shore bankaların sıkı denetimi	√
• Bankaların yurtdışı şubelerinin etkin denetimi	√
<u>2.3. Verimlilik ve rekabet gücünü artırmak için:</u>	
• Uzun vadeli tasarrufların özendirilmesi için gelir vergisi stopaj oranları ile munzam karşılık uygulamalarının gözden geçirilmesi	√
• Bankaların ve iştiraklerinin birleşmelerinde vergi avantajı sağlanması	√
• Gayrimenkul ve iştirak hisse satışlarından doğan kazançlarla ilgili asgari iki yıl tutma şartının kaldırılması, istisna edilen tutar üzerinden yapılan stopaj kesintisinin düşürülmesi	√
• Uzun vadeli tasarrufların teşviki amacıyla repo, TL ve döviz mevduatlarına uygulanan stopaj oranlarının farklılaştırılması	√
• Zorunlu karşılıklara faiz uygulanması	√

√ = Gerçekleşti, ↓ = Gerçekleşmedi, → = kısmi gerçekleşti ve/ veya devam ediyor

Ülkemizde 19 Aralık 1999 tarihli 4491 sayılı Kanun, 2000 yılından uygulanmaya başlayan istikrar programının önemli unsurların biri olmasına karşın, AB direktifleri ile diğer genel kabul görmüş uluslararası uygulamalar dikkate alınarak hazırlanan 4389 Sayılı Bankalar Kanunu mali reformun başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ancak, Şubat 2001’de piyasalarda yaşanan gelişmeler sonrasında 12 Mayıs 2001 tarih ve 4672 sayılı Kanun ile bazı değişiklikler gündeme gelmiştir.

“4389 sayılı yeni Bankalar Kanunu” ile getirilen temel yenilikler, idari ve mali açıdan tamamen bağımsız bir denetim ve gözetim otoritesinin kurulması, risk izleme ve yönetim anlayışının değiştirilmesi, mali bünye sorunları olan bankaların sistemik bir risk doğurmasını engelleyerek bankacılık sektörünün etkin olarak çalışmasını sağlayacak tedbirlerin alınması ve bunun için gerekli mekanizmanın oluşturulması olarak özetlenebilir.

İki Kanun arasındaki nitelik olarak fark bulunmaktadır: 3182 sayılı eski Kanun’un amacı tasarrufları korumak ve ekonomik kalkınmanın gereklerine uygun kılmak olarak açıklanmışken, yeni Kanun’da amaç, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak, mali piyasalarda güven ve istikrarı ve ekonomik kalkınma gereklerine göre kredi sisteminin etkin çalışmasını sağlamak olarak belirtilmiştir.

Mali reform çerçevesinde yasal değişiklikler aşağıda özetlenmiştir.

2.3.2. Bankalar Kanunu ve Reform Uygulamaları

Gelişen ya da gelişmekte olan ülke tüm ülkelerde, bankacılık sisteminin zayıflığı ulusal ve uluslararası alanda ekonomileri tehdit edebilmektedir. Bu nedenle, özellikle mali sistemin en önemli kurumları olan bankalar üzerinde etkin bir gözetim ve denetimin sağlanması gereği ortaya çıkmıştır.

2.3.2.1. Banka Gözetim ve Denetim Yapısının Değiştirilmesi

“4389 sayılı Bankalar Kanunu” ile bankacılık sektöründe gözetim ve denetim çerçevesinin uluslararası standartlara ve AB normlarına uyumu konusunda önemli adımlar atılmıştır. Gerçi 19 Aralık 1999 tarihli 4491 sayılı yasa ile bankalarla ilgili olarak kuruluştan tasfiyeye kadar olan süreçte alınması gereken kararların tamamı BDDK’ nın yetkisine bırakılmış, özerk statüsü sağlanmış ve 31 Ağustos 2000 tarihinden itibaren fiilen çalışmaya başlamıştır. Ancak yeni düzenleme işlevlerini ve yetkilerini daha ayrıntılı olarak tanımlamaktadır. Bankalar Kanunu ilgili mevzuatın ve Kanun’da gösterilen yetkiler çerçevesinde düzenlemeler de yapmak suretiyle bunların uygulanmasını sağlamak, uygulamayı denetlemek ve sonuçlandırmak, tasarrufların güvence altına alınmasını temin etmek ve Kanun’la verilen diğer görevleri yapmak ve yetkileri kullanmak üzere görevlendirilmiştir.

Türkiye’de faaliyette bulunan bankalardan birinin diğer bir ya da birkaç banka ile birleşmesi ya da bütün borç, alacak ve mevduatını Türkiye’de faaliyette bulunan diğer bir bankaya devretmesi BDDK’ nın iznine bağlanmıştır. Ayrıca, T.C. Merkez Bankası, Hazine Müsteşarlığı ve Bankalar Yeminli Murakıpları Kurulu ve TMSF ’nin yetkileri BDDK’ ya devredilmiştir. 2006 yılında yapılan düzenlemeler ile TMSF, BDDK’ya bağlanmıştır. Böylece operasyonel anlamda banka gözetim ve denetiminin BDDK’ya tamamen devri süreci tamamlanmıştır.

2.3.2.2. Risk Tanımlaması ve Risklerin İzlenme ve Yönetim Anlayışındaki Değişiklikler

Özellikle 1997 yılından itibaren Asya ülkeleri, Rusya ve Latin Amerika ülkelerinde yaşanan deneyimler ile birlikte, mali piyasalarda risklerin azaltılması ve kontrol edilmesi yönünde yeni düzenlemeler gündeme gelmiştir. Bu çerçevede en kapsamlı çalışma BIS tarafından yapılmıştır. Bu düzenleme kredi riskinin yanı sıra, piyasa riskini ve daha sonra da operasyonel riskleri de hesaplamalara alacak şekilde revize edilmiştir. Birçok ülke tarafından bu yeni

yaklaşım benimsenmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Bu çerçevede risk yönetim uygulamaları Türkiye’de de gündeme gelmiş, 1992 yılında uygulanmaya başlayan Basel I düzenlemesi, 2001 yılından itibaren Basel II ile uyumlu hale getirilmiş ve uyum süreci halen devam etmektedir.

Bilindiği gibi Basel II ile risk ağırlıkları anlayışında köklü değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede BDDK, 2001 yılı Şubat ayında “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik” çıkarmıştır. Böylece kredi risklerinin teminatlar çerçevesinde değil, firmaların faaliyetleri çerçevesinde belirlenmesi ve buna bağlı olarak derecelendirme sisteminin kurulması gündeme gelmiştir. Türkiye’de tüm bankalar kurumsal düzenlemelerini tamamlamıştır.

Risklerin yönetilmesiyle ilgili olarak da Bankalar Kanunu’nda ciddi yenilikler bulunmaktadır. Kredi sınırları ve standart oranların hesaplanmasında kullanılmak üzere AB düzenlemelerindeki özkaynak tanımına paralel olarak konsolide öz kaynak tanımı yapılmıştır. 4389 sayılı Bankalar Kanun’undaki öz kaynak tanımı 4672 sayılı Kanun ile değiştirilerek ana sermaye ve katkı sermaye ayrımı getirilmiştir. Dolayısıyla, bugüne kadar tanımlarına Kanun’da yer verilen sermaye ve yedek akçelerden oluşan ve sermaye benzerlerinin ilavesiyle artabilecek olan bir öz kaynak tanımı yerine Kurulun değerlendirmesine tabi bir öz kaynak tanımı getirilmiştir. Ayrıca, piyasa riski ve diğer risk kategorilerinin unsurları tanımlanmıştır. Piyasa riskine maruz tutarın konsolide bazda 1 Ocak 2002, konsolide olmayan bazda ise 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren hesaplanmasına başlanmıştır.

Bankalarda kur risklerinin saptanması ve yönetilmesine ilişkin olarak da reform sayılabacak düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Kur risklerinin etkin olarak takibi için yabancı para pozisyonlarının da konsolide esasa göre hesaplanması yükümlülüğü getirilmiştir.

2.3.2.3. Bankalar Kanunu'ndaki Temel Değişiklikler

Bankalar kanundaki değişikliklerden bazıları şunlardır;

- Türkiye'de banka kurmak ya da yabancı bir banka tarafından şube açmak için öngörülen asgari sermaye 20 trilyon TL'ye yükseltilmiştir. Ayrıca, banka kurulurken TMSF' ye asgari sermayenin yüzde 10'unu tutarında sisteme giriş payı yatırılması koşulu getirilmiştir. Diğer taraftan kurucularla ilgili sınırlamalar getirilmiştir. BDDK, 5 Kasım 2000 tarihli Kararı'nda banka kuruluşunda veya mevcut bankaların hisselerinin devralınmasında ya da TMSF bünyesinde bulunan bankaların hisselerini satın almak üzere başvuracaklarda aranacak koşullar detaylı olarak belirlenmiştir.
- Şube açma koşullarında da değişiklik yapılmıştır. Yeni Kanun ile on şube sınırlaması kaldırılmış ve Kurul'a şube açma esaslarını belirleme yetkisi verilmiştir.
- 4389 sayılı Kanunla toplam krediler ile öz kaynak ilişkisi kaldırılmıştır. 4491 ve 4672 sayılı Kanunla kredi tanımı yeniden yapılarak genişletilmiştir. Kredi sınırlaması, 4672 sayılı Kanunla, bir bankanın gerçek ve tüzel kişilere açacağı doğrudan ve dolaylı krediler toplamı öz kaynakların yüzde yirmi beşi ile sınırlandırılmıştır. Kredi tanımının içine önemli olarak aktiflerin vadeli satışından doğan alacaklar, bankalar arası mevduat, ortaklık payları ile vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri de ilave edilmiştir. Ayrıca, Avrupa Birliği standartlarına uygun olarak Kanun'la ilk kez büyük kredi tanımı getirilmiştir. Bir bankanın gerçek veya tüzel bir kişiye doğrudan veya dolaylı olarak özkaynaklarının yüzde onundan daha fazla bir oranda verilen krediler ile kabul edilen aval ve kefaletler, büyük kredi olarak kabul edilmiş ve özkaynakların 8 katı ile sınırlandırılmıştır.
- Kredilerle ilgili olarak karşılık düzenlemeleri yapılmıştır. Banka kredileri beş farklı grup altında takip edilmeye başlamış ve üçüncü, dördüncü ve beşinci grup krediler tahsili şüpheli olduğu için özel karşılık ayrılması zorunlu hale getirilmiş ve bunların gider olarak yazılmasına izin verilmiştir. Ayrıca birinci ve ikinci grup, yani normal işleyen krediler

için de genel karşılık oranı uygulaması gündeme gelmiştir. Bu çerçevede bankalar normal işleyen nakit kredileri için yüzde 1, gayri nakdi kredileri için binde 2 oranında genel karşılık ayırmaktadır.

- Bankaların mali kurumlar dışındaki bir ortaklık paylarına da sınırlama getirilmiştir. Buna göre; bir bankanın mali kurumlar dışındaki kurumlara özkaynaklarının yüzde onbeşi ile iştirak edebilmelerine izin verilmiş ve bu iştiraklerin toplam tutarı özkaynakların yüzde altmışı ile sınırlandırılmıştır. Bankalara, uyum için 2009 yılına kadar bir geçiş süreci tanınmıştır.
- Yeni düzenlemeler ile, bir kişinin doğrudan veya dolaylı olarak banka sermayesinin yüzde onunu ve daha fazlasını temsil eden payları edinmesi veya bir ortağa ait payların banka sermayesinin yüzde on, yüzde yirmi, yüzde otuz üç veya yüzde ellisini aşması sonucunu veren pay edinimleri ile bir ortağa ait payların yukarıdaki oranların altına düşmesi sonucunu veren pay devirleri BDDK'nın iznine tabi bırakılmıştır.
- Özellikle son yıllarda bankacılık sisteminde yaşanan olumsuzluklara yönelik olarak da banka sahip ve yöneticilere yönelik düzenlemeler genişletilmiştir. Banka kaynaklarını istismar eden banka sahiplerinin Kanun'a aykırı işlemlerde bulunan yöneticilerinin cezai ve şahsi sorumlulukları açıkça hüküm altına alınmış ve bunlara ilişkin cezalara caydırıcı nitelik kazandırılmıştır.
- Kanun ile yeni bir ceza sistemi oluşturulmuştur. Kanun'da yer alan düzenlemelere uymayan bankalara BDDK kararı ile idari para cezası uygulaması getirilmiştir. Aynı zamanda idari konularda para cezası uygulaması öncesinde bankalara savunma hakkı verilerek idari olarak çözümlenebilecek konuların BDDK kararları ile çözülmesi imkanı da mümkün kılınmıştır.
- Özel finans kurumlarının faaliyetlerinin düzenlenmesine dair yetki daha önce Bakanlar Kurulu'nda iken 4672 sayılı Kanun değişikliği ile Bankalar Kanunu hükümleri çerçevesinde her türlü düzenleme yapma yetkisi BDDK'ya verilmiştir. Kanunu'nun 20.

maddesi altıncı fıkrasında atfedilen istisnai maddeler ve fıkralar dışında özel finans kurumları da Bankalar Kanunu'na tabi tutulmuştur. Ayrıca, Bankalar Kanunu ve ilgili mevzuat çerçevesinde özel finans kurumlarının faaliyetlerine uygun şekilde çalışmalarını ve mesleğin gelişmesini temin etmek ve özel finans kurumları arasındaki haksız rekabeti önlemek amacıyla gerekli tedbirleri almak ve uygulamak üzere ÖFK kurulması öngörülmüştür. Özel Finans Kurum'larının daha sonra ismi değiştirilerek Katılım Bankası adı verilmiştir.

- Bankaların kur risklerinin sınırlandırılmasına ilişkin konsolide olarak takip edilmesine karar verilmiştir. Bunun yanı sıra bankaların short veya long pozisyonların özkaynakların maksimum yüzde 20'si ile sınırlandırılmıştır. Bunu banka yalnızca kendisi için değil konsolide olarak da tutturmak zorundadır.
- “Bankaların Konsolide Bazda Mali Tablolar Düzenlemesine ve Konsolide Mali Tabloların İlanına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ”de yapılan değişiklik; Türkiye’de kurulup faaliyet izni alan bankalardan ana ortaklık niteliğine sahip olanların, içinde yer aldıkları finansal kurumlar topluluğunun bütününe ilişkin hazırlayacakları konsolide mali tablolarını yılda dört defa olmak üzere (Mart, Haziran, Eylül ve Aralık ayları sonları itibariyle) düzenlemeleri, yetkili mercie iletmeleri ve kamuya açıklayacakları bilanço ve kâr ve zarar cetvelleri ile beraber yayımlama yükümlülüğü getirilmiştir.
- Bankaların birleşme ve devirlerinin önündeki engellerin kaldırılması amacıyla yönelik olarak yapılan düzenlemeler kapsamında birleşme ve devirlere ilişkin esas ve usullerin belirlendiği “Bankaların Birleşme ve Devirleri Hakkında Yönetmelik” 27 Haziran 2001 tarih ve 24445 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. 4672 sayılı Kanun değişikliği ile Bankalar Kanunu’nda bankaların devir ve birleşme işlemlerindeki sürecin hızlandırılmasını teminen, birleşme ve devirlerde 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile birlikte, devir veya birleşmeye konu bankaların toplam aktiflerinin sektör içindeki paylarının yüzde 20’yi geçmemesi kaydıyla 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun’un bazı maddelerinin uygulanmayacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca, vergi

avantajlarının banka iştiraklerinin birleşmelerinde uygulanmasına imkan veren yasal düzenleme 3 Temmuz 2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

- Bankacılık sektörü bilançolarında Şeffaflığın artırılması ve uluslararası muhasebe standartlarına göre muhasebeleştirmenin yapılması yönünde 1 Ocak 2002’de uygulanmasına başlamak üzere Muhasebe Standartları Yönetmeliği yayınlanmıştır. Bu kapsamda bankaların bilanço dışında takip ettikleri repo işlemlerinin ve finansal kiralama işlemlerinin bilanço içine alınması, finansal araçların değerlemesine, sınıflandıfl 1 s

düzenlemelerin ve hisselerin tamamına kadarının özel hukuk hükümlerine tabi gerçek ve tüzel kişilere satışının gerçekleştirilmesi için gerekli düzenleme yapılmıştır. Bunun yanı sıra, mevcut görev zararlarının tasfiyesi, yeni görev zararı oluşumunun engellenmesine yönelik yeni düzenlemeler de yapılmıştır. Kamu bankalarının yeniden yapılandırılmaları çalışmaları çerçevesinde Nisan 2001’de kamu bankaları yönetimi Ortak Yönetim Kurulu’na devredilmiş ve bu bankaları yeniden yapılandırma ve özelleştirmeye hazırlama yetkisi verilmiştir.

Türkiye Emlak Bankası A.Ş.’nin bankacılık lisansı 6 Temmuz 2001 tarihinde kaldırılarak Banka’nın Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.’ye devrine karar verilmiş ve devredilen bankanın sermayesi transfer edilen kaynakları karşılamak üzere yeterli düzeyde artırılmıştır. Kamu bankalarının operasyonel olarak da yeniden yapılandırılmaları için teşvik mekanizmaları geliştirilmiş ve Kasım 2000-Haziran 2001 döneminde Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ve Türkiye Halk Bankası personellerinin sırasıyla yüzde 18 ve yüzde 12’si emekliye ayrılmıştır. Bankaların verimli çalışmalarına yönelik stratejik plan ve kurumsal uygulama planları devreye sokulmuştur. Ancak henüz Türkiye Halk Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası’nın özelleştirilmesi konusunda somut gelişme sağlanamamıştır. 2007 yılı itibarıyla öncelikle Türkiye Halk Bankası’nın özelleştirilmesinin tamamlanacağı tahmin edilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL KRİZİN ÖZEL SERMAYELİ TİCARET BANKALARINA ETKİSİ

3.1. Genel Eğilimler

IMF ile 1999 yılı sonunda varılan Stand-by Anlaşması sonucu 2000 yılı başından itibaren uygulanmaya başlayan istikrar programının 2001 yılı Şubat ayında devalüasyon ile sonuçlanması, Türkiye ekonomisini özellikle de bankacılık sistemini etkilemiştir. Gerçekten de Türkiye ekonomisi ve bankacılık sistemi açısından 2001 yılı zor bir yıl olmuştur. Ekonomik faaliyet yanında bankacılık sistemi de önemli ölçüde küçülmüş, banka sayısı 79'dan 61'e gerilemiş, toplam şube sayısı 929 azalarak 6.908'e, çalışan sayısı ise yüzde 19 azalarak 137.495'e düşmüştür. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bazı bankaların birleştirilmesi ve/veya kapatılması, bazı bankaların faaliyetlerine son verilmesi yanında, bazı bankaların birleşmesi banka, şube ve personel sayısının azalmasına neden olmuştur.

Kamu bankalarında da büyük sorunlar olmasına karşın asıl "çöküş" özel sermayeli ticaret bankalarında gerçekleşmiştir. 2001 yılında 8 banka Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu bünyesindeki TMSF'ye devredilmiştir. (Ulusal Bank, İktisat Bankası, EGS Bank, Bayındırbank, Kentbank, Milli Aydın Bankası (Tarişbank), Sitebank ve Toprakbank). Fon bünyesindeki bankalardan; Egebank, Yurtbank, Yaşarbank ve Bank Kapital Ocak 2001'de, Ulusal Bank ise Nisan 2001'de Sümerbank ile birleştirilmiş, Sümerbank yıl içinde Oyak Grubuna satılmıştır. Fon bünyesindeki İnterbank ve Esbank Haziran 2001'de Etibank ile birleştirilmiş, yıl sonu itibariyle Etibank'ın bankacılık lisansı iptal edilmiştir. 2001 yılı içinde Sümerbank'a ek olarak Demirbank'ın HSBC Bank'a ve Sitebank'ın da Novabank'a satışları gerçekleştirilmiştir. Etibank'a ek olarak ise, İktisat Bankası ve Kentbank'ın bankacılık işlemleri yapma izinleri kaldırılmıştır. Kalkınma ve yatırım bankaları grubundan ise, Okan Yatırım Bankası ve Atlas Yatırım Bankası'nın faaliyet izinleri iptal edilmiştir.

Kamu bankaları grubundan ise T. Emlak Bankası, 1 Temmuz 2001 tarihi itibarıyla T.C. Ziraat Bankası bünyesine dahil edilmiştir.

Diğer taraftan, Birleşik Türk Körfez Bankası, Osmanlı Bankası ile yeni Osmanlı Bankası ise Garanti Bankası ile birleşmiştir. Böylece, 2001 yılı sonunda banka sayısı 79'dan 61'e gerilemiştir. Ticaret bankaları sayısı 15, kalkınma ve yatırım bankaları sayısı ise üç tane azalmıştır.

3. 2. Bilanço Büyüklüğü

Bankacılık sisteminin toplam aktifleri; Türk Lirası bazında yüzde 60 artarak 166,4 katrilyon TL'ye ulaşmış; ancak yapılan devalüasyon sonucu dolar bazında yüzde 26 küçülerek 115 milyar dolara gerilemiştir. Toplam aktiflerin milli gelire oranı yüzde 93 olmuştur (TBB, 2001: 7).

TL bazında, ticaret bankaları grubunda, kamusal sermayeli bankalar yüzde 51, özel sermayeli bankalar yüzde 90, kalkınma ve yatırım bankaları yüzde 68 oranında büyürken, yabancı bankalar yüzde 10 ile TMSF 'deki bankalar yüzde 31 oranında küçülmüştür (TBB, 2001: 8).

Tablo 7: Türk Bankacılık Sistemi, Aralık 2001

	Trilyon TL	Milyon Dolar	Yıl sonuna göre	
			Yüzde değ. TL	Dolar
Ticaret bankaları	158.590	109.626	59	-26
Kamu b.	53.831	37.211	51	-30
Özel b.	93.673	64.752	90	-12
Fondaki b.	6.031	4.169	-31	-68
Yabancı b.	5.053	3.493	-10	-58
Kal. ve Yat. Bankaları	7.803	5.394	68	-22
Toplam	166.393	115.020	60	-26

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:12

Özel bankaların paylarının artmasının temelinde, IMF'ye verilen performans kriterleri içinde bulunun kamu bankalarına yönelik önlemler etkili olmuştur. Bu süreçte Türkiye Emlak Bankası, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası'na devredilmiş, Türkiye Emlak Bankası şubeleri başta olmak üzere birçok şubesi kapatılmıştır. Ancak daha da önemlisi daha önce (2001 yılı) Hazine tarafından kamu bankalarının görev zararları karşılığı kamu bankalarının aktiflerine konan devlet iç borçlanma senetlerinin, daha önce geri satma vaadiyle alınması ancak Kasım ayında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından kesin alım yapılmış olması ve bunun sonucu olarak da kamu bankalarının yükümlüklerini kapatmaya yönelik girişimleri bulunmaktadır.

Kamu bankalarının eski işlevlerini yerine getirme yerine küçültmeye yönelik adımların etkili olduğu gözlenmektedir. TMSF 'ye devredilen bankaların ise özel sermayeli ticaret bankaları olduğu unutulmamalıdır.

3.3. Sektör Payları

Türk Bankacılık sektöründe 2001 yılı itibariyle aşağıda grupların payları verilmiştir. 2000 yılı sonuna göre toplam aktifler içinde ticaret bankalarının payı 1 puan azalarak yüzde 95 olarak gerçekleşmiştir. Bu grupta yer alan kamusal sermayeli bankaların payı 2 puan azalarak yüzde 32'ye, Fon'a devredilen bankaların payı 5 puan azalarak yüzde 4'e gerilemiştir. Özel sermayeli bankaların payı ise 9 puan artarak yüzde 56'ya yükselmiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi bunda kamu bankalarının küçülme çabaları etkili olmuştur.

Tablo 8 : Grupların Sektör Payları (yüzde)

	T. aktifler		T. mevduat		T. krediler	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Ticaret bankaları	96	95	100	100	91	87
Kamu b.	34	32	40	32	27	21
Özel b.	47	56	44	61	54	61
Fondaki b.	9	4	13	5	7	1
Yabancı b.	5	3	3	2	3	3
Kal. Ve yat. Bankaları	4	5	-	-	9	13

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:13

Toplam mevduatın dağılımında, kamusal sermayeli bankalar ile TMSF ’deki bankaların payı 8’er puan azalarak sırasıyla yüzde 32’ye ve yüzde 5’e gerilemiştir. Toplam mevduat içinde özel sermayeli bankaların payı ise 17 puan artarak yüzde 61’e yükselmiştir. Bu artışta, TMSF ’nin elindeki bankalara ait mevduatların ihale usulüyle özel sermayeli bankalara satışı etkili olmuştur. TMSF’ ye ait, 479 trilyon TL tutarında TL mevduat ve 2.587 milyon dolar tutarında yabancı para mevduat 8 özel sermayeli bankaya geçmiştir.

Toplam krediler içinde, kamusal sermayeli ticaret bankalarının ve TMSF ’ye devredilen bankaların payları 6’şar puan düşerek sırasıyla yüzde 21’e ve yüzde 1’e gerilemiştir. Özel sermayeli ticaret bankalarının payı 7 puan artarak yüzde 61’e, kalkınma ve yatırım bankalarının payı 4 puan artarak yüzde 13’e yükselirken, yabancı bankaların payı yüzde 3 olarak aynı kalmıştır. TMSF ’ye devredilen bankaların alacaklarının bir bölümünün TMSF’ ye devredilmesi ve bankaların özel karşılık politikası kredi dağılımını önemli ölçüde etkilemiştir.

Sektördeki ilk beş bankanın sektör aktif payı yüzde 56, mevduat payı yüzde 55, kredi payı ise yüzde 49 olmuştur. İlk on bankanın ise sektör aktif payı ve mevduat payı yüzde 80, kredi payı yüzde 82 olmuştur. Bankacılık sistemindeki banka sayısındaki azalmanın sonucu olarak hem ilk beş bankanın hem de ilk on bankanın paylarında dikkati çeken artış olmuştur.

3.4. Bankacılıkta Yoğunlaşma

Finansal krizin bankacılık sisteminde tekelleşme eğilimini güçlendirdiği gözlenmiştir. Aşağıdaki tabloda gerek 5 gerekse 10 bankanın bankacılık sisteminin toplam aktifinin, toplam mevduatının ve toplam kredilerinin yüzde kaçına sahip olduğu ve gelişimi izlenebilir.

Tablo 9 : Bankacılık Sisteminde Yoğunlaşma (yüzde)

	T. Aktifler		T. Mevduat		T. Krediler	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001
İlk beş banka	48	56	51	55	42	49
İlk on banka	69	80	72	80	71	82

Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:14

Toplam aktif büyüklüklerine göre 20 milyar doların üzerinde aktif büyüklüğüne sahip 1 banka bulunmaktadır. Toplam aktifleri 10-20 milyar dolar arasında olan 2, 5-10 milyar dolar arasında olan 4, 2-5 milyar dolara arasında olan 5 banka vardır. Sektörde 1 milyar doların üzerinde aktif büyüklüğüne sahip banka sayısı 2000 yılsonunda 30 iken 2001 yılsonunda 21'e gerilemiştir.

Tablo 10 : Toplam Aktif Büyüklüğüne Göre Banka Sayısı

Milyar dolar	-0,5	0,5-1	1-2	2-5	5-10	10-20	20+
Ticaret bankaları	23	4	8	4	4	2	1
Kamusal sermayeli					1	1	1
Özel sermayeli	6	3	6	3	3	1	
Fon'daki bankalar	4		1	1			
Yabancı sermayeli	13	1	1				
Kal. Ve yat. bankaları	13		1	1			
Sektör	36	4	9	5	4	2	1

Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:14

3.5 Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Mali Tabloları ve Finansal Krizin Etkisi

Bankacılık sisteminin ve bizim özellikle ele alacağımız özel sermayeli ticaret bankalarının finansal krizden etkilenme sürecini buraya kadar ele almış bulunuyoruz. Bundan sonra finansal krizin mali tablolar üzerindeki tahribatları üzerinde duracağız. Ancak bunun için bankacılıkla ilgili bazı saptamaları yapmamız ve analiz yöntemimizi açıklamamız gerekmektedir.

Bankalar; doğal olarak, kaynak toplayıp bu kaynakları risk, likidite ve karlılık olarak belirlenen portföy ilkeleri çerçevesinde plase eden kurumlar olarak bilinir. Ancak bankaların işlevlerini bu şekilde “mekanikleştirmek” doğru değildir. Çünkü tarihsel olarak bakıldığında bankaların her şeyden önce güven kurumları olması gerekir. Özellikle birçok mevduat sahibi kuruma güvenerek mevduatlarını yatırmaktadır. Dolayısıyla Bankaların kaynakları toplayarak plasman yapmaları sürecinde bir “güven kurumu” olarak çalışması gerekir. Bu çerçevede bankaların üstlenebileceği riskler karşılığı ortaya çıkabilecek zarar, sermayesini geçmemelidir. Bankacılıkta temel ilke budur ve Basel I ve Basel II düzenlemeleri bu ilkenin tüm bankalar tarafından uygulanmasına yönelik uluslararası bir mekanizmaya dönüşmüştür. Bank for International Settlement (BIS) olarak bilinen ve dünyadaki birçok merkez bankasının ortak olduğu kurum yıllardır bu çerçevede çalışmakta ve Basel düzenlemeleri de bu kurumun direktifleri sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Bankaların güvenilir olması, Basel düzenlemeleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Tarihsel olarak da bankaların güvenilir olmasına ilişkin birçok kanun, düzenleme ve denetleme mekanizmaları ortaya çıkmıştır. Söz konusu düzenlemeler analiz edildiğinde bankaların güvenilir olması;

- Sermayesinin yeterli olmasına,
- Aktifinin kaliteli olmasına,
- Göstergelerde ve yönetimde istikrarın olmasına,
- Yapılan tüm işlemlerin mevzuata uygunluğuna bağlıdır.

Bankaların finansal kriz karşısındaki dayanıklılığını artıran, bir diğer ifade ile kırılabilirliğini azaltan temel ilkeler de aslında bunlardır.

3.5.1. Yöntem

Gerek BIS bünyesindeki düzenlemeler, gerekse 1988 yılından sonra ortaya çıkan Basel yaklaşımı gibi uluslararası düzenlemeler öncesinde de bankaların güvenilirlik ve sağlamlığını ölçmeye yönelik yaklaşımlar bulunmaktadır. ABD başta olmak üzere hemen hemen tüm çağdaş bankacılık sistemine sahip ülkelerde; ticaret bankalarının güvenilirlik ve sağlamlığı konularındaki çalışmalarda altı tane etken göz önünde bulundurulmaktadır. Bu faktörler İngilizce anlamlarından yola çıkarak “CAMELS” kısaltmasıyla anılmaktadır. Her bir harf ayrı bir denetim unsurunu göstermektedir: Capital Adequacy (Sermaye Yeterliliği), Asset Quality (Aktif Kalitesi), Management Quality (Yönetim Kalitesi), Earnings (getiriler), Liquidity (Likidite) ve 1997 yılında eklenen Sensitivity (Piyasa riskine karşı bankanın duyarlılığı)dır.

Birçok akademik çalışma, özel bankaların gözetiminin raporlanmasında bu yöntemi kullanmaktadır. Bankaların olası başarısızlıklarının tahmin edilmesi ile ilgili olarak Barker ve Holdsworth (1993) CAMEL değerlendirme sisteminin kullanımının son derece yararlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Ancak bu bankaların gösterge ve mali tablolarının şeffaf olması ve kolay ulaşılabilir olmasına bağlı olduğunu da belirtmişlerdir. Aynı şekilde Cole ve Gunther (1998) de yaptıkları çalışmada bankaların gözlemlenmesinde CAMEL yönteminin kullanışlı olduğunu ancak bu göstergelerin çok hızlı biçimde bozulabildiğine dikkat çekmektedir. Bankaların özellikle diğer ekonomik birimlere kıyasla her türden riske daha açık olduğu ve bu risklerin rakamları hızla etkilediği bilinmektedir. Hirtle ve Lopez (1999) da yaptıkları çalışmalarda CAMEL değerlendirme sisteminin geçmiş göstergelerinden mevcut durumu saptamalarının başarılı olabileceğini göstermişlerdir. 1989-1995 dönemine yönelik gerçekleştirdikleri çalışmada bankaların durumlarının gözlenmesinde 1.5 ile 3 yıl arasında (6-12 çeyrek dönem) yapılan tahminlerin başarılı olduğunu ortaya koymuşlardır. CAMEL değerlendirme sistemi tüm akademik çalışmalarda bankaların durumlarının saptanmasında son derece yararlı olduğu ortaya konmuştur(<http://www.frbsf.org/econsrch/wklyltr/wklyltr99/e199-19.html>, erişim tarihi:12.02.2006).

CAMELS değerlendirme yönteminde analiz edilen bankaların finansal oranları kullanılmakta ve 1-5 arası bir ölçek üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Değerlendirmenin sonucu 1ve/veya 1'e yakın olduğunda en iyi performansın gösterildiği saptanmaktadır. Not arttıkça performansın kötüleştiği ortaya çıkmaktadır. Her bir bileşenin (yani C, A, M, E, L ve S) hesaplanmasının ardından bileşenlerin ağırlıklı ortalaması bulunur. Tamamen denetçinin kontrolünde belirlenen ağırlıkların ortalaması sonucu bankanın notu ortaya çıkmaktadır. Buradan yola çıkarak banka grubunun da notu çıkarılabilir (Kaya, 2001: 1).

Bu çalışmada CAMELS yöntemine göre oran analizleri kullanılacaktır. Oran analizlerinden yola çıkarak 2000 yılı Kasım ayında başlayan kriz ve krizin etkileri mali tablolar açısından analiz edilecektir. Amacımız, bankalara veya bir gruba not vermek değildir. Çalışmamız özel sermayeli ticaret bankalarının mali tablolarına krizin yansımalarını göstermektedir. Bunda da genel olarak CAMELS analizi çerçevesinde ele alınan oranlardan yararlanılacaktır.

3.5.2. Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Sermaye Yeterliliğinin Gelişimi

Basel I düzenlemesi çerçevesinde bankaların sermaye yeterliliğinin ölçülmesi Türkiye'de 1992 yılından itibaren başlamıştır. Ancak sermaye yeterliliğinin kamuoyuna açık biçimde açıklanmasına 2001 yılından itibaren başlanmış ve Türkiye Bankalar Birliği'nin veri setinde yer almıştır.

Buna karşın bankaların sermayelerinin yeterli olup olmadığının saptanması için yasal olarak düzenlenmesi gereken sermaye yeterlilik rasyosunun dışında da bakılan göstergeler vardır;

- Bunlardan birincisi (Özkaynak + Toplam Kar) / Toplam Aktif rasyosudur. Bu rasyo aktifin ne kadarının öz kaynaklar ile fonlandığını gösterir. Oranın belirli bir süreçte yüksek seyretmesi bankaların sermayelerinin güçlülüğünü gösterir.

- İkinci rasyo $(\text{Özkaynak} + \text{Toplam Kar}) / (\text{Mevduat} + \text{Mevduat Dışı Kaynaklar})$ oranıdır. Bu oran da bankaların kaldıraç oranı gibi değerlendirilir. Oranın yüksek olması da sermayenin güçlülüğünü ifade eder.
- Üçüncü rasyo $\text{Net Çalışma Sermayesi} / \text{Toplam Aktif}$ oranıdır. Bu rasyo bankanın duran varlıklarından artan serbest sermayesi ile aktifini ne ölçüde fonladığını gösterir. Bu oranın mutlaka pozitif olması istenir.
- Dördüncü rasyo ise $(\text{Özkaynak} + \text{Toplam Kar}) / (\text{Toplam Aktif} + \text{Gayrinakdi Krediler})$ oranıdır. Bu oran bankanın üstlendiği toplam bilanço içi ve dışı risklerine karşın hangi oranda özkaynak bulundurduğunu gösterir. Oranın yüksek olması sermaye yeterliliğinin güçlülüğünü ifade eder.

Bu rasyolar çerçevesinde aşağıdaki tablo sözkonusu oranları ve gelişimi göstermektedir.

Tablo 11 : Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Sermaye Yeterliliği

Sermaye Rasyoları	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	1994
$(\text{Özkaynak} + \text{T.Kar}) / \text{T.Aktifler}$	5,6	13,7	12,9	12,8	10,9	11,3	11,7	10,4
$(\text{Özkaynak} + \text{T.Kar}) / (\text{Mevduat} + \text{Mevduat Dışı Kaynaklar})$	6,3	17,2	16,2	16,2	13,3	13,9	15,2	13,1
$\text{Net Çalışma Sermayesi} / \text{T.Aktifler}$	-4,9	2,7	6	6,6	6	5,9	5,5	3,7
$(\text{Özkaynak} + \text{T.Kar}) / (\text{T.Aktifler} + \text{Gayrinakdi Krediler})$	3,5	5,7	5,8	6,2	5,1	5,5	6	6,5

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:22

Tablodan da görüldüğü gibi 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ortamında bozulan sermaye yeterliliğinin 1998 ve 1999 yıllarına doğru iyileşme yaşandığı gözlenmiş olsa da 2001 yılında yaşanan finansal kriz ve büyük oranlı devalüasyon ortamında sermaye yeterliliğinin özel sermayeli ticaret bankalarında hızla bozulduğu görülmektedir. Hiç kuşkusuz yukarıda dönemsel olarak izlenen rasyolar 2001 yılında halen faaliyetine devam eden özel sermayeli ticaret bankalarının göstergeleridir. Oysa finansal kriz ile birlikte öncelikle fona devredilen özel sermayeli bankaların göstergeleri daha çarpıcı biçimde sermaye yeterliliğinin bozulduğunu göstermektedir.

Tablo 12 : Fon Bünyesindeki Bankaların Sermaye Yeterliliği

Sermaye Rasyoları	2001	2000	1999	1998
(Özkaynak+T.Kar) / T.Aktifler	-7,4	-27,1	-62,7	-30,5
(Özkaynak+T.Kar) / (Mevduat+Mevduat Dışı Kaynaklar)	-7,7	-24,1	-45	-26,5
Net Çalışma Sermayesi / T.Aktifler	-13,1	-36,7	-74,8	-66,2
(Özkaynak+T.Kar) / (T.Aktifler+Gayrınakdi Krediler)	-3,2	-13,2	-16,3	-8

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:26

3.5.3. Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Aktif Kalitesinin Gelişimi

Bankalar topladıkları fonları ve kendi kaynaklarını plase ederek faaliyet göstermektedir. Doğal olarak bankaların aktifleri de bankaların risklerini oluşturur. Bankaların aktif kalesi üstlendikleri risk konusunda önemli bir gösterge olarak kullanılmaktadır. Bankaların bilanço yapılarındaki bozulma, öncelikle aktifin kalitesindeki bozulma olarak ortaya çıkmaktadır. Bankaların aktiflerinin kaliteli olup olmadığı belirli rasyolar ile izlenmektedir.

- Toplam Krediler / Toplam Aktifler rasyosu, bankaların aktiflerini hangi oranla krediye dönüştürdüklerini göstermektedir. İstikrarlı bir ekonomide bu oranın yüksek olması istenir. Çünkü bankaların asıl faaliyetlerinden biri kredi vermektir.
- Ancak verilen bu kredilerin kaliteli olması istenir. Buradan hareketle, Takipteki Krediler / Toplam Krediler oranı takip edilmektedir. Bu oran ne kadar düşük ise bankanın müşteri riski o denli küçük olacaktır. Bir diğer ifade ile bankanın kredi kalitesi yüksek olacaktır.
- Aktif kalitesinin ölçümünde kullanılan üçüncü rasyo ise Duran Aktifler / Toplam Aktifler oranıdır. Bu oran ne kadar düşük ise bankanın aktifi o denli kaliteli olarak kabul edilmektedir. Çünkü duran varlıklar bankaların iştirakleri, binaları ve demirbaşlarını ifade etmektedir. Bir bankanın net çalışma sermayesi, öz kaynaklarından duran varlıkların çıkarılması ile bulunur. Dolayısıyla bankanın öz kaynaklarından daha fazla duran varlığa sahip olması, bankanın net çalışma sermayesinin eksi olduğunu gösterir. Diğer taraftan da bankanın özkaynaklarını büyük ölçüde getirisi olmayan varlıklara bağladığını da gösterir. Hatta eksi çalışma sermayesi bankanın duran varlıklarının bir bölümünü maliyetli

topladığı, yabancı kaynaklarla finanse etmesi demektir. Bankaların aktiflerinin kalitesi iştirak, demirbaş, bina gibi likiditesi oldukça güçlü varlıklara yatırması ve genelde bunların getirisiz olması bankanın güvenilirliğini de zedeleyecektir.

- Bankaların aktif kalitesinin ölçümündeki diğer bir gösterge ise bankaların faaliyetlerini sürdürürken kur riski alıp almadıklarıyla ilgilidir. Bankaların döviz pozisyonlarını gösteren rasyo Yabancı Para (YP) cinsinden Aktifleri / YP cinsinden Pasifleri oranıdır. Bu oranın 100'ün üzerinde olması bankanın YP cinsinden varlıklarının YP cinsinden yükümlüklerinden daha fazla olduğunu gösterir. Bu pozisyona “long” pozisyon adı verilir. Oranın 100'ün altında olması ise tam tersi “short” pozisyondur. Oranın 100 olması ise bankanın kapalı veya “square” pozisyonda olduğunu gösterir. Bilindiği gibi gerek short gerekse long pozisyonda banka kur riski almaktadır. Kur riski ne kadar yüksek ise aktif kalitesi konusunda o denli yüksek risk var demektir.

Aşağıdaki tabloda gerek 2001 yılı itibariyle faaliyet gösteren özel sermayeli ticaret bankalarının gerekse fon bünyesine alınmış bankaların aktif kalitesine ilişkin rasyolar yer almıştır.

Tablo 13 : Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Aktif Kalitesindeki Gelişim

Aktif Kalitesi	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	1994
T.Krediler / T.Aktifler	26,7	37,7	33,5	41,4	44,7	43,6	39,1	38
Takipteki Krediler / T.Krediler	17,8	6,2	3,6	2,4	2,1	1,6	1,8	2,6
Duran Aktifler / T.Aktifler	27,2	18,9	11,2	7,6	6,4	6,7	6,1	6,6
YP Aktifler / YP Pasifler	80,3	74	82,2	82,6	86,1	90,3	87,9	94,9

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:22

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi 1994 krizinin ardından yeniden bankaların kredi vermesiyle birlikte, kredilerin toplam aktifler içindeki payı artmaya başlamıştır. Ancak 1999 yılında Rusya Krizi ve depremin etkisiyle küçülen ekonomide kredilerin daraldığı gözlemlenmiştir. 2000 yılından itibaren uygulanan istikrar programı ile birlikte faiz oranlarındaki düşüşün etkisiyle canlanan ekonomide kredilerde de artış yaşanmıştır.

Takipteki kredilerin toplam aktif içindeki payı açısından bakıldığında ise, krizin 2000 yılı Kasım ayında başladığı göz önüne alındığında, oranın artması doğaldır. Hiç kuşkusuz bir bankanın müşteri riskini yalnızca orana bakarak anlamak mümkün değildir. Kredi kalitesinin ölçümünde birçok yöntem kullanılmıştır. Örneğin 5K koşulu olarak bilenen yaklaşıma göre bir kredinin sağlamlığı; kredi kullananın karakter'ine, kapitalinin yeterli olup olmadığına, çevre koşulları'na, firmanın kapasite'sine ve alınan karşılıklara bağlıdır. Bu kadar ayrıntılı bir

yaklaşımı bilançodan görmek mümkün olmamaktadır. Ancak Takipteki Kredilerin Toplam Aktiflere oranına bakıldığında 1999 yılından itibaren kredi kalitesinin bozulduğu söylenebilir. 2001 yılında da faaliyet halindeki özel sermayeli ticaret bankalarının kullandıkları kredilerin yüzde 17.8'inin "batık" hale geldiği anlaşılmaktadır. Hiç kuşkusuz bu gelişme gerek finansal piyasalardaki dalgalanmalar sonucu artan faiz ve devalüasyona, gerekse ekonomideki ciddi daralmaya bağlı olarak yaşanmıştır.

Aktifin kalitesini yitirme süreci Duran Varlıkların Toplam Aktifler içindeki payının artışı ile de teyit edilmektedir. Duran Varlıklar Takipteki Kredileri de içerdiği için orandaki artışın temel nedeni takipteki kredilerdeki artıştır.

Bankaların aktif kalitesindeki diğer bir ölçüt ise döviz pozisyonu ile ilgilidir. Bankaların YP Aktiflerinin YP Pasiflere oranınının 100'ün altında olması bankaların short pozisyonda olduğunu göstermektedir. 1994 yılında yüzde 94.9 olan oran diğer yıllarda gerilemiş olsa da en düşük düzeyine 2000 yılında ulaşmıştır. Bilindiği 2000 yılı başında uygulanmaya başlayan kur sistemi "crawling peg" olarak bilinmektedir. Sabit kur sistemi benzeri bir uygulama olan sistemde kurun yıl içinde ne kadar artacağı bilinmektedir. Bu nedenle büyük ölçüde kur riski bilinmektedir. Dolayısıyla bankacılık sistemi, "kur riski ortadan kalktı" olarak algıladığı ortamda short pozisyon tercihini artırmıştır ve 2001 yılı devalüasyonuna büyük bir short pozisyon (aktifinin yüzde 26'sı kadar) ile yakalanmıştır.

Tüm bu algılamalar ışığında bankaların 2000 yılına girerken bankaların risk aldıkları ve kar güdüsü ile hareket ederken kredi kalitesi konusunda yetersiz kaldıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 14 : Fon Bünyesindeki Bankalarının Aktif Kalitesindeki Gelişim

Aktif Kalitesi	2001	2000	1999	1998
T.Krediler / T.Aktifler	8,4	25,6	18,5	24,8
Takipteki Krediler / T.Krediler	199,7	70,6	162,8	233,2
Duran Aktifler / T.Aktifler	7,1	19,1	16,6	39,5
YP Aktifler / YP Pasifler	54,6	53,2	23	36,5

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:26

Yukarıda belirttiğimiz kriterler ışığında TMSF bünyesindeki bankaların aktiflerindeki bozulma çok daha çarpıcıdır. TMSF 'ye alınan bankaların büyük kur riskleri ile karşı karşıya oldukları ve sorunlu hale gelmiş kredilerinin oldukça önemli boyutlara ulaştıkları görülmektedir.

3.5.4. Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Yönetim Kalitesindeki Gelişmeler

CAMELS değerlendirme sisteminin bir diğer “ayağı” “M” olarak ifade edilen yönetim kalitesi (management quality) oluşturmaktadır. Bankalarda yönetimin kalitesini sağlamaya yönelik yasal düzenlemeler de bulunmaktadır. Örneğin, bankanın yönetimini üstlenen genel müdür ve yardımcılarının nitelikleri, eğitim düzeyi ve sahip olmaları gereken tecrübe süreleri yasal olarak belirtilmiştir.

Yasal sınırlamaların dışında, yönetim kalitesinin ölçümünde birçok yöntem kullanılabilir. Bunlardan bir bölümü ölçümle ilgilidir: etkinlik ve verimliliği yönetim kalitesinin ölçülmesinde kullanılabilir. Hiç kuşkusuz bunun dışında yönetimde istikrarın olması da yine yönetim kalitesinin göstergelerinden biridir.

Bankaların etkinliğinin ölçümünde kullanılan göstergelerden biri Takipteki Alacak Sonrası Net Faiz Geliri / Ortalama Toplam Aktifler rasyosudur. Bu rasyo bankanın asıl faaliyet gelirini koruyup koruyamadığını da gösterir. Hiç kuşkusuz yüksek enflasyon, yüksek faiz ortamında bu göstergenin istikrarlı biçimde korunması oldukça zordur. Aşağıdaki tabloyu analiz ederken bu gerçeği de görmemiz gerekmektedir. Ancak yine de eğilim, bazı saptamalar yapmamıza izin vermektedir; öncelikle yüksek faiz-yüksek enflasyon ortamında yönetim hatalarını gizlemek mümkündür. Çünkü net faiz marjı olarak adlandırılan bu rasyo oldukça

yüksek seyretmektedir. Ancak enflasyon ve faiz oranlarındaki gerileme ile birlikte bu oranın gerilemesi yönetim hatalarını da ortaya çıkarmaktadır. Net faiz marjı görece istikrarlı ortamda daha düşük seyrettiği için bankaların yönetimdeki başarısızlıklarını gizlemeleri artık mümkün olamamaktadır. Verimlilik ve etkinlik süreci tablodan izlenebilir.

Tablo 15 : Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Etkinlik ve Verimlilik Gelişmeleri

Gelir Gider Yapısı	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	1994
Takipteki Alacak Sonrası Net Faiz Geliri / Ortalama T.Aktifler	4,5	7	12,3	14,9	13,2	12,5	11,5	12,4
Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	150,8	174	171,6	183,4	174	173	172,1	166,1
Faiz Dışı Gelirler / Faiz Dışı Giderler	-68,1	33,2	33,6	-1,9	-14,4	17,5	35,3	-14,1
Toplam Gelirler / Toplam Giderler	96,2	119,4	136,8	134	128,7	132,1	132,2	120,2
Takipteki Alacak Karşılığı / T.Krediler	10,5	3,7	1,8	0,9	0,9	0,8	0,8	1,1

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:22

Özel sermayeli ticaret bankalarının Takipteki Alacak Sonrası Net Faiz Geliri / Ortalama T.Aktifler rasyosu, iki haneli rakamlardan 2000 yılı itibariyle tek haneli rakamlara gerilemiştir. Bu gerileme 2001 yılında da sürmüştür. Aynı süreç Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri rasyosunun 100'ün üzerinde olması, bankanın asıl faaliyetlerinden sağlanan getiri açısından değerlendirildiğinde bir banka açısından “yaşamsal” gerekliliktir. Bu oran yukarıda da izlenebildiği gibi yüksek sayılabilecek değerlerdedir.

Ancak Faiz Dışı Gelirler / Faiz Dışı Giderler rasyosu incelendiğinde ciddi dalgalanmaların olduğu gözlenmektedir. Bazı yıllarda bu rasyonun negatif olması ve özellikle 2001 yılında negatif yüzde 68.1 gibi bir orana yükselmesi finansal krizin banka verimliliği ve etkinliği üzerindeki tahribatını gösterme açısından önemli bir göstergedir. Faiz dışı gelirlerin negatif olmasının nedeni sermaye piyasası işlemlerinden ve kambiyo işlemlerinden yapılan zararı da içermektedir. Alınan bu riskler ile birlikte yönetimin bu risklerin yönetiminde başarısızlığını da ifade etmektedir.

Özel sermayeli bankaların Toplam Gelirler / Toplam Giderler rasyosunun mutlaka 100'den büyük olması gerekir ki banka kar yapmış olsun. Dolayısıyla bu rasyonun 2000 yılında düşmeye başladığı ve 2001 yılında zararı işaret ettiği gözlenmektedir.

Takipteki Alacak Karşılığı / Toplam Krediler rasyosu ise bankaların kredi karşılığında ne kadar karşılık ayırdığını göstermektedir. Bu oranın mutlaka Takipteki Krediler / Toplam Krediler oranına eşit olması gerekir. Böylece bankalar takibe uğrayan tüm kredilerin karşılığını ayırmış olacaktır. Ancak yine tablo izlendiğinde aktif kalitesini analiz ederken örneğin 2001 yılında yüzde 17.8 olan Takipteki Krediler / Toplam Krediler oranına karşın, 2001 yılında Takipteki Alacak Karşılığı / Toplam Kredilere oranının yüzde 10.5 olması takibe uğrayan tüm kredilerin karşılığının ayrılmadığını göstermektedir.

Tablo 16 : Fon Bünyesindeki Bankaların Etkinlik ve Verimlilik Gelişmeleri

Gelir Gider Yapısı	2001	2000	1999	1998
Takipt.Alacak Sonrası Net Faiz Geliri / Ortalama T.Aktifler	-24,3	-25,6	-45,8	-19
Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	63,9	49,3	78,7	134,3
Faiz Dışı Gelirler / Faiz Dışı Giderler	2,5	-21,2	-39,1	-40,7
Toplam Gelirler / Toplam Giderler	41,9	18,9	35,1	78,8
Takip.Alacak.Karşılığı / T.Krediler	271,4	24,1	105,1	94,7

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:26

Fon bünyesine alınmış olan bankaların mali tabloları analiz edildiğinde ise yönetim kalitesinin doğal olarak ciddi biçimde bozulduğu ortaya çıkmaktadır. Öncelikle Net Faiz Marjını ifade eden rasyonun negatif olması fon bünyesine alınan bankaların asıl faaliyetlerinden zarar ettiğinin bir göstergesidir. Bunu Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri rasyosu da teyit etmektedir. Bu oranın 1998 yılından itibaren 100'ün altında olması bankanın faiz giderlerini karşılayacak faiz giderlerine sahip olmadığını göstermektedir.

Faiz Dışı Gelir / Faiz Dışı Giderler oranının negatif olması da başka bir olumsuzluktur. Fon bünyesine alınma sürecinde bu bankaların faiz dışı gelirlerinin negatif olduğu

anlaşmaktadır. Doğal olarak bu bankaların kötü yönetildiğinin de bir göstergesidir. Ancak 2001 yılında Fon bünyesine alındıktan sonra oranın pozitifte döndüğü dikkat çekmektedir.

3.5.5. Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Karlılığındaki Gelişmeler

Özellikle bankaların mali tablolarına finansal krizin etkisinin yansımalarını karlılık göstergelerinde görmek mümkündür. Bankalarda Aktif Karlılığı olarak da adlandırılan Net Kar / Toplam Aktif rasyosundaki gelişim analiz edildiğinde 1994 krizinin ardından oranın yüzde 5'lerin üzerine kadar yükseldiği, ancak 2000 yılında başlayan ve 2001 yılında devalüasyon ile sonuçlanan finansal kriz ortamında bu oranın hızla düştüğü ve nihayet 2001 yılında negatif olduğu göze çarpmaktadır. Aktif karlılığının negatif olması bankaların küçüldüğünü de göstermektedir. Finansal kriz ortamında bankaların aktif karlılığında ciddi bir bozulma ortaya çıkmıştır.

Öz kaynak Karlılığını ifade eden Net Kar / Öz kaynak rasyosu da öz kaynakların getiri oranını gösterir ki, bu oranın mutlaka enflasyon oranının üzerinde olması gerekir. Eğer bu oran enflasyon oranının altında kalıyor ise bankanın öz kaynakları reel olarak eriyor demektir. Aşağıdaki tablodan da izlenebileceği gibi öz kaynak karlılığı 1999 yılına kadar genelde enflasyon doğrultusunda hareket etmiş, ancak 2000 yılında enflasyon oranı yüzde 39'lar düzeyinde olmasına karşın öz kaynak karlılığının yüzde 9.6 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında ise öz kaynak karlılığı enflasyon oranından büyük olması ile negatif hale gelmiştir. Özel sermayeli ticaret bankaları 2001 yılını zarar ile kapatmıştır.

Ödenmiş sermaye karlılığı için de öz kaynak benzeri değerlendirmeler yapılabilir.

Tablo 17 : Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Performans (Karlılık) Gelişmeleri

Karlılık	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	1994
Net Kar(Zarar) / Ortalama T.Aktifler	-4,7	0,9	5,6	5,6	4,8	5,8	5,7	3,8
Net Kar(Zarar) / Ortalama Özkaynaklar	-69,5	9,6	65,2	70,8	69,6	80	77,3	53,7
Net Kar(Zarar) / Ortalama Ödenmiş Sermaye	-81,6	16	108,9	111,1	100	147,3	142,1	94,5

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:22

Finansal krizin Fon bünyesine alınan bankaların performansı üzerine etkileri ise daha çarpıcıdır. Fon bünyesindeki bankalar 1998 yılından itibaren sürekli zarar etmektedir. Aşağıdaki tablodan aktif karlılığı incelendiğinde 1998 yılından itibaren negatif olduğu görülecektir.

Tablo 18 : Fon Bünyesindeki Bankaların Performans Gelişmeleri

Karlılık	2001	2000	1999	1998
Net Kar(Zarar) / Ortalama T.Aktifler	-32,7	-56,6	-101,3	-72,7
Net Kar(Zarar) / Ortalama Özkaynaklar	164	143,5	179,2	234,8
Net Kar(Zarar) / Ortalama Ödenmiş Sermaye	-470,4	-682,1	-944,7	-418,7

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:26

Fon bünyesindeki bankaların öz kaynak karlılık oranları tablodan pozitif olarak görülmektedir. Ancak bu durum bankaların gerek zarar etmeleri gerekse öz kaynaklarının negatif olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tablodaki rakamlar yanıltmamalıdır.

3.5.6. Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Likidite Riskleri

Bilindiği gibi finansal kriz, bankaları özellikle likidite açısından etkilemektedir. Bir diğer ifade ile finansal kriz, likidite sorunu arttıkça derinleşmektedir. Bankaların aktiflerini likit hale getirmede zorlanması sonucu, bankaların gelen mevduat ve mevduat dışı kaynak çekilişi ve/veya çekilişini karşılamada zorlanmaları, likidite sıkıntısını gündeme getirmektedir. Bankalara likit olmamanın maliyeti, borçlanmanın maliyeti olarak yansımaktadır. Bankalar, piyasa koşulları ne

olursa olsun çok yüksek faizlerle kaynak çıkışını durdurmak veya yeni kaynak bularak likidite sağlamaya yönelmektedir. Doğal olarak bu süreç tüm bankalar için, geçerli olduğu için, faiz oranlarını daha da yükseltmektedir. Bu da bankaya zarar olarak yansımaktadır. Diğer taraftan likidite sağlamakta zorlanan banka, zorunlu olarak Fon bünyesine alınmaktadır. Finansal krizlere likit olarak giren bankalar ise bu krizden büyüyerek çıkmıştır. Doğal olarak bankaların her ortamda belirli bir likiditeye sahip olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, banka mevduat çekilişlerini karşılamakta zorlanmakta ve Fon'a kadar devrolan bir sürece adım atmaktadır. Hiç kuşkusuz bu süreçte bankaların short pozisyonlarını kapatmaya yönelik likidite gereksinimlerini artırmaları da piyasadaki likidite sıkıntısını körüklemiş, sonuçta piyasa faizleri 2001 yılı Şubat ayında yüzde 7.500'lere kadar yükselmiştir. Hızla yükselen faizin; kısa vadeli kaynak toplayarak, bunları orta ve uzun vadeli olarak plase eden bankalara olumlu yansıması mümkün değildir. Doğal olarak bu süreçte birçok banka likidite sıkıntısı ve öz kaynaklarını yitirmeleri sonucu Fon'a devredilmiştir.

Tablo 19 : Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Likidite Göstergeleri

Likidite	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	1994
Likit Aktifler / T.Aktifler	38	36,5	43,5	37,7	36,4	38,4	41,7	42,7
Likit Aktifler / (Mevduat+Mevduat Dışı Kaynaklar)	42,5	45,8	54,6	47,7	44,3	47	54,3	54
YP Likit Aktifler / YP Pasifler	38,4	34,7	42,6	38,6	38,9	40,5	43	48,2

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:22

Bankaların likidite riskine karşı belirli miktarda likit aktif bulundurmaları gerekmektedir. Likit Aktifler / Toplam Aktifler rasyosu, bankaların aktifleri içinde likit aktiflerin payının ne olduğunu göstermektedir. Bu oran ne kadar yüksek ise bankanın likiditesi o denli güçlü olarak değerlendirilir. Ancak çok fazla likit olmanın maliyeti de vardır. Bu da yitirilen karlılıktır. Dolayısıyla bankaların belirli düzeyde likit aktif bulundurmaları zorunludur. Ancak ekonomik konjonktürün durumuna bağlı olarak bu düzeyin banka tarafından doğru saptanması gerekmektedir.

Ancak bir diğer sorun ise likit olarak değerlendirilen aktiflerin likiditesidir. Örneğin, likit aktifler içinde değerlendirilen menkul kıymetlerin 2000 yılı Kasım ayından itibaren likiditesini

yitirmesi, bankaların likidite krizine girmelerine neden olmuştur. Yukarıdaki tabloda bankaların likit aktiflerinin kriz öncesi ve sonrasında birbirine çok yakın seyrettiği görülmektedir. Ancak finansal kriz ortamında bankalar likit olarak gösterdikleri aktiflerini, likit hale getirmede büyük ölçüde zorlanmış ve çok yüksek faizler ile kendilerini fonlamak zorunda kalmıştır.

Tablo 20 : Fon Bünyesindeki Bankaların Likidite Göstergeleri

Likidite	2001	2000	1999	1998
Likit Aktifler / T.Aktifler	72,9	51,6	33,8	18,8
Likit Aktifler / (Mevduat+Mevduat Dışı Kaynaklar)	76	45,9	24,3	16,4
YP Likit Aktifler / YP Pasifler	44,8	24,9	12,1	13,8

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2001, s:26

Fona devredilen bankaların likiditelerinin ise 2000 yılından itibaren hızla arttığı gözlenmektedir. Hiç kuşkusuz likit aktifler olarak tanımlanan kalemlerin içinde menkul kıymetlerin payı oldukça büyüktür. Özellikle 1998 yılında bu bankaların; Likit Aktiflerinin Toplam Aktifler içindeki payı, likit aktiflerin mevduat dahil yabancı kaynakları karşılama oranı ve YP likit aktiflerin Toplam YP cinsinden yükümlülükleri karşılama oranının oldukça düşük olduğu dikkat çekmektedir.

Bankalarda likit aktifler; nakit değerler, T.C.M.B.’deki mevduat, yurtiçi ve yurtdışı banka ve finansal kurumlarda tutulan fonlar, para piyasalarına plase edilen fonlar, zorunlu karşılıklar ile alım satım ve satılmaya hazır menkul kıymetlerden oluşmaktadır.

3.5.7. Finansal Krizlerin Özel Sermayeli Mali Tablolarına Etkisinin Değerlendirilmesi

Finansal krizlerin özel sermayeli ticaret bankalarının mali tablolarına etkisini verimlilik, etkinlik ve performans kriterleri çerçevesinde değerlendirmek ve risklere karşı “kırılganlığını” saptamak için dünyada bilinen “en yaygın” ve genel olarak kabul edilen yöntem olan CAMELS analizi kullanılmaktadır. Bu çerçevede 2000 yılının ikinci yarısında başlayıp 2001 yılında Türkiye’yi devalüasyona zorlayan finansal krizin etkileri bu çerçevede değerlendirilmiştir.

Öncelikle temel saptamanın yapılması gerekmektedir. Finansal kriz ile birlikte bankaların aktif kalitesindeki bozulma hızlanmakta, öz kaynaklar hızla erimekte ve bankalar zararlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Bir adım daha ileri giderek, finansal krizin etkisiyle ortaya çıkan bozulmanın öz kaynakları eritmesi sonucu, bankalar Fon bünyesine alınmışlardır.

Ancak bu temel saptamaya karşın, finansal kriz sonucu mu bankaların mali tablolarının bozulduğu, yoksa bankaların mali tablolarındaki bozulma nedeniyle mi finansal krizlerin tetiklendiği konusu tartışma konusu olabilir. Her iki saptamanın da haklı yönlerinin olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan bu saptamalara “o dönemde” uygulanan ekonomi politikasının “kırılganlığı” arttırmaktadır. Bu kırılganlığın artmasında bankaların uygulanan istikrar programına bakış açısının etkisi vardır. Çünkü bankalar, 2000 yılı başında uygulanmaya başlayan döviz çıpasına dayalı kur sisteminde kur riskinin olmadığı yönlü algılamalarını arttırmaları sonucu ciddi biçimde short pozisyon tercihlerini artırmışlardır. Bununla da yetinmeyen ticaret bankaları, kur riskinin olmadığı ortamda faizlerin sürekli düşeceği stratejisi üzerine davranış sergilemişler ve aktiflerin vadesini uzatmaya çalışmışlardır. Likidite riskini dikkate almayan bu anlayış, 2000 yılı ortalarından itibaren piyasanın likiditeye sıkışmasının ardından, kısa sürede “şaşkınlığı” dönüşmüştür. Dış fonlamanın büyük ölçüde kesildiği bir ortamda bankalar dış yükümlülüklerini yerine getirmek için döviz talep etmeye başlamışlardır. Bu da TL talebini artırmış ve fonlama maliyetleri hızla yükselmiştir. Bankaların tüketici kredileri ile desteklenen iç talebin artması ve buna karşın tasarrufların azalması, söz konusu dönemdeki kamu açıkları, GSYİH'nın yüzde 5'ine ulaşan cari açığı gündeme getirmiştir. Bir taraftan cari açık, diğer taraftan bankaların dış yükümlülüklerini kapatmaya yönelik döviz talepleri; diğer taraftan Türkiye'ye sermaye girişinin tersine dönmesi likidite krizini derinleştirmiş ve faiz oranlarını taşınmaz hale getirmiştir.

Bilindiği gibi bankalar, piyasa risklerine karşı diğer şirketlere kıyasla daha fazla ve daha hızlı biçimde etkilenmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi 1994 krizi öncesi ve sonrasında bankaların; aktif kalitesi, sermaye yeterliliği, yüksek miktardaki duran varlıkları gibi birçok sorunu henüz çözülememiş iken ve 2000 yılı istikrar programı ile birlikte finansal kesime yönelik yapısal reform uygulamaları henüz tam anlamıyla başlamamış iken ortaya çıkan finansal kriz öncelikle bankacılık sistemi üzerinde etkili olmuş ve reel kesime daha sonra yayılmıştır.

Ekonomideki ciddi durgunluk, reel kesimin satışlarındaki hızlı düşüş ve paranın dolanım hızının neredeyse durması, özel bankaların sahiplerinin reel kesimde sahip oldukları işleri de ciddi biçimde zora sokmuştur. Dolayısıyla bankaların gereksinimi olan likiditenin ve sermayenin sağlanması konusunda özel banka ortakları zor durumda kalmışlardır.

Bazı bankaların daha kuruluşundan itibaren kar yaratamadığı ve grubun “bayrak”, “öncü” firması veya firmaları tarafından beslendiği bilinmektedir. Hiç kuşkusuz bu banka ortaklarının “neden bir bankaya sahip olmaları gerektiği” sorusunu gündeme getirmektedir. Fon’a devredilen bankaların gerekçelerinden görüldüğü gibi, bankaların bazıları “ahlaki riziko” bazıları ise “kötü yönetim” sonucu Fon’a devredilmişlerdir. Bu gerçek de bize bankaların kuruluşundan itibaren “yapısal sorunlarının” bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu süreçteki denetim eksikliği sorununu, şeffaflığın olmaması gibi temel etkenleri de devreye soktuğumuzda bankaların yapılarındaki bozulmayı ve bunun nedenlerini daha iyi anlamamız mümkün olabilir.

Sonuç, aslında karmaşık olmakla birlikte finansal kriz ve mali tabloların etkilenmesi sorunu, birçok nedenin birbirini tetiklemesi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bankaların zaten yapısal sorunları vardır; ekonomi politikası uygulamalarındaki eksiklikler, denetim yetersizliği, finansal kesimin istikrar programını algılamadaki hataları ve sonuçta dış fonlamanın kesilmesi bir taraftan finansal krizi tetiklemiş diğer taraftan da mali tabloların hızla bozulmasına neden olmuştur. Bu etki yalnızca finansal kesim ile sınırlı kalmamış reel kesimi de aynı şekilde etkilemiştir. Birçok banka Fon’a devrolmuş, ekonomi küçülmüş ve Türkiye belki de tarihinin en büyük ekonomik krizini yaşamak zorunda kalmıştır.

SONUÇ

Yüzyıllardır bankalar birçok nedenlerle sorunlar yaşamış ve banka iflasları yaşanmıştır. Ancak 1970 yılından itibaren dünyada altın para sisteminin çökmesi sonucu ortaya çıkan dalgalı kur sistemi ve sermaye hareketlerinin liberalleşmesi, bankacılık sistemini eski nesil krizlere kıyasla, yeni tip krizlerle karşı karşıya bırakmıştır.

Kur ve faiz riski başta olmak üzere piyasa risklerinin varlığı ve sermaye hareketlerinin serbestleşerek dünya finans piyasasının birbiri ile eklemlenmesi, krizlerin yapışkanlığını da beraberinde getirmiştir. Bir ülkede, bir bankada ortaya çıkabilen sorun, öncelikle kendi ülkesindeki bankacılık sistemini etkilemektedir. Süreç bununla bitmeyip, benzer ülkelerin bankacılık sistemlerine olan güveni de sarsmakta bu türden ülkelere sermaye çıkışlarına neden olabilmektedir. Bu da belirli bir zincir etkisi ile tüm dünya ekonomisine yansımaktadır. Asya krizinin çıkışı ne nedenle olursa olsun sonuçta finans sisteminde yaşanan kriz, sırasıyla tüm ülkelere yansımıştır. Bundan reel kesim de nasibini almış, dünya ekonomisinde büyüme süreci olumsuz yönde etkilenirken dünya ticaret hacmi daralmıştır. Yeni nesil krizler likidite krizine dönüştüğü için, finansal krizler, piyasadaki aşırı faiz dalgalanması nedeniyle tüm kesimlere yansımaktadır.

Finansal krizlerin nereden kaynaklandığı daha önce tartışılmıştır. Ancak sonuçları nedenlerinden de önemlidir. Çünkü dünya 1970 yılından itibaren finansal krizlerin likidite krizlerine dönüşmesini yaşamış ve bunun yıkıcı etkilerini ciddi biçimde hissetmiştir.

Türkiye’de 1980 yılı 24 Ocak kararları, dış ticaretin liberalleşmesi olarak bilinmektedir. 1983 yılından itibaren çeşitli dönemlerde kambiyo rejiminde düzenlemeler yapılmış, 1989 yılında da bugün uygulanmakta olan kambiyo rejimi yani 32 Sayılı Karar gündeme gelmiştir. Bu karar, Türkiye’nin finansal liberalleşmeyi tamamladığını gösteren her türlü sermaye giriş ve çıkışını serbest bırakan karardır. Bunun sonucunda 1990 yılının Ağustos ayında Türk Lirası’nın konvertibilitesi ilan edilmiştir.

Türkiye’de bankacılık sistemi tarihsel olarak çeşitli krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Örneğin 1983 yılında yaşanan kriz, eski nesil kriz niteliğindedir. Yani likidite krizine dönüşmemiştir. Üç bankanın faaliyetleri durdurulmuş, birçok banker iflas etmiş ve bunun üzerine sermaye piyasasını düzenlemeye yönelik adımlar atılmıştır. Krizin reel kesime yansımaları oldukça sınırlı olmuştur. Ancak 1989 yılından sonra yaşanan finansal krizlerin yansımaları daha farklıdır. 1994 krizi yalnızca üç bankanın tasfiyesine neden olmuş, reel kesimi de derinden etkilemiş, yurtdışına sermaye kaçıışı nedeniyle likidite krizi yaşanmıştır. Aynı gelişmeler 2000 Kasım ayında başlayıp 2001 yılında devalüasyon ile sonuçlanan finansal krizde de yaşanmıştır.

Bu çalışmada amacımız, özellikle 2001 yılında yaşanan finansal krizin nedenini saptamak ve bunun bankacılık sektörü olmak üzere özellikle özel sermayeli ticaret bankalarına yansımaları göstermektir. Daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi Türkiye’de yaşanan krizin birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi finansal kesimin yapısal sorunlarıdır. “5 Nisan 1994” kararlarıyla mevduata verilen güvencenin kısa süreli olmaması, dünyada “moral hazard” denilen ahlaki rizikoyu da beraberinde getirmiştir. Bankacılık sistemi, yetersiz sermaye, aktif kalitesinde yaşanan sorunlar, kredi riskleri, döviz kuru riskleri, yönetim kalitesizlikleri ve diğer faaliyet riskleri gibi birçok yapısal nitelikte sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bunun yanı sıra kamu bankalarının etkinliği, kamu bankalarının taşıdığı görev zararları, zaten derin olmayan finansal piyasaların likiditesini olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun yanı sıra, bankaların olması gerekenden fazla iştirak ve sabit kıymetleri de likiditeyi sıkıştıran en önemli yapısal sorundur.

Finans sisteminin bu yapısal sorunlarının yanı sıra 2000 yılı başında IMF ile yapılan stand-by anlaşması ile uygulanmaya başlanan istikrar programının uygulama sorunları, finansal krizin en önemli nedenlerinden birisidir. İstikrar programı anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte faiz oranlarındaki sert düşüş, enflasyon beklentileri nedeniyle harcamaları artırırken tasarruf oranını önemli ölçüde geriletmiştir. Genelde yüzde 20-21 civarında olan tasarruf oranları Türkiye’de yüzde 18’e gerilemiştir. Bankaların tüketici kredileri ile harcamaları desteklemesi de bu süreci hızlandırmıştır. Bilindiği gibi istikrar programı kur çıpasına dayanmaktadır. 1 Dolar artı 0.77 Euro’dan oluşan TL sepetinin 2000 yılında yüzde 20 artacağına taahhüt edilmesi, sermaye giriş çıkışını hızlandırmış ve bankaların açık pozisyon tercihlerini artırmıştır. Türk Lirası cinsinden faizlerin yüzde 40’lar düzeyinde, buna karşın kur artışının yüzde 20 olması açık

pozisyon tercihlerini artırırken, ulusal paranın değerlenmesini de beraberinde getirmiş, dış ticaret açığı hızla artmaya başlamış, cari açık gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 5'ine ulaşmıştır. Bir taraftan tüketim ile artan cari açık sorunu, diğer taraftan açık pozisyonlar, döviz çıpasına dayalı istikrar programını tehdit etmeye başlamıştır.

Uygulanmaya başlanan istikrar programının bir diğer ayağını oluşturan maliye politikası ve özelleştirme, sosyal güvenlik reformu, tarım reformu, piyasa ekonomisinin işlerlik kazanmasına ilişkin kurumsal düzenlemeler, finansal kesim reformu gibi yapısal reform çabaları oldukça yetersiz kalmıştır. Örneğin bankacılık sisteminin düzenlenme ve denetlenmesinden sorumlu olarak oluşturulması gereken BDDK 2000 yılının Eylül ayında faaliyete geçebilmiştir. Yasal düzenlemelerdeki hassasiyet aynı ölçüde uygulamaya yansıtılmamıştır.

Tüm faktörler bir araya getirildiğinde, 2001 yılında devalüasyonla sonuçlanan finansal krizin nedeninin tek bir faktöre bağlanmasının mümkün olmadığını bize göstermektedir. Tüm faktörler birbirlerini tetiklemiştir. Özellikle bankacılık sisteminin içinde bulunduğu yapısal sorunlar ve yönetim hataları, finansal krizin derinleşmesine ve reel ekonomiye yansımaya neden olmuştur. Sermaye hareketlerinin serbest olduğu tüm ülkelerde yaşandığı gibi Türkiye'de de finansal kesimde ortaya çıkan kriz, sermaye çıkışıyla sonuçlanmış ve tüm ekonomiye yansımıştır.

Finansal krizin özel sermayeli ticaret bankalarına yansımaları, doğal olarak kamu bankalarından daha farklı olmuştur. Finansal krizde özel bankalardan çekilen mevduat, bu bankaların likidite krizini derinleştirirken özel bankalardan çıkan mevduatın kamu ve kamu bankası olarak algılanan bankalara kaydığı gerçeği öncelikle bir veri olarak kabul edilmelidir. Özel bankalar mevduat çekişlerinden olumsuz yönde etkilenirken, dışarıdan sağladığı kredilerde de aynı sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu bankaların kullandığı dış kredilerin vadesinden önce kapatılması yönünde baskılar artarken, özel bankaların bu bankalara verdikleri teminatların değerlerinde azalma da özel bankaların teminat tamamlama sorununu beraberinde getirmiştir. Teminat tamamlama zorunluluğu bankaların likidite riskini önemli ölçüde artırırken, mevduat çekilişlerinin de durmaması, birçok özel sermayeli ticaret bankasının Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu'na devrolmasıyla sonuçlanmıştır.

2000 yılı Kasım ayında yükselen faizler ve 2001 yılı Şubat ayında yapılan devalüasyon, özel sermayeli ticaret bankalarını hiç kuşkusuz olumsuz yönde etkilemiştir. Bilindiği gibi bankalar sermaye yetersizliği, aktif kalitesinin bozulması, teknolojinin yetersiz hale gelmesi, yönetimdeki kalitesizlik, faaliyet, kur ve faiz gibi risklerle karşı karşıya bulunan kurumlardır. Hemen hemen tüm bu riskler 2001 krizinde özel sermayeli ticaret bankalarının da karşı karşıya olduğu riskler olarak karşımıza çıkmıştır.

- Öncelikle kısa vadeli kaynak toplayıp, bunu orta ve uzun vadeli plase eden bankalar faiz yükselişinden etkilenmiş ve net faiz geliri negatif hale gelmiştir.
- Yapılan devalüasyon sonucu bankalar, açık pozisyonları nedeniyle kur farkı zararına maruz kalmıştır. Pozisyonu kapamaya yönelik çabaları da bir taraftan faiz yükselişini, diğer taraftan da kur artışını tetiklemiştir. Doğal olarak bu da zararı artırmıştır.
- Bankaların yüksek faizi kredilere yansıtma çabaları, tahsili gecikmiş alacak sorununu da beraberinde getirmiş ve kredi riskleri önemli ölçüde artmıştır. Özel sermayeli ticaret bankalarının kredi riskleri yüzde 25'e ulaşmıştır. Yani bu bankalar verdikleri kredilerin yüzde 25'ini tahsil edemez hale gelmişlerdir. Hiç kuşkusuz bu oran, fona devredilen özel sermayeli ticaret bankalarında çok daha yüksektir.
- Bankalar kriz ortamında sahip oldukları iştirak ve sabit kıymetleri likit hale getiremezken, bu türden duran varlıkların piyasa değerlerinde ciddi düşüşler yaşanmıştır.
- Basel II çerçevesinde tutturulması gereken sermaye yeterliliği konusunda ciddi sorunlar yaşanıldığı bilinmektedir. Bir taraftan yukarıda saydığımız nedenlerle ortaya çıkan zararlar, diğer taraftan aktifteki menkul ve diğer varlıkların fiyatlarındaki düşüşler, zaten negatif olan net çalışma sermayesi ile birlikte bankaların sermaye yeterliliği konusundaki sorunlarını hızla artırmıştır.
- Bu bankaların performansları analiz edildiğinde, finansal krizin gerek aktif karlılığını gerekse öz kaynak karlılığını olumsuz yönde etkilediği, daha önceki bölümlerde gösterilmiştir. Söz konusu bankaların zararları ancak birkaç yıl içinde tasfiye edilebilmiştir. Ancak takipteki kredilerdeki süreç devam etmektedir.

Finansal kriz özel sermayeli ticaret bankalarının bir bölümünün fona devrolmasına neden olmuş, fona devrolmayanların ise göstergelerini önemli ölçüde bozmuştur. Bu göstergeler daha önceki bölümde CAMELS çerçevesinde ele alınmıştır. Hiç kuşkusuz finansal kriz büyük kayıplara rağmen (Gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde kırkı civarında) bize önemli bir deneyim kazandırmıştır. Özellikle Basel II çerçevesinde yapılan çalışmalarla bankaların olası riskleri daha hassas yöntemlerle ölçülmeye başlanmış ve olası riskler için gerekli olan sermaye konusunda ciddi adımlar atılmasına neden olmuştur. Bankalar, gerek kendi içlerinde kurdukları sistemlerle, gerekse BDDK tarafından yakından izlenmektedir. Bankacılık sektörüne yönelik reform çabaları devam etmekte ve bankaların olası likidite krizine karşı dayanıklılığını artırmaya yönelik uygulama yönergeleri hazırlanmaktadır. Bankalar da bu yönergelere uyumlu olarak mali tablolarına yön vermektedir. Kriz çok şey kaybettirirken, diğer taraftan kriz yönetimi ve risk ölçümü konusunda ciddi bir bilgi birikimini de kazandırmıştır. Hiç kuşkusuz bankacılık sisteminin dayanıklılığını artırmaya yönelik çabaların devam etmesi ve bankacılık sistemini etkileyen risklerin sürekli takip edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Afşar, B. (2007): “Bankacılık Sektöründe Krizler” Konya Ticaret Odası, Mart Bilge Afşar(ed).4

Akat, A. S. (2000): “ The Political Economy of Turkish Inflation,” *Journal of International Affairs*, Vol.54, pp.265-282.

Akçağlayan, A. (2005): ”Para Krizleri,” *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl:20, Mayıs Ayı, s.110-123.

Akdiş, M. (2000): *Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye*, İstanbul: Beta, 1. Baskı.

Akdiş, M. (2006): “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Finansal Krizler-Beklentiler,” <http://makdis.pamukkale.edu.tr/finans.htm>, erişim tarihi:04.11.2006.

Aktan, Çoşkun C., Şen, Ş. (2001): “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri,” *Yeni Türkiye Dergisi* , Yıl: 7, Sayı: 42, s.1225-1230.

Aloğlu, Tunç Z. (2005):” Bankaların Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizler Üzerindeki Etkileri” Mart , Uzmanlık Yeterlilik Tezi, T.C.M.B.

Anderson, A. (2001): “Riskler ve Risk Yönetimi” Seminer Notları, Ankara, Ziraat Basımevi.

Aslantaş, M., Odyakmaz N. (1998): “Para Krizleri” *Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi*, http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Mart_97/parakr.htm: erişim tarihi:10.12.2006.

Babuşçu, Ş. (2005): *Bankalarda Risk Yönetim*, İstanbul: Akademi, 1. Baskı.

Barry, E. (2003): *Capital Flows and Crises*, *The MIT Press*, pp.276.

Bauer, W., Ryser M. (2004): "Risk Management Strategies for Banks," *Journal of Banking & Finance*, Vol.28, pp.332-333.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2001): "Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkındaki Yönetmelik" 08.02.2001 tarih, 24312 sayılı Resmi Gazete.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2001): "BDDK ve Faaliyetleri Hakkında Genel Bilgilendirme" Sunumu,
<http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Sunumlar/1975BDDK%20ve%20faaliyetleri-%2019Kas%C4%B1m2002.pdf>, erişim tarihi: 08.03.2003.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2001): Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, TMSF Kapsamında Bankalar: Performans ve Gelişim Süreci, 2001,
http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/15361E6402D3.pdf, erişim tarihi: 04.08.2002.

Bozkurt, H., Dursun G. (2006) "Türkiye'de Para Krizinin Öncü Göstergeleri: Erken Uyarı Sistemi," *Avrupa Araştırmalar Dergisi*, Cilt 14, Sayı:1, s. 159-284.

Chhibber, A. (2005): "Turkey's Tumult Lessons from Crisis and Institutional Reform,"
 Indermit S. Gill and Todd Pugatch(ed.), *The World Bank Publishing At the Frontlines of Development Reflections from the World Bank*, pp.213-240.

Crouhy, M., Galai, D., Mark, R. (2001): "Marketing Internal Ratings Work" <http://erisk.com>,
 erişim tarihi: 17.05.2006.

Cox, W. (2002): "Getting the Domestic Financial Architecture Rights," *International Tax Competition*, Rajiv Biswas(ed.) Commonwealth Secretariat, pp. 214.

Derviş, K. (2005): "Returning from the Brink Turkey's Efforts at Systemic Change and Structural Reform", Timothy Besley and Roberto Zaghera (ed.) *A Copublication of the World Bank and Oxford University Press Development Challenges in the 1990s Leading Policymakers Speak from Experience*, 83.

Diboğlu, S., Kibritçioğlu, A. (2004): "Inflation output Growth, ans Stabilization in Turkey," *Journal of Economics and Business*, Vol. 56, pp.43-61.

Eğilmez, M., Kumcu, E. (2004): *Ekonomi Politikas* , İstanbul: Pamzi Kitabevi, 6. Baskı.

Eichengreen, B., Rose, A, Wyplosz, C. (1996): "Contagious Currency Crises: First Tests, in *Financial Liberalization and Macroeconomic Stability*," Torben M. Andersen and Karl O. Moene(ed), Blackwell Publishers, Oxford, pp.1-22.

Erçel, G. (2000) "Konusmalar-1999, Türk Bankacılık Sistemi",Ankara: TCMB, Subat, 68-69.

Ertuğrul, A., Selçuk, F. (2001): " Abrief Account of the Turkish Economy, 1980-2000", *Russian and East European Finance and Trade*, Vol.37, No.6, 7.

Fischer, S. (1983) "Indexing and Inflation," *Journal of Monetary Economics*, (12), 42-56.

Goldstein, M., Turner, P. (1996): "Banking Crises in Emerging Economies, Origins and Policy Options," BIS Economic Papers, No:46, pp.32-56.

Gürkan, Y. (1998): *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*, İTO Yayınları, No:47.

Hacıhasanoğlu, B. (2005): "Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi", Uzmanlık Tezi T.C.M.B. Ankara.

Işık, S., Togay, S. (2002): "Para Krizi Modellerinin Eleştirisi ve Uluslar arası Para Sisteminin Düzenlenmesine Yönelik Keynesyen Öneriler," *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl:17, Şubat Ayı, s.31-53.

İnan Emre A. (2002): "Kur Rejimi Tercihi ve Türkiye," Türkiye Bankalar Birliği, *Bankac lar Dergisi*, Mart Ayı, Sayı:40,S.13.

- İpeker, M. (2002): “ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının Finansal Sistem İstikrarının Sağlanmasındaki Rolü” T.C.M.B Uzmanlık Yeterlilik Tezi Ankara.
- Karabulut, G. (2002): *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri*, İstanbul: Der Yayınları, 1.Baskı.
- Karacan, Ali İ. (1997): *Bankacılık ve Kriz*, İstanbul: Creativ Yayınıcılık, 1. Baskı.
- Karacan, Ali İ. (2000): *Bankacılık ve Kriz*, İstanbul: Creativ Yayınıcılık, 3. Baskı.
- Kaminsky Graciela L. (1999): ”Currency and Banking Crises: The Early Warnings of Distress,” IMF Working Paper, pp.178.
- Kaminsky Graciela L., Reinhart C.(1999): “ The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems,” *American Economic Review*, June, Vol. 89 No:3, pp.473-500.
- Kaya, Yasemin T. (2001): “Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi” BDDK 2001/6, 1. www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/rapor/bddk/arastirma/2001-6.pdf, erişim tarihi:06.04.2006.
- Kibritçioğlu, A. (2001): “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001,” *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Cilt 7, Sayı 41, s.174-182.
- Krugman, P. (1997): ” Credit and Banking,” *Journal of Money* 11, (3), pp.311-325.
- Krugman, P. (2000): *Introduction in Currency Crises*” Chicago and London: The University of Chicago Press, 1-6.

Miskhin, Frederic S. (1997): The Causes and Propation of Financial Instability: Lessons for Policy Makers “ Mainting Financial Stability in a Global Economy FED, Kansas City,

Obstfeld, M. (1986): “Rational and Self-Fulfilling Balance of Payments Crises,” , *American Economic Rewiev*, Vol.76, pp.72-80.

Obstfeld, M. (1994): “The Logic of Currency Crises,” *NBER Working Paper*, No.4640, February, pp.1-64.

Oruç, B. (2002): “ Finansal Sistemlerin Ekonomik, Kalkınma ve Krizler Üzerindeki Etkileri-Türk Sermaye Piyasaları” SPK Yeterlilik Etüdü, Ankara.

Özdemir, A., Özdemir, E. (1999): “Bankacılık Krizlerinin Kritiği: Uluslararası Literatür Açısından Bir Değerlendirme,” *ACTIVE*, Ekim, Kasım Ayı, s.1-10.

Özatay, F., Sak, G. (2002): Banking Sector Fragility and Turkey’s 2000-01 Financial Crises,” *Brookings Trade Forum*, pp.121- 160.

Parasız, İ. (2000): *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 7. Baskı.

Parasız, İ. (2007): *Modern Bankacılık Teorisi ve Uygulama*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2.Baskı.

Radalet, S., Sachs, J. (2000):” The Onset of The East Asian Financial Crisis”, Paul Krugman, (ed) *Currency Crises*, Chicago, pp.365-366.

Rıvlin, P. (2003): “ Two Middle Eastern Inflations: Israel and Turkey 1980 – 2001,” *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 30, pp.217.

Saraç, G. (2002): Bankacılık Krizlerini Etkileyen Belirleyici Faktörler: Uluslararası Deneyimler ve Türkiye Değerlendirmesi” T.C. M.B. Uzmanlık Tezi, Ankara.

- Saxena, S. (2004): "The Changing Nature of Currency Crises," *Journal of Economic Surveys*, 18(3) pp.302-350.
- Seyidoğlu, H. (1999): *Uluslararası İktisat Teori ve Politika ve Uygulama*, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 13. Baskı.
- Singh, A., Weisse B.A. (1998): "Emerging Stock Markets, Portfolio Capital Flows and Long-Term Economic Growth: Micro and Macroeconomic Perspectives," *World Development*, Vol.26, No.4, pp.618.
- Stigliz, J. (1981): "Credit Rationing in Markets with Imperfect Information," *American Economic Review*, Vol, 71, No,3 pp.393-410.
- Teker, Dilek L. (2005): *Bankalarda Operasyonel Risk Yönetimi*, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 1. Baskı.
- Toprak, M., Demir, O. (2001): "Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar Krizler ve Arayışlar," *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı:2, S.1-8
- TDK (1994) : *Türk Dil Kurumu Okul Sözlüğü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi. 1. Baskı
- Türkiye Bankalar Birliği(1998)," Elektronik Bankacılık ve Elektronik Para Faaliyetleri İçin Risk Yönetimi, "Basel Bankacılık Gözetim ve Düzenleme Komitesi, 1-24
<http://www.tbb.org.tr/turkce/basle/Electronic.doc>, erişim tarihi:04.06.2006.
- Türkiye Bankalar Birliği (1999): "Kredi Riski Yönetimine İlişkin İlkeler" <http://www.tbb.org.tr>, erişim tarihi: 15.07.2004.
- Türkiye Bankalar Birliği (2001): "Son Dönemde Bankacılık Alanında Gerçekleştirilen Yasal Düzenleme ve Değişiklikler 1999-2001" <http://www.tbb.org.tr>, erişim tarihi: 22.06.2006

Türkiye Bankalar Birliği (2001), *Bankalar m z 2001*, İstanbul: Graphis, 1. Baskı.

Türkiye Bankalar Birliği (2002), *Bankalar m z 2002*, İstanbul: Graphis, 1. Baskı.

Türkiye Bankalar Birliği (2006): “ Basel II Yapısal Faiz Oranı Risk Modelleri,” *Bankac lar Dergisi*, Sayı:58, TBB Yapısal Faiz Oranı Çalışma Grubu, s.58-94.

Uyar, S. (2003): *Bankac l k K r e l e r i*, Ankara: Ziraat Matbacılık, 1. Baskı.

Uzunoğlu, S. (2005): *Stabilization Programs Implemented Under the Supervision of IMF: An Analysis of the Turkish Case*, London: Athena Press. 1. Baskı.

Uzunoğlu, S. (2005): ”Döviz Kuru: Kamu Borç Stoku ve Finansal Kesime Etkisi,” *Finans Politik Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Sayı: 498, s.8-14.

Ünsal Emre M. (2001): *Makro İktisat*, İstanbul: İmaj Yayıncılık, 11. Baskı.

Yıldırım, O. (2001):”Türk Bankacılık Sektörünün temel Sorunları ve Sektörde Yaşanan Mali Riskler” <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/oguzbanka.doc>, erişim tarihi:05.06.2004

<http://www.frbsf.org/econsrch/wklyltr/wklyltr99/e199-19.html>, erişim tarihi:12.02.2006)